

EQUILIBRIUM

ZESZYTY NAUKOWE WSE

Nr 3(2012)

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej
w Białymstoku

EQUILIBRIUM

ZESZYTY NAUKOWE

WSE

NR 3 (2012)

**Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku
Białystok 2012**

RADA PROGRAMOWA

Aleksander Busłowski, Robert Ciborowski, Wojciech Florkowski, Kazimierz Górka, Ryszard Cz. Horodeński (przewodniczący), Grażyna Klamecka-Roszkowska, Tchon Li, Tadeusz Markowski, Edward Ozorowski, Włodzimierz Pawluczuk, Bazyli Poskrobko, Andrzej Sadowski, Ryszard Skarzyński, Zbigniew Strzelecki, Henryk Wnorowski, Jan Zarzecki

KOMITET REDAKCYJNY

Jan Zarzecki (redaktor naczelny), Edyta Jurczak-Pejko, Jolanta Sienkiewicz

Redaktor:

Beata Kalinowska

Korekta i skład:

Zespół

Copyright © by Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku,
Białystok 2012

ISSN 1897-6131

WYDAWNICTWO WYŻSZEJ SZKOŁY EKONOMICZNEJ W BIAŁYMSTOKU

ul. Choroszczańska 31, 15-732 Białystok

tel./fax 85 652 00 24, e-mail: wydawnictwo@wse.edu.pl

www.wse.edu.pl

SPIS TREŚCI

Renata Magor, Anżela Kozłova

FINANSE PUBLICZNE NA LITWIE A SPRAWNOŚĆ GOSPODAROWANIA 4

Ewa Siwik

ZMIANY W PRZEPISACH O UBEZPIECZENIACH SPOŁECZNYCH A POLITYKA PRORODZINNA PAŃSTWA 13

Karol Puszko

AKTYWNE FORMY WALKI Z BEZROBOCIEM W POWIECIE SOKÓLSKIM W LATACH 2007-2012..... 35

Michał Bąkowski

GENEZA I FUNKCJONOWANIE PRZEDSIĘBIORSTWA SPÓŁDZIELCZEGO W GOSPODARCE RYNKOWEJ 50

Ewa Piekarska, Jolanta Sienkiewicz

INNOWACYJNOŚĆ A KONKURENCYJNOŚĆ PRZEDSIĘBIORSTW..... 62

Michał Bąkowski

FUNKCJONOWANIE UNII KREDYTOWYCH NA RYNKU FINANSOWYM W STANACH ZJEDNOCZONYCH..... 67

Wojciech Bolesław Cieśliński

CYBERNETYCZNE ASPEKTY ZARZĄDZANIA PROCESAMI WIEDZY 77

Karol Puszko

SAMORZĄD TERYTORIALNY JAKO PRZEDMIOT ZAINTERESOWANIA SKNST ... 92

FINANSE PUBLICZNE NA LITWIE A SPRAWNOŚĆ GOSPODAROWANIA

1. WSTĘP

Finanse publiczne obejmują procesy związane z gromadzeniem, podziałem i wydatkowaniem finansowych środków publicznych, w oparciu o regulacje prawne. Wzorzec finansów publicznych wynika najczęściej z przepisów konstytucyjnych danego państwa. Finanse publiczne muszą być zatem zawsze adekwatne do ustroju konstytucyjnego i poziomu rozwoju danego państwa.

Na Litwie kluczowym przesłaniem sektora finansów publicznych jest propozycja zakładająca, że sektor ten umożliwi państwu wykorzystanie instrumentów fiskalnych do oddziaływania na procesy gospodarcze³. Umożliwia to państwu przejęcia części dochodów różnych podmiotów i skierowanie ich na potrzeby funkcjonowania podmiotów publicznych, jak i prywatnych, na cele socjalne, inwestycje publiczne.

Istotnego znaczenia dla fiskalnej aktywności Litwy nabiera kwestia oceny jej efektywności, a przede wszystkim struktury i wysokości realizowanych wydatków. Wynika to z faktu, iż racjonalnie wydatkowane środki publiczne w znaczącym stopniu wpływają na siłę nabywczą społeczeństwa, co sprzyja rozwojowi gospodarki. Jednocześnie rosnące wydatki powiększają obciążenia fiskalne, przyczyniają się często do zwiększenia poziomu deficytu budżetowego, co w dłuższej perspektywie może grozić destabilizacją w sektorze finansów publicznych.

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie w ogólnym zarysie sytuacji finansów publicznych Litwy. Ocena stanu wydatków publicznych jest wprost idealną możliwością do zrewidowania sprawności gospodarki litewskiej.

Stosowane narzędzia badawcze to analiza literatury naukowej, analiza podstawowych dokumentów źródłowych oraz danych statystycznych.

2. CHARAKTERYSTYKA FINANSÓW PUBLICZNYCH NA LITWIE

Finanse publiczne to stosunki społeczne powstające w toku gromadzenia i wydatkowania środków publicznych. Finanse publiczne muszą być poddane ściśle określonym regulacjom prawnym, czyli regułom, które muszą być przestrzegane w całym procesie gromadzenia, przechowywania i wydawania środków publicznych, a także przepływu między podmiotami tzw. sektora publicznego.

---

¹ Magister, studentka IV roku studiów doktoranckich Uniwersytetu w Białymstoku, Wydział Ekonomii i Zarządzania.

² Magister, studentka I roku studiów doktoranckich Wileńskiego Uniwersytetu Technicznego im. Giedymina (Litwa).

³ Samuelson W.D., Nordhaus P.A., *Ekonomia 1*, PWN, Warszawa 2003, s. 273.

Na Litwie zasadniczą rolę w obecnie obowiązującym systemie finansów publicznych odgrywa Konstytucja Republiki Litewskiej z dnia 25 października 1992 roku (weszła w życie 2 listopada 1992 roku)⁴. Konstytucja Republiki Litewskiej nie tylko kształtuje, ale jednocześnie jest odbiciem stosunków ekonomicznych powstających w toku procesu gromadzenia i wydatkowania środków finansowych przez podmioty publiczne. Wyraża zarazem treść aktualnej polityki finansowej państwa, jest w ścisłym związku i zależności z sytuacją ekonomiczną państwa⁵.

Konstytucja RL (rozdział XI) dotyczy najistotniejszych zagadnień w systemie finansów publicznych, w szczególności uprawnień organów władzy, kontroli i administracji. Przepisy konstytucyjne dotyczą⁶:

- specyfiki prawodawstwa finansowego, w tym budżetowego i podatkowego;
- zagadnień procedury budżetowej;
- długu publicznego i deficytu budżetowego;
- pozycji Narodowego Banku Litwy i jego organów.

System budżetowy Litwy tworzą: samodzielny budżet państwowy i samodzielne budżety samorządów terytorialnych. Najważniejsze i centralne miejsce zajmuje budżet państwa. W budżecie państwa gromadzona jest największa część środków publicznych. Cele realizowane za pomocą budżetu są z góry określone, jest to plan finansowy państwa. Konstytucja Republiki Litewskiej przewiduje zasady i tryb opracowania projektu budżetu państwa, stopień jego szczegółowości oraz wymagania, którym powinien odpowiadać projekt ustawy budżetowej, a także zasady i tryb wykonywania tej ustawy⁷.

Zagadnienia szczegółowe budżetu państwa opisuje ustawa regulująca kwestie finansów publicznych oraz ustawy, w których określono sposoby pozyskiwania dochodów z konkretnych źródeł, takie jak ustawy regulujące poszczególne rodzaje podatków.

Kwestie szczegółowe dotyczące budżetu państwa reguluje Ustawa budżetowa (*Decyzja Parlamentu Litewskiego IX-1946 z dnia 23 grudnia 2003 roku, Dziennik Urzędowy nr 4-47, 2004*)⁸, która m.in. zawiera i ustala następujące elementy:

- dochody budżetu państwa;
- wydatki budżetu państwa;
- deficyt budżetu państwa oraz źródła jego pokrycia;
- przychody i rozchody budżetu państwa;
- zestawienie przychodów i wydatków państwowych zakładów budżetowych oraz środków specjalnych;

---

⁴ Konstytucja RL, <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>, data dostępu 31.01.2013.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

⁸ http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=280973&p_query=&p_tr2=, data dostępu 5.02.2013.

- dotacje celowe dla jednostek samorządu terytorialnego na realizację zadań z zakresu administracji rządowej i zadań zleconych ustawami.

Dochody budżetu stanowią w szczególności wpływy z podatków, opłat ceł, wpłat z zysku przedsiębiorstw państwowych, różnych odsetek, inne dochody. Do podstawowych kategorii środków budżetowych na Litwie zalicza się podatki – pobierane przez państwo przymusowo, bezwrotnie w formie świadczeń pieniężnych. W związku z czym, najważniejszą funkcją finansów publicznych jest funkcja fiskalna, która polega na gromadzeniu odpowiedniej ilości środków pieniężnych za pomocą aparatu skarbowego (np. urząd skarbowy).

Przychody budżetu państwa pochodzą przede wszystkim z wpływów ze sprzedaży skarbowych papierów wartościowych, zaciągniętych pożyczek i kredytów, udzielanych pożyczek, wpływów z prywatyzacji majątku skarbu państwa. Tryb zarządzania majątkiem narodowym, sposób korzystania i dysponowania nim określa ustawa.

Dużą część środków publicznych (ponad 22%) stanowią także środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej, np. środki pochodzące z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności.

Celem finansów publicznych na Litwie nie jest samo zgromadzenie dochodów budżetowych, lecz przede wszystkim ich redystrybucja. Pełnienie funkcji redystrybucyjnej wynika z istnienia potrzeb zbiorowych, których podmiotem jest społeczeństwo jako całość. Dotyczy to zwłaszcza sprawiedliwego podziału dochodu, stabilizacji gospodarczej i alokacji czynników produkcji. Redystrybucja finansów publicznych na Litwie realizowana jest przez transfer środków publicznych, zgromadzonych w budżecie państwa, zarówno dla podmiotów należących do sektora finansów publicznych, jak i innych podmiotów (np. osób fizycznych). Głównym kryterium redystrybucji jest przeznaczanie środków na rzecz takich podmiotów, które w ogóle nie uzyskują dochodów publicznych albo osiągnęły je w stopniu niegwarantującym samodzielności finansowej. Oprócz tego, wydatki publiczne są głównym instrumentem określającym stopień ingerencji państwa w procesy gospodarcze.

Biorąc za podstawę podziału cele, na których realizację przeznaczone są środki budżetowe na Litwie, wyróżnić możemy⁹:

- Wydatki na gospodarkę – są to wydatki związane z gospodarczą interwencją państwa; wydatki na cele socjalne i kulturalne, np. na finansowanie oświaty, nauki, kultury, opieki społecznej, ochrony zdrowia;
- Wydatki służące finansowaniu funkcjonowania państwa jako całości, np. na administrację państwa, wymiar sprawiedliwości, obronę narodową, bezpieczeństwo publiczne, naczelne organy władzy, kontroli i sądownictwa;

---

⁹ Ustawa budżetowa (*Decyzja Parlamentu Litewskiego IX-1946 z dnia 23 grudnia 2003 roku, Dziennik Urzędowy nr 4-47, 2004*), http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=280973&p_query=&p_tr2=, data dostępu 19.01.2013.

- Wydatki na obsługę długu państwa, np. na spłatę rat i odsetek zadłużenia zagranicznego i krajowego.

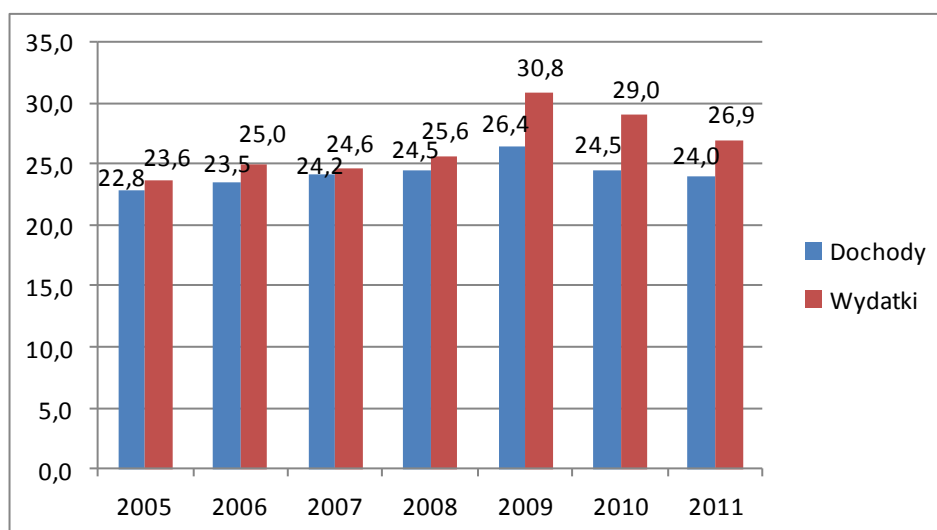
Zgodnie z Ustawą budżetową zestawienie wydatków ma być dokonywane w sposób celowy i oszczędny, z zachowaniem zasady uzyskiwania najlepszych efektów z danych nakładów, jak również w sposób umożliwiający terminową realizację zadań. Wynika to z funkcji stabilizacyjnej, która polega na wykorzystaniu instrumentów budżetowych (dochodów i wydatków) do osiągnięcia makroekonomicznych celów gospodarczych.

3. ANALIZA FINANSÓW PUBLICZNYCH NA LITWIE

Biorąc pod uwagę istotę finansów publicznych oraz ich funkcje, istnieje stała potrzeba analizowania funkcjonowania finansów publicznych oraz poddawania ich ewentualnej naprawie, jeżeli z różnych przyczyn stan finansów jest niezadowolający i wymaga istotnych zmian. Analiza całości dochodów i wydatków publicznych jest również istotna z tego powodu, że wynikające z członkostwa Litwy w Unii Europejskiej zobowiązania dotyczące stabilności finansów państwa oraz równowagi finansów publicznych odnoszą się do wyników finansowych sektora instytucji rządowych i samorządowych.

Całkowitą stopę fiskalizmu w gospodarce litewskiej wyraża udział dochodów i wydatków budżetu państwa oraz budżetu samorządów terytorialnych w PKB.

WYKRES 1. DOCHODY I WYDATKI BUDŻETU PAŃSTWA ORAZ SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO W PKB (W %)

Źródło: Lietuvos statistikos metraštis 2012 (2012 m. Katalogas), Departament Statystyki Litwy, <http://www.stat.gov.lt/>, data dostępu 6.02.2013.

Według danych Urzędu Statystycznego Litwy, dochody sektora finansów publicznych wyniosły w 2011 roku 27 395 847 tys. LTL, co odpowiada 24% produktu krajowego brutto. Natomiast wydatki budżetu państwa i samorządów wyniosły 28 684 827 LTL (26,9% PKB).

W okresie korzystnej koniunktury w gospodarce litewskiej dochody rosły, polepszając sytuację budżetu państwa i budżetów samorządów terytorialnych, lecz wraz z dochodami rosły także wydatki. Gdy na skutek kryzysu finansowego nastąpił spadek popytu i produkcji, dochody budżetu zmalały, lecz wydatki budżetowe nie spadły w proporcjonalnym stopniu.

Spowodowało to skokowy wzrost deficytu budżetowego, co w dłuższej perspektywie może grozić destabilizacją w sektorze finansów publicznych.

Według danych Urzędu Statystycznego Litwy, w 2009 roku deficyt budżetowy na Litwie wynosił 9,4% PKB, wobec 3,3% PKB w roku 2008. Jest to pułap ponad maksymalny według kryteriów stabilizacyjnych z Maastricht¹⁰.

W 2010 roku, pomimo prób ograniczeń w wydatkach budżetowych¹¹, deficyt sektora publicznego nadal był ponad maksymalny (7,2% PKB). Sprzyjało temu malejące tempo dynamiki gospodarczej (spadek PKB w 2009 roku o 14,7%) oraz wzrost bezrobocia (13,7%)¹². Rosnące bezrobocie spowodowało wzrost zapotrzebowania na środki z pomocy społecznej. Po drugie, wydatki rządowe były skierowane na rozmaite przedsięwzięcia mające za zadanie pobudzić gospodarkę.

TABELA 1. WYNIK SEKTORA PUBLICZNEGO NA LITWIE (DEFICYT I DŁUG PUBLICZNY)

Wyszczególnienie	Kod ESA	2008		2009		2010		2011	
		mIn LTL	% PKB	mIn LTL	% PKB	mIn LTL	% PKB	mIn LTL	% PKB
Sektor publiczny (deficyt(-) /nadwyżka(+))	(B.9)	-3 646,9	-3,3	-8 682,1	-9,4	-6 868,9	-7,2	-5 847,5	-5,5
Podsektor centralny	S.1311	-2 290,3	-2,1	-5 272,4	-5,7	-4 459,0	-4,7	-3 457,5	-3,3
Podsektor lokalny	S.1313	-247,7	-0,2	-399,5	-0,4	65,9	0,1	-402,3	-0,4
Fundusz ubezpieczeń społecznych	S.1314	1 108,9	-1,0	-3 010,2	-3,3	-2 475,8	-2,6	-1 987,7	-1,9
Dług publiczny (wartość nominalna)	AF	17 374,8	15,6	26 983,1	29,3	36 127,4	37,9	40 961,6	38,5

Źródło: Ministerstwo Finansów Litwy, www.finmin.lt, data dostępu 6.12.2012.

Konsekwencją wysokiego deficytu jest większy dług publiczny, który w 2011 roku na Litwie wynosił 38,5% (w 2008 roku dług wynosił 15,6% PKB). Szacuje się, że w 2013 roku dług wzrośnie do 40% PKB.

Dla Litwy zwiększenie zadłużenia państwa oznacza pogorszenie wiarygodności finansowej i w konsekwencji poważne problemy ze znalezieniem środków na pokrycie państwowych wydatków. Ponadto Litwa stawia sobie za cel jak najszybsze przystąpienie do strefy euro, co wymaga utrzymania dyscypliny fiskalnej.

¹⁰ Kryterium stabilnej sytuacji finansów publicznych, które zakłada, że wysokość deficytu budżetowego danego państwa nie może przekroczyć poziomu 3% produktu krajowego brutto (PKB), a jego dług publiczny nie może być wyższy niż 60% PKB.

¹¹ W odpowiedzi na pogorszenie się sytuacji ekonomicznej, rząd Litwy w 2008 roku podjął działania zapewnienia stabilności finansów publicznych. Pakiet antykrzysowy zakładał zmniejszanie wydatków sfery budżetowej i zwiększanie podatków.

¹² Urząd Statystyczny Litwy, www.stat.gov.lt, data dostępu 6.02.2013.

W odpowiedzi na pogorszenie się sytuacji finansów publicznych nastąpiły istotne zmiany w strukturze dochodów publicznych. A mianowicie zwiększenie dochodów budżetowych poprzez zwiększanie podatków.

W 2009 roku nastąpił wzrost dochodów budżetowych, spowodowany przede wszystkim podwyższeniem stawki VAT (z 18% do 21%), w związku z czym do budżetu wpłynęło dodatkowo 755 mln litów¹³. Oprócz tego, VAT jest najbardziej znaczącym źródłem dochodów budżetowych na Litwie, dochody z tytułu tego podatku stanowią ponad 45%. Wzrost odnotowano również w przychodach z podatku od dochodów przedsiębiorstw (z 15% do 20%), gdzie głównym czynnikiem wzrostu były już nie relacje rynkowe, lecz decyzje systemowe, zapewniając wpływ do budżetu dodatkowo 280 mln¹⁴. Ogólnie w 2009 roku do budżetu narodowego wpłynęło 18 303,1 mln litów (bez dotacji unijnych), 1 445 mln litów – dodatkowe przychody uzyskane w związku z reformą systemu podatkowego¹⁵.

TABELA 2. STRUKTURA DOCHODÓW BUDŻETU PAŃSTWOWEGO I SAMORZĄDOWEGO NA LITWIE

Wyszczególnienie	2008		2009		2010		2011	
	tys. LTL	%	tys. LTL	%	tys. LTL	%	tys. LTL	%
Dochody	27 395 847	100	24 284 283	100	23 309 648	100	25 531 997	100
Dochody podatkowe	21 787 208	79,5	16 463 242	67,8	15 721 444	67,4	17 395 801	68,1
Dochody niepodatkowe	1 967 051	7,2	1 807 150	7,4	2 132 920	9,2	2 170 637	8,5
Dochody z kapitału	159 483	0,6	85 839	0,4	110 105	0,5	156 571	0,6
Środki z funduszy UE	3 482 106	12,7	5 928 053	24,4	5 345 178	22,9	5 808 988	22,8

Źródło: Lietuvos statistikos metraštis 2012 (2012 m. Katalogas), Departament Statystyki Litwy, <http://www.stat.gov.lt/>, data dostępu 6.02.2013.

Kondycję finansową gospodarki litewskiej znacząco wspierają środki z funduszy unijnych. Stanowią one ponad 22% całkowitych dochodów budżetowych i wynosiły w 2011 roku 5 808 988 LTL (wobec 12,7% PKB w 2008 r.)¹⁶.

Środki z funduszy UE przede wszystkim przeznaczone są na wspieranie gospodarki narodowej, na wsparcie małych i średnich przedsiębiorstw, wsparcie rolnictwa.

W 2012 roku dochody budżetowe w porównaniu z 2011 rokiem wzrosły, do narodowego budżetu Litwy (czyli budżetu państwa i budżetów samorządów) wpłynęło 21,209 mld litów. Porównując z 2011 rokiem wpływy do budżetu zwiększyły się o 7,9%, czyli

¹³ http://www.finmin.lt/finmin.lt/failai/nacionalinio_biudzeto_surinkimas/kekv/nb_2009_surinkimas_apz.pdf, data dostępu 10.08.2010.

¹⁴ http://www.finmin.lt/finmin.lt/failai/nacionalinio_biudzeto_surinkimas/kekv/nb_2009_surinkimas_apz.pdf, data dostępu 10.08.2010.

¹⁵ Nacionalinis biudžetas, <http://www.finmin.lt/web/finmin/2010biudzpatob#nb>, data dostępu 8.08.2010.

¹⁶ <http://www.finmin.lt/web/finmin/2010biudzpatob#p>, data dostępu 8.05.2010.

o 1,552 mld litów. Wynika to z faktu, iż dochody budżetowe uzależnione są przede wszystkim od tempa wzrostu gospodarczego (w 2011 roku wzrost PKB 5,9%) oraz od tempa wzrostu dochodów ludności. Wzrost dochodów koreluje więc ze wzrostem produkcji i wzrostem obrotów handlowych w gospodarce litewskiej.

4. SPRAWNOŚĆ WYDATKOWANIA ŚRODKÓW PUBLICZNYCH

Najważniejszym zadaniem polityki fiskalnej na Litwie jest trzymanie się dyscypliny fiskalnej, kontrolowanie wydatków oraz zmniejszanie deficytu finansowego państwa. W tym celu została zastrzona polityka fiskalna nakierowana na redukcję wydatków, a mianowicie świadczeń społecznych oraz kosztów administracji państwowej.

TABELA 3. STRUKTURA WYDATKÓW BUDŻETU PAŃSTWOWEGO I SAMORZĄDOWEGO NA LITWIE

Wyszczególnienie	2008		2009		2010		2011	
	tys. LTL	%	tys. LTL	%	tys. LTL	%	tys. LTL	%
Wydatki	28 684 827	100	28 303 693	100	27 616 403	100	28 652 842	100
Gospodarka	6 862 261	23,9	7 355 705	26,0	6 665 459	24,1	6 727 215	23,5
Sfera socjalna	12 701 710	44,3	12 885 161	45,5	12 566 388	45,5	13 081 043	45,7
Inne wydatki	9 120 856	31,8	8 062 827	28,5	8 384 557	30,4	8 844 583	30,8

Źródło: *Lietuvos statistikos metraštis 2012 (2012 m. Katalogas)*, Departament Statystyki Litwy, <http://www.stat.gov.lt/>, data dostępu 16.12.2012.

Wydatki sektora finansów publicznych na Litwie wynosiły w 2011 roku 28 652 842 tys. LTL. Największą część wydatków związana była z redystrybucją dochodów w formie transferów socjalnych. Transfery socjalne stanowiły 45,7% całkowitych wydatków (w 2009 roku świadczenia socjalne zmniejszone zostały od 5 do 20%)¹⁷. Składają się na nie w głównej mierze emerytury, renty oraz inne świadczenia ubezpieczeniowe. Choć z jednej strony wydatki socjalne zmniejszają intensywność i zakres konfliktów społecznych, to jednak tak wysoki ich udział ogranicza finansowanie zadań z zakresu inwestycji, infrastruktury, prorozwojowych czy ochrony środowiska naturalnego.

W wyniku reformy pensje polityków, urzędników państwowych i pracowników budżetowych zostały zmniejszone o 5-10%¹⁸.

Zmniejszone zostały również wydatki na gospodarkę. Na wsparcie strefy gospodarczej w 2010 roku przeznaczono z budżetu państwa 2 060 mln LTL, jest to o 89 mln mniej niż w 2009 roku i stanowi ponad 24,1% całkowitych wydatków budżetowych. Razem ze środkami z funduszy UE na gospodarkę przeznaczono 7 006 mln LTL. Na realizację rządowych programów inwestycyjnych zostało przeznaczony 4 992,4 mln litów, z których 3

¹⁷ <http://www.finmin.lt/web/finmin/2010biudzpatob#p>, data dostępu 8.05.2010.

¹⁸ <http://www.finmin.lt/web/finmin/2010biudzpatob#p>, data dostępu 8.05.2010.

815,5 mln to środki z funduszy UE¹⁹. Rok 2011 charakteryzował się zmniejszeniem wydatków na cele gospodarcze do 23,5%.

Niepokojący jest spadek wydatków na badania i rozwój (B+R), ponieważ kapitał ludzki odgrywa szczególną rolę w umacnianiu intelektualnego potencjału kraju. Dzięki polityce gospodarczej powinien być wspierany rozwój osobisty obywateli i zwiększany potencjał gospodarczy państwa. Jeśli taka polityka zostanie zrealizowana w pełni, przyczyni się ona do naprawy sytuacji poprzez ożywienie popytu i w konsekwencji do rozwoju gospodarki.

Wydatki na naukę i badania na Litwie w porównaniu z krajami Unii Europejskiej, gdzie średnio wynoszą ponad 1,9% PKB, są niskie i kształtowały się w roku 2009 na poziomie 0,83% PKB. W dobie kryzysu finansowego wydatki na edukację zmniejszono i w 2010 roku wynosiły one 0,79% PKB. Kluczowym problemem finansów publicznych jest obsługa długu publicznego. W 2010 roku na obsługę długu publicznego przeznaczono 1 592 mln litów, jest to o 589 mln więcej niż w 2009 roku²⁰.

TABELA 4. WYDATKI NA BADANIA I ROZWÓJ W PKB NA LITWIE

Wyszczególnienie	2007		2008		2009		2010	
	mln LTL	% PKB	mln LTL	% PKB	mln LTL	% PKB	mln LTL	% PKB
Wydatki na B+R	803,1	0,81	890,1	0,80	765,0	0,83	755,6	0,79

Źródło: http://www.stat.gov.lt/uploads/metrastis/LSM_2009.pdf, data dostępu 5.12.2012.

Zgodnie z prowadzoną polityką zatrzymać wzrost wartości długu oraz zmniejszyć ciężar jego obsługi można tylko poprzez zmniejszanie i ostatecznie likwidację deficytu budżetowego. Zgodnie z Programem Konwergencji, w 2013 roku deficyt nie powinien przekroczyć 2% PKB, w 2014 – 1% PKB, a w 2015 roku budżet ma być zbilansowany. Już dziś zmniejszenie wydatków budżetowych doprowadziło do poprawy przejrzystości finansów oraz racjonalizacji wydatkowania środków publicznych. A mianowicie zmniejszył się deficyt budżetowy (z 9,4% PKB w 2009 do 5,4% w 2011 roku).

Oprócz tego w 2012 roku około 600 mln litów zostało zaoszczędzone kosztem zmniejszenia wydatków państwowych o 4%. Państwo zdecydowało też zaoszczędzić poprzez obniżenie poziomu składek płaconych do prywatnych funduszy emerytalnych – z 2 do 1,5%²¹.

5. PODSUMOWANIE

Doświadczenia lat 2008-2011 wykazały, iż finanse publiczne Litwy charakteryzowały się bardzo wysokim deficytem budżetowym. Wysoki deficyt spowodował dwa negatywne dla Litwy następstwa. Po pierwsze, przesunięta została data wstąpienia Litwy do strefy euro

¹⁹ Ministerstwo Finansów Litwy, www.finmin.lt, data dostępu 2.08.2010.

²⁰ Ministerstwo Finansów Litwy, www.finmin.lt, data dostępu 8.05.2010.

²¹ Ministerstwo Finansów Litwy, www.finmin.lt, data dostępu 12.12.2012.

(pierwotnie zakładano, że może być to rok 2012/13). Po drugie, w rezultacie wzrostu deficytu zwiększył się znacznie dług publiczny.

W odpowiedzi na pogorszenie się sytuacji w finansach publicznych, rząd Litwy w 2008 roku podjął działania zapewnienia stabilności finansów publicznych. Litewska polityka fiskalna cechowała się dążeniem do obniżenia deficytu finansów publicznych oraz skali redystrybucji budżetowej. Prowadzona była ona w warunkach bardzo niskiej dynamiki PKB, której skutkiem były dotkliwe dla obywateli ograniczenia w zakresie wydatków publicznych, w tym socjalnych oraz zwiększenie obciążeń fiskalnych.

Współcześnie większe znaczenie przywiązuje się do prowadzenia zrównoważonej polityki fiskalnej, która jest niezbędnym elementem wspierającym wzrost gospodarczy w długim okresie.

BIBLIOGRAFIA

1. Konstytucja RL, <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>.
2. Ministerstwo Finansów Litwy, www.finmin.lt.
3. Samuelson W.D., Nordhaus P.A., *Ekonomia 1*, PWN, Warszawa 2003.
4. Urząd Statystyczny Litwy, <http://www.stat.gov.lt/>.
5. Ustawa budżetowa, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=280973&p_query=&p_tr2=.

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono w ogólnym zarysie sytuację finansów publicznych na Litwie w latach 2008-2011. Opierając się na literaturze przedmiotu, opisano istotne cechy sposobu gromadzenia, podziału oraz wydatkowania środków publicznych. Wydatki publiczne zostały poddane szczegółowej analizie, ponieważ są podstawowym narzędziem określającym stopień ingerencji państwa w procesy gospodarcze. Przeprowadzona analiza wydatków publicznych uprawniła do sformułowania wniosków odnośnie sprawności gospodarowania, które kończą pracę.

ZMIANY W PRZEPISACH O UBEZPIECZENIACH SPOŁECZNYCH A POLITYKA PRORODZINNA PAŃSTWA

1. WSTĘP

Polityka prorodzinna to polityka mająca na celu dobro rodziny i społeczeństwa. Jej przesłanki tkwią w założeniach światopoglądowych, uznających rodzinę za najważniejszą komórkę w społeczeństwie. Problematyka rodziny jest ważną częścią polityki społecznej. Obecnie trudno wyobrazić sobie nowoczesne, demokratyczne państwo, które nie prowadzi swojej polityki względem tak istotnej komórki społecznej, jaką jest rodzina.

Politykę prorodziną można zdefiniować jako „sferę celowego działania, dotyczącą tworzenia warunków sprzyjających powstawaniu i funkcjonowaniu rodzin oraz oddziaływania na funkcjonowanie całego społeczeństwa”² lub szerzej jako „całokształt norm prawnych, działań i środków uruchamianych przez państwo w celu stworzenia rodzinie odpowiednich warunków do jej powstania, prawidłowego rozwoju i spełniania przez nią wszystkich ważnych społecznie funkcji”³.

Polityka prorodzinna polega na próbie tworzenia przez państwo (samorząd terytorialny, itp.) rodzinom odpowiednich warunków ekonomicznych. Obejmuje stosowanie ulg podatkowych, płacowych dodatków oraz zasiłków dla osób utrzymujących rodziny i dzieci, stosowanie preferencji kredytowych dla młodych małżeństw, zapewnianie mniej zamożnym rodzinom mieszkań w budownictwie publicznym, zapewnienie bezpłatnej opieki zdrowotnej dla matek i dzieci, preferencje w uzyskaniu pracy oraz jej ochronę dla pracujących matek, itp. Polityka prorodzinna stanowi część wielu działań polityki ekonomicznej (fiskalnej, zatrudnienia, socjalnej, mieszkaniowej, edukacyjnej, itd.).

Warunki życia i funkcjonowania rodzin są od wielu lat przedmiotem zainteresowania ośrodków naukowych i decydenckich. Następują zmiany w samej rodzinie, jej modelach, strukturze, funkcjonowaniu i (...) w otoczeniu, tworzącym uwarunkowania przemian rodziny i będącym następstwem procesów dokonujących się w samych rodzinach. Wśród uwarunkowań społeczno-ekonomicznych nie można zapomnieć o tych, które przyczyniają się do zagrożeń pozostających nadal udziałem wielu rodzin w Polsce i prowadzących do narastającego zróżnicowania ich sytuacji. Potrzebne są więc działania w ramach polityki

---

¹ Doktorantka w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB Warszawa.

² Balcerzak-Paradowska B., *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2004, s. 16.

³ Tamże, s. 139.

rodzinnej, będącej odpowiedzią na zachodzące zjawiska, ale także mające na celu zahamowanie negatywnych tendencji i ograniczenie skutków zagrożeń⁴.

Obserwując zmiany w przepisach dotyczących ubezpieczeń społecznych i zmiany w przepisach powiązanych z ubezpieczeniami społecznymi można stwierdzić, że wyrazem obecnej polityki prorodzinnej państwa są:

- wydłużenie wymiaru urlopu macierzyńskiego;
- wprowadzenie urlopu ojcowskiego;
- finansowanie przez budżet państwa składek na ubezpieczenia społeczne za zatrudniane do opieki nad dziećmi nianie;
- finansowanie przez budżet państwa składek na ubezpieczenia społeczne za osoby przebywające na urloпах wychowawczych czy też macierzyńskich.

Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie, czy zmiany w przepisach są potrzebne i rzeczywiście prorodzinne, jaka jest obecna sytuacja demograficzna Polski.

2. SYTUACJA DEMOGRAFICZNA POLSKI

Analizując raport Rządowej Rady Ludnościowej „Sytuacja demograficzna Polski, raport 2010-2011” oraz „Rocznik Demograficzny 2011” Głównego Urzędu Statystycznego można wywnioskować, że sytuacja demograficzna Polski z roku na rok się pogarsza.

TABELA 1. MIARY REPRODUKЦИИ LUDNOŚCI DLA POLSKI W LATACH 1988-2010

LATA	Współczynnik		
	dynamiki demograficznej	dziętności ogólnej	reprodukcji brutto
1988	1,58	2,13	1,03
2002	0,98	1,25	0,61
2003	0,96	1,22	0,59
2005	0,99	1,24	0,60
2008	1,09	1,39	0,68
2009	1,09	1,40	0,68
2010	1,09	1,38	0,67

Źródło: *Rocznik Demograficzny 2011*, GUS, Warszawa, s. 52-53.

Niska liczba urodzeń nie gwarantuje – już od ponad 20 lat – prostej zastępowalności pokoleń, bowiem od 1989 roku utrzymuje się okres depresji urodzeniowej. W 2010 roku współczynnik dziętności⁵ (dane w tabeli 1) wyniósł 1,38 i było to o 0,16 pkt. więcej

⁴ Balcerzak-Paradowska B., *Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w wymiarze lokalnym*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2009, s. 4.

⁵ Współczynnik dziętności – jest to średnia liczba dzieci, które urodziłyby przed końcem danego roku kobieta będąca w okresie zdolności rozrodczej (w przedziale wiekowym 15-44 lub 15-49) przy stałym wzorcu dziętności (definicja według OECD Health Data June 2005).

w stosunku do notowanego w 2003 roku, w którym wskaźnik ten był najniższy od ponad 50 lat, ale obecny poziom dzietności jest w dalszym ciągu niższy o około 0,75 pkt. od wielkości optymalnej, określanej jako korzystna dla stabilnego rozwoju demograficznego. Najbardziej korzystną sytuację demograficzną określa dzietność kształtująca się na poziomie 2,1-2,15, tj. gdy na 100 kobiet w wieku 15-49 lat przypada średnio 210-215 urodzonych dzieci, obecnie jest to 138 dzieci.

Na podstawie również pozostałych miar reprodukcji ludności: wskaźnika dynamiki demograficznej⁶ oraz wskaźnika reprodukcji brutto⁷, można zauważyć, że sytuacja demograficzna Polski w latach 1988-2010 znacznie się pogorszyła. Wskaźnik dynamiki demograficznej w 2010 roku zmniejszył się w stosunku do roku 1988 o 0,49 pkt., i wyniósł tylko 1,09, co wskazuje na niewielką przewagę liczby urodzeń nad liczbą zgonów (w latach 2002, 2003, 2005 wskaźnik ten miał wartość poniżej 1, co oznaczało przewagę liczby zgonów nad liczbą urodzeń). Współczynnik reprodukcji brutto, który określa płodność, także nie jest zadowalający. W 1988 roku jego wartość wynosiła 1,03, gdy już w roku 2010 tylko 0,67 (tabela 1).

TABELA 2. LUDNOŚĆ POLSKI WEDŁUG BIOLOGICZNYCH GRUP WIEKU W LATACH 1988-2010. STAN W DNIU 31 GRUDNIA.

LATA	Ogółem	Ludność w wieku (lat)			Ogółem	Ludność w wieku (lat)		
		0-14	15-64	65 i więcej		0-14	15-64	65 i więcej
	w tysiącach				w %			
1988	37 884,7	9 672,8	24 507,4	3 704,5	100,0	25,5	64,7	9,8
2002	38 218,5	6 804,2	26 526,6	4 887,7	100,0	17,8	69,4	12,8
2005	38 157,1	6 189,2	26 892,1	5 075,8	100,0	16,2	70,5	13,3
2008	38 135,9	5 829,4	27 160,2	5 146,3	100,0	15,3	71,2	13,5
2009	38 167,3	5 782,8	27 223,1	5 161,4	100,0	15,2	71,3	13,5
2010	38 200,1	5 758,5	27 257,0	5 184,6	100,0	15,0	71,4	13,6

Źródło: Rocznik Demograficzny 2011, GUS, Warszawa, s. 52-53, 68-69.

Dane zaprezentowane w „Raporcie”⁸ wskazują na pogłębiający się z roku na rok proces demograficznego starzenia ludności w Polsce. Świadczy o tym wzrost udziału ludności w wieku 65 lat i więcej w populacji ogółem (w końcu 2010 roku udział ten wynosił 13,6%). W Polsce w okresie 1988-2002 nastąpiły głębokie przeobrażenia w strukturze wiekowej

⁶ Współczynnik dynamiki demograficznej – wyraża stosunek liczby urodzeń w badanym roku do liczby zgonów w tymże roku.

⁷ Współczynnik reprodukcji brutto – charakteryzuje aktualną płodność, wyrażając średnią liczbę żywo urodzonych dzieci płci żeńskiej przypadających na 1 kobietę będącą aktualnie w wieku rozrodczym, jest iloczynem współczynnika dzietności i współczynnika wyrażającego częstość rodzenia dziewcząt.

⁸ *Sytuacja demograficzna Polski, raport 2010-2011*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa.

ludności. Jak wynika z danych w tabeli 2, spadła liczba dzieci, przy jednoczesnym dużym wzroście populacji osób w starszym wieku.

Zbiorowość dzieci w wieku 0-14 lat zmniejszyła się w latach 1988-2002 z 9 672,8 tys. do 6 804,2 tys. osób, tj. o 2 868,6 tys. osób. Oznacza to zmniejszenie się liczebności tej grupy w ciągu 14 lat o 29,7%. Był to rezultat stałego spadku liczby urodzeń, jaki wystąpił w analizowanym okresie. Spadek liczebności dzieci w wieku do 14 lat zmienił radykalnie ich względny udział w ogólnej liczbie ludności. Zmniejszył się on z 25,5% w 1988 do 17,8% w 2002 roku. Dane z 2010 roku potwierdzają dalszą tendencję spadkową (do 5 758,5 tys.) liczby dzieci do 14 lat. Ich udział w ogólnej liczbie ludności kraju wyniósł 15%.

W najliczniejszej grupie wiekowej 15-64 lata, w grupie określanej jako ludność dorosła, w latach 1988-2002 nastąpił jej wzrost z 24 507,4 tys. osób do 26 526,6 tys., czyli o 2 019,2 tys. osób. Tendencja wzrostu liczby osób w tej grupie trwa nadal, o czym świadczą dane z kolejnych lat. Na koniec 2010 roku populacja ta liczyła 27 257,0 tys. osób i stanowiła wówczas 71,4% ogółu ludności w stosunku do 1988 roku, a więc zwiększyła się o 6,7 pkt. procentowego (tabela 2).

Trzecia grupa ludności wyodrębniona w ramach podziału biologicznego, ludność w wieku 65 lat i więcej, charakteryzuje się największą dynamiką zmian. Jej liczebność w okresie 1988-2002 zwiększyła się o 1 183,2 tys. osób, tj. o 31,9%, i wciąż rośnie. Na koniec 2010 roku liczyła ona 5 184,6 tys. osób, co oznacza, że od 2002 roku zwiększyła się o 296,9 tys. osób. W wyniku tego procesu powiększa się stale udział ludności w wieku 65 i więcej lat w ogólnej populacji mieszkańców kraju. Na koniec 1988 roku wynosił on 9,8%, w 2002 roku 12,8%, a w 2010 już 13,6% (tabela 2).

Przytoczone dane świadczą o bardzo dużych zmianach, jakie dokonały się w Polsce w strukturze ludności według biologicznych grup wieku. Zmiany te ukazują dane informujące o wielkościach przyrostu i spadku poszczególnych populacji w długim okresie, tj. od 1988 (rok spisu powszechnego ludności) do 2010 roku, czyli w ciągu 22 lat (tabela 2). Szybkie w ostatnich kilkunastu latach tempo wzrostu liczby ludności w wieku 65 lat i więcej, a także stałe zwiększanie się jej udziału w całej populacji, świadczy o nasilaniu się procesu starzenia demograficznego ludności w naszym kraju. W tej sytuacji polityka rozwojowa powinna podejmować stosowne dwukierunkowe działania: z jednej strony dostosowujące gospodarkę do następstw niskiej płodności, wydłużania się życia ludzkiego i starzenia się ludności, a z drugiej – podejmowanie prób prowadzenia konsekwentnej i kompleksowej polityki prorodzinnej.

W pierwszym przypadku wymaga to przestawienia produkcji i usług na inną strukturę potrzeb konsumentów oraz kontynuowania reform. W przeciwnym razie na kurczących się liczebnie zasobach pracy będzie spoczywał coraz większy ciężar utrzymania coraz liczniejszych roczników osób niepracujących w wieku poprodukcyjnym. Przed społeczeństwami, szczególnie europejskimi, w tym i polskim, staje problem konieczności prowadzenia reform w celu zapobieżenia lub przynajmniej osłabienia negatywnych

konsekwencji starzenia się ludności i spadku podaży zasobów pracy. Muszą one objąć: politykę budżetową, szczególnie w zakresie systemu emerytalnego i ograniczania rozszerzonych świadczeń i wysokich zasiłków (na rzecz świadczeń w celu zwiększenia rozrodczości); rynek pracy w zakresie przedłużania aktywności zawodowej i zwiększania partycypacji w zatrudnieniu oraz podwyższania wydajności i elastyczności dóbr, usług, pracy i rynków kapitałowych. Muszą zostać podjęte kompleksowe działania z zakresu polityki ludnościowej, działania te są pilne i powinny mieć charakter strategiczny.

Do oceny aktualnego stanu społeczno-gospodarczego i demograficznego kraju oraz określenia jego perspektyw rozwojowych niezbędny jest także podział ludności według wieku, oparty na przesłankach społeczno-ekonomicznych, w ramach którego wyodrębnia się trzy duże grupy wiekowe: wiek przedprodukcyjny (0-17 lat), produkcyjny (18-59 lat kobiety, 18-64 lata mężczyźni) i poprodukcyjny (60 lat i więcej kobiety, 65 lat i więcej mężczyźni). Takie ujęcie poznawcze umożliwia ustalenie w badanym okresie liczby osób wkraczających w wiek produkcyjny i liczby ludności, która wychodzi z tego wieku, a w rezultacie określenie wielkości potencjalnych zasobów rąk do pracy. Znajomość ich wielkości jest niezbędna w analizie podaży i popytu na rynku pracy.

TABELA 3. LUDNOŚĆ POLSKI WEDŁUG EKONOMICZNYCH GRUP WIEKU W LATACH 1988-2010. STAN W DNIU 31 GRUDNIA.

LATA	Ogółem	Ludność w wieku (lat)			Ogółem	Ludność w wieku (lat)		
		0-17	M: 18-64 K: 18-59	M: 65 i więcej K: 60 i więcej		0-17	M: 18-64 K: 18-59	M: 65 i więcej K: 60 i więcej
	w tysiącach			w %				
1988	37 884,7	11 352,0	21 821,6	4 711,1	100,0	30,0	57,6	12,4
2002	38 218,5	8 663,7	23 789,8	5 765,0	100,0	22,7	62,2	15,1
2005	38 157,1	7 863,8	24 405,1	5 888,2	100,0	20,6	64,0	15,4
2008	38 135,9	7 349,7	24 590,5	6 195,7	100,0	19,3	64,5	16,2
2009	38 167,3	7 231,3	24 624,4	6 311,6	100,0	19,0	64,5	16,5
2010	38 200,1	7 140,2	24 615,3	6 444,6	100,0	18,7	64,4	16,9

Źródło: *Sytuacja demograficzna Polski, raport 2010-2011*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa, s. 36-37.

Dane w tabeli 3 informują o liczbie osób w wieku przedprodukcyjnym, która na koniec 1988 roku wyniosła 11 352,0 tys. osób. Można uznać, że była to zbiorowość stosunkowo liczna, a jej udział w ogólnej liczbie ludności stanowił 30%. Zjawisko takie mogło zaistnieć dlatego, że w 1988 roku w przedziale wieku 0-17 lat znalazły się m.in. liczne roczniki osób, które przyszły na świat w latach 70., a więc w okresie wyraźnego wzrostu liczby urodzeń spowodowanych m.in. wejściem w wiek rozrodzony dużych liczebnie generacji urodzonych w okresie wyżu demograficznego w latach 50. Po roku 1988, wskutek malejącego poziomu urodzeń, liczba ludności w wieku 0-17 lat zaczęła się zmniejszać i na koniec 2002 roku

wynosiła już tylko 8 663,7 tys. osób. W kolejnych latach liczba ludności w tym wieku nadal malała i w 2010 roku wyniosła 7 140,2 tys. osób, co stanowiło 18,7% udziału w ogólnej liczbie ludności. W porównaniu z rokiem 1988 ludność do 17 lat zmniejszyła się o 4 211,8 tys. osób, czyli o 31,1%.

Kolejna grupa wiekowa oparta na ekonomicznych przesłankach klasyfikacyjnych to ludność w wieku produkcyjnym. Grupa ta odgrywa ważną rolę w dynamice społeczno-gospodarczego rozwoju kraju czy regionu. Zjawiska demograficzne najsilniej oddziałują na gospodarkę właśnie poprzez liczbę i strukturę ludności w tym wieku. Zbiorowość ta określa wielkość potencjalnych zasobów pracy, te zaś z kolei rozmiary zatrudnienia. Ludność w wieku produkcyjnym jest istotnym elementem siły produkcyjnej społeczeństwa. Granice wieku produkcyjnego są zakreślane dość szeroko. Rozpiętość między najmłodszymi rocznikami tej grupy, 18 lat, a najstarszymi liczącymi 59 lat (kobiety) i 64 lata (mężczyźni) wynosi odpowiednio 42 i 47 roczników. W zbiorowości tej są liczne roczniki wyżu z lat 50., mniej liczne roczniki niż urodzeń z lat 60., są tu także stosunkowo liczne generacje, które przyszły na świat w latach 70. itp.

Spadek liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym, wzrost zaś w wieku poprodukcyjnym zmieniły radykalnie obciążenie demograficzne ludności w wieku produkcyjnym wyżej wymienionymi grupami. Stosowne wskaźniki dla lat 1988-2010 prezentuje tabela 4.

TABELA 4. OBCIĄŻENIE DEMOGRAFICZNE LUDNOŚCI W WIEKU PRODUKCYJNYM LUDNOŚCIĄ W WIEKU PRZEDPRODUKCYJNYM I POPRODUKCYJNYM W POLSCE W LATACH 1988-2010

LATA	Na 100 osób w wieku produkcyjnym przypada osób w wieku		
	przedprodukcyjnym	poprodukcyjnym	razem w wieku nieprodukcyjnym
1988	52	22	74
2002	36	24	60
2005	32	24	56
2008	30	25	55
2009	29	26	55
2010	29	26	55

Źródło: *Rocznik Demograficzny 2011*, GUS, Warszawa, s. 52-53.

Na podstawie danych w tabeli 4 można zauważyć duży spadek obciążenia demograficznego ludności produkcyjnej osobami w wieku przedprodukcyjnym, znaczący zaś wzrost obciążenia ludnością w wieku poprodukcyjnym. W 2002 roku na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało 36 osób w wieku przedprodukcyjnym, zaś w końcu 2010 roku wskaźnik ten obniżył się do 29 osób. Jeśli chodzi o obciążenie ludności w wieku produkcyjnym ludnością w wieku poprodukcyjnym, to odpowiednie wskaźniki w tych samych latach wzrosły z 24 do 26 osób.

Wraz z upływem czasu zmieniała się nie tylko liczba, ale i struktura ludności w wieku produkcyjnym. Młode generacje wstępujące w wiek produkcyjny i najstarsze, wychodzące z tej grupy wieku, zmieniły relacje pomiędzy liczbą osób w tzw. wieku mobilnym (18-44 lata) i wieku niemobilnym (45-64 lata mężczyźni i 45-59 lat kobiety). Jeśli w ogólnej liczbie ludności w wieku produkcyjnym rośnie udział względny osób w starszym wieku, co nieuchronnie pociąga za sobą spadek udziału generacji w młodszym wieku, mówimy, że ludność w wieku produkcyjnym się starzeje. Jeśli obserwujemy zjawisko odwrotne, mówimy o odmładzaniu się tej grupy ludności.

Trzecią grupę wieku wyodrębnioną na podstawie kryteriów ekonomicznych stanowi ludność w wieku poprodukcyjnym. Zbiorowość tę tworzą kobiety w wieku 60 i więcej lat oraz mężczyźni w wieku 65 i więcej lat. W przeciwieństwie do ludności w wieku przedprodukcyjnym, ludność w wieku poprodukcyjnym od wielu lat stale zwiększa swoją liczebność. Duży wzrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym powoduje wiele konsekwencji. Przede wszystkim powoduje wzrost obciążenia budżetu państwa różnymi formami emerytur i rent, zwiększa zapotrzebowanie na miejsca w domach opieki społecznej, powoduje wzrost zadań z zakresu pomocy społecznej i opieki lekarskiej. Rozwój infrastruktury i różnego rodzaju usług związanych z ludźmi w starszym wieku będzie w nadchodzących latach wciąż pozostawał pod silną presją czynnika demograficznego.

Wyniki najnowszej długookresowej prognozy ludności Polski na lata 2015-2035 wskazują, że w perspektywie najbliższych 20 lat, tzw. horyzontu prognozy, liczba ludności Polski będzie systematycznie zmniejszać się (tabela 5). Przewiduje się, że w 2015 roku ludność Polski osiągnie prawie 38 015 tys. osób, w 2020 – ok. 37 830 tys., zaś w 2035 roku – ok. 35 992 tys. – przy założeniu scenariusza prognozy.

TABELA 5. LUDNOŚĆ POLSKI WEDŁUG EKONOMICZNYCH GRUP WIEKU W LATACH 2015-2035. STAN W DNIU 31 GRUDNIA – PROGNOZA.

LATA	Ogółem	Ludność w wieku (lat)			Ogółem	Ludność w wieku (lat)		
		0-17	M: 18-64 K: 18-59	M: 65 i więcej K: 60 i więcej		0-17	M: 18-64 K: 18-59	M: 65 i więcej K: 60 i więcej
	w tysiącach				w %			
2015	38 015	6 918	23 717	7 380	100,0	18,2	62,4	19,4
2020	37 830	6 959	22 503	8 368	100,0	18,4	59,5	22,1
2025	37 436	6 816	21 623	8 997	100,0	18,2	57,8	24,0
2030	36 796	6 253	21 255	9 290	100,0	17,0	57,8	25,2
2035	35 992	5 632	20 738	9 622	100,0	15,7	57,6	26,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych [w:] *Rocznik Demograficzny 2011*, GUS, Warszawa, s. 153.

Struktura ludności według wieku będzie ulegać dynamicznym zmianom, praktycznie w całym prognozowanym okresie. Liczba osób w wieku produkcyjnym będzie ulegać

systematycznemu zmniejszaniu z poziomu 24 615 tys. w 2010 roku (dane z tabeli 3) do 20 738 tys. w 2035, a zatem o ponad 3,8 mln. Wspomniane zmiany spowodują gwałtowne zmniejszanie się i starzenie się zasobów pracy, a w konsekwencji pogarszanie się podaży siły roboczej na polskim rynku pracy. Przewiduje się, że udział osób w wieku poprodukcyjnym będzie wynosił 26,7% w perspektywie roku 2035, co oznacza jego wzrost o prawie 10% w porównaniu do roku 2010 (16,9% – dane z tabeli 3). Najmłodsze roczniki – osoby w wieku przedprodukcyjnym 0-17 lat – będą w 2035 roku stanowiły zaledwie 15,7% ogółu ludności, w porównaniu do 2010 roku oznacza to spadek o prawie 4 punkty procentowe.

Na podstawie przedstawionych danych można zauważyć, że zagrożenie kryzysem demograficznym w Polsce jest realne. Jeśli dojdzie do kryzysu demograficznego, problem dotknie nie tylko system ubezpieczeń społecznych, lecz także całą gospodarkę. Z ekonomicznego punktu widzenia mniejsza populacja to niższy popyt, co przełoży się negatywnie na dynamikę wzrostu PKB. Niższy wzrost gospodarczy to gorsze wyniki finansowe przedsiębiorstw, itd. W rezultacie system podatkowy będzie nadmiernie obciążony, bo państwo będzie musiało zapewnić finansowanie ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych dla starzejącego się społeczeństwa. To oznacza wyższy deficyt i dług finansów publicznych. Sposobem na uniknięcie kryzysu demograficznego jest między innymi odpowiednia polityka prorodzinna.

3. POLITYKA PRORODZINNA W PRZEPISACH O UBEZPIECZENIACH SPOŁECZNYCH

Polityka prorodzinna obejmuje instrumenty, które regulowane są przepisami ustaw podatkowych, kodeksu pracy (prawo do zasiłku macierzyńskiego, urlopu ojcowskiego), ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, która reguluje zasady podlegania ubezpieczeniom społecznym osób przebywających na urloпах wychowawczych i pobierających zasiłek macierzyński, a także w innych aktach prawnych związanych z ubezpieczeniami społecznymi a dotyczącymi np. ubezpieczenia niań, ulg w naliczaniu składek na Fundusz Pracy i Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych. W dalszej części rozważań zostaną scharakteryzowane najważniejsze instrumenty polityki prorodzinnej, które dotyczą ubezpieczeń społecznych.

Ubezpieczenie niań od 1 października 2011 roku

Z dniem 1 października 2011 roku weszły w życie przepisy ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3⁹, na mocy których osoby sprawujące opiekę nad dziećmi na podstawie umowy uaktywniającej¹⁰ podlegają ubezpieczeniom społecznym i ubezpieczeniu zdrowotnemu, o ile spełnione są warunki określone

---

⁹ Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 (Dz.U. nr 45, poz. 235 z późn. zm.).

¹⁰ Umową uaktywniającą jest umowa o świadczenie usług, do której zgodnie z przepisami Kodeksu cywilnego stosuje się przepisy dotyczące zlecenia, na podstawie której niania sprawuje opiekę nad dziećmi. Umowa ta jest zawierana w formie pisemnej między nianią a rodzicami albo rodzicem samotnie wychowującym dziecko. Umowa określa: strony umowy, cel i przedmiot umowy, czas i miejsce sprawowania opieki, liczbę dzieci powierzonych opiece, obowiązki niani, wysokość wynagrodzenia oraz sposób i termin jego wypłaty, czas, na jaki umowa została zawarta, warunki i sposób zmiany, a także rozwiązania umowy.

obowiązującymi przepisami. Zgodnie z tą ustawą, niania¹¹ podlegają obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym oraz ubezpieczeniu wypadkowemu, a także dobrowolnie ubezpieczeniu chorobowemu. Ubezpieczeniom tym niania podlegają od dnia oznaczonego w umowie jako dzień rozpoczęcia jej wykonywania do dnia rozwiązania lub wygaśnięcia umowy. Należy przy tym pamiętać, że niania sprawuje opiekę nad dziećmi w wieku od ukończenia 20. tygodnia życia do końca roku szkolnego, w którym dziecko ukończy 3. rok życia lub w przypadku, gdy niemożliwe lub utrudnione jest objęcie dziecka wychowaniem przedszkolnym – 4. rok życia.

Podstawę wymiaru składek stanowi przychód w rozumieniu przepisów o podatku dochodowym od osób fizycznych, osiągniany z tytułu wykonywania umowy (jeżeli w umowie uaktywniającej odpłatność za jej wykonanie określono, np. kwotowo albo w kwotowej stawce godzinowej) lub zadeklarowana kwota, nie niższa jednak od kwoty minimalnego wynagrodzenia (w przypadku natomiast, gdyby odpłatność za wykonaną pracę została określona w innej formie)¹².

Składki na ubezpieczenia emerytalne, rentowe i wypadkowe niania finansuje w całości budżet państwa za pośrednictwem Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, jeżeli obliczone są od podstawy, którą stanowi kwota nie wyższa niż kwota minimalnego wynagrodzenia za pracę (w 2013 r. – 1 600 zł). Jeżeli podstawa wymiaru składek jest wyższa od kwoty minimalnego wynagrodzenia, budżet państwa finansuje składki obliczone od podstawy wynoszącej minimalne wynagrodzenie, a od podstawy wymiaru składek stanowiącej kwotę nadwyżki ponad kwotę minimalnego wynagrodzenia składki są współfinansowane przez nianię i rodzica na ogólnych zasadach, tak jak w przypadku umowy-zlecenia, tj. niania i rodzic finansują w równych częściach składkę na ubezpieczenie emerytalne (po 9,76%), składkę na ubezpieczenia rentowe w wysokości 1,5% podstawy wymiaru finansuje niania, a w wysokości 6,5% podstawy wymiaru – rodzic, składkę na ubezpieczenie wypadkowe finansuje w całości rodzic¹³.

Składkę na dobrowolne ubezpieczenie chorobowe niani, w każdym przypadku, bez względu na to, czy podstawa wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne przekracza kwotę minimalnego wynagrodzenia za pracę czy nie, finansuje w całości z własnych środków niania, a opłaca do ZUS rodzic. Składki te są odprowadzane do zakładu przez płatnika składek, czyli rodzica.

W przypadku gdy niania nie wykonuje pracy przez część miesiąca, z uwagi np. na pobieranie zasiłku chorobowego, w celu ustalenia kwoty, od której składki powinny zostać sfinansowane z budżetu państwa, należy dokonać proporcjonalnego pomniejszenia podstawy wymiaru składek. Jeżeli natomiast rodzice zawrą w tym samym okresie umowy uaktywniające z kilkoma nianiami, składki z budżetu państwa będą finansowane przez budżet

---

¹¹ Nianią jest osoba fizyczna sprawująca opiekę nad dziećmi na podstawie umowy uaktywniającej. Nianią nie może być jeden z rodziców, także w przypadku rodzica samotnie wychowującego dziecko.

¹² *Niania w ubezpieczeniach społecznych. Poradnik*, ZUS, Warszawa 2011, s. 8.

¹³ Tamże, s. 6.

państwa jedynie za jedną z nich. W sytuacji zawarcia następnej umowy na opiekę nad kolejnym dzieckiem tych samych rodziców, składki będą finansowane przez budżet państwa przez cały okres sprawowania opieki nad dziećmi wynikający z ustawy, jednakże od podstawy nie wyższej niż minimalne wynagrodzenie za pracę¹⁴.

Zakład Ubezpieczeń Społecznych opłaca składki finansowane przez budżet państwa w przypadku, gdy spełnione są łącznie następujące warunki:

1) niania została zgłoszona przez rodzica do ubezpieczeń społecznych i ubezpieczenia zdrowotnego;

2) rodzice albo rodzic samotnie wychowujący dziecko:

– są zatrudnieni (należy przez to rozumieć wykonywanie pracy na podstawie stosunku pracy, umowy o pracę nakładczą, ale również wykonywanie innych form aktywności zawodowej, np. posiadanie statusu funkcjonariusza, żołnierza zawodowego, sędziego, prokuratora, pośła);

– świadczą usługi na podstawie umowy cywilnoprawnej stanowiącej tytuł do ubezpieczeń społecznych (chodzi o wszystkie umowy cywilnoprawne stanowiące tytuł do ubezpieczeń, tj. umowę agencyjną, umowę-zlecenia albo inną umowę o świadczenie usług, do której zgodnie z Kodeksem cywilnym stosuje się przepisy dotyczące zlecenia);

– prowadzą pozarolniczą działalność gospodarczą;

3) dziecko nie jest umieszczone w żłobku, klubie dziecięcym oraz nie zostało objęte opieką sprawowaną przez dziennego opiekuna¹⁵.

W związku z tymi warunkami należy pamiętać, że ZUS nie będzie opłacał składek na ubezpieczenia społeczne za nianie w przypadku, gdy jeden z rodziców przebywa na urlopie macierzyńskim, dodatkowym urlopie macierzyńskim, urlopie na warunkach urlopu macierzyńskiego, dodatkowym urlopie na warunkach urlopu macierzyńskiego, urlopie ojcowskim oraz urlopie wychowawczym. W świetle Kodeksu pracy stosunek pracy nie ulega w takich przypadkach rozwiązaniu, jednakże są to świadczenia/urlopy przyznawane w związku z koniecznością sprawowania opieki nad dzieckiem. W przypadku utraty przez rodziców albo rodzica samotnie wychowującego dziecko zatrudnienia, zaprzestania świadczenia usług lub działalności, składki opłaca się przez okres 3 miesięcy od dnia zaistnienia tych przyczyn.

Ponadto Zakład Ubezpieczeń Społecznych nie opłaca składek, w przypadku gdy¹⁶:

– rodzic dziecka korzysta z ulgi na podstawie umowy uaktywniającej, o której mowa w art. 61c ust. 1 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia

---

¹⁴ Tamże, s. 10.

¹⁵ Art. 51 ust. 3 ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 (Dz.U. nr 45, poz. 235 z późn. zm.).

¹⁶ Art. 51 ust. 5 ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 (Dz.U. nr 45, poz. 235 z późn. zm.).

i instytucjach rynku pracy w brzmieniu obowiązującym przed dniem 26 października 2007 r., z osobą bezrobotną w celu wykonywania pracy zarobkowej w gospodarstwie domowym lub

– umowa uaktywniająca została zawarta między nią a osobami pełniącymi funkcję rodziny zastępczej zawodowej.

Zasady rozstrzygnięcia obowiązku ubezpieczeń w przypadku wystąpienia więcej niż jednego tytułu do ubezpieczeń emerytalnego i rentowych lub występowania innych okoliczności (np. prawo do emerytury lub renty), następują na takich samych zasadach, jak dla innych umów o świadczenie usług, do których zgodnie z przepisami Kodeksu cywilnego stosuje się przepisy dotyczące zlecenia. Wyjątek stanowi zawarcie umowy uaktywniającej z uczniem lub studentem do ukończenia przez niego 26 lat.

Nianie spełniające warunki do podlegania ubezpieczeniom społecznym podlegają również obowiązkowi ubezpieczenia zdrowotnego, w okresie od dnia oznaczonego w umowie jako dzień rozpoczęcia jej wykonywania do dnia rozwiązania lub wygaśnięcia umowy. Podstawę wymiaru składek na ubezpieczenie zdrowotne nian stanowi przychód pomniejszony o kwoty składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe oraz chorobowe finansowane przez nianie, potrącone przez płatników składek (rodziców) ze środków niani zgodnie z zasadami finansowania składek na ubezpieczenia społeczne. Składka na ubezpieczenie zdrowotne jest dla wszystkich ubezpieczonych jednakowa i wynosi 9% podstawy wymiaru składek. Składka na ubezpieczenie zdrowotne ustalona od podstawy wymiaru nieprzekraczającej kwoty minimalnego wynagrodzenia jest opłacana przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych ze środków budżetu państwa. Natomiast składkę ustaloną od podstawy wymiaru stanowiącej kwotę nadwyżki nad minimalnym wynagrodzeniem finansuje niania¹⁷.

Za nianie nie opłaca się składek na Fundusz Pracy, na Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych, ani na Fundusz Emerytur Pomostowych¹⁸.

Dodatkowy urlop macierzyński

Według obecnie obowiązujących przepisów, prawo do zasiłku macierzyńskiego przysługuje ubezpieczonej, która w okresie ubezpieczenia chorobowego lub w okresie urlopu wychowawczego¹⁹:

- 1) urodziła dziecko;
- 2) przyjęła na wychowanie dziecko w wieku do 7. roku życia, a w przypadku dziecka, wobec którego podjęto decyzję o odroczeniu obowiązku szkolnego, w wieku do 10. roku życia, i wystąpiła do sądu opiekuńczego w sprawie jego przysposobienia;

---

¹⁷ *Nianie w ubezpieczeniach społecznych. Poradnik*, ZUS, Warszawa 2011, s. 12.

¹⁸ Tamże, s. 13.

¹⁹ Art. 29 ust. 1 ustawy z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (Dz.U. z 2010 r. nr 77, poz. 512).

- 3) przyjęła na wychowanie w ramach rodziny zastępczej, z wyjątkiem rodziny zastępczej zawodowej, dziecko w wieku do 7. roku życia, a w przypadku dziecka, wobec którego podjęto decyzję o odroczeniu obowiązku szkolnego, w wieku do 10. roku życia.

Zasiłek macierzyński przysługuje również²⁰:

1. W razie urodzenia dziecka po ustaniu ubezpieczenia chorobowego (zatrudnienia), jeżeli ubezpieczenie to ustało w okresie ciąży wskutek ogłoszenia upadłości lub likwidacji pracodawcy albo z naruszeniem przepisów prawa, jeżeli zostało to stwierdzone prawomocnym orzeczeniem sądu. W przypadku gdy zatrudnienie ustało w okresie ciąży z powodu ogłoszenia upadłości lub likwidacji pracodawcy, a pracownicy nie zapewniono innego zatrudnienia, przysługuje jej do dnia porodu zasiłek w wysokości zasiłku macierzyńskiego.
2. Pracownicy zatrudnionej na podstawie umowy o pracę na czas określony, na czas wykonania określonej pracy albo na okres próbny przekraczający jeden miesiąc, z którą umowa o pracę została przedłużona do dnia porodu.
3. Ubezpieczonemu, który przyjmuje dziecko na wychowanie, na takich samych zasadach, które dotyczą ubezpieczonej.

Matka dziecka, po wykorzystaniu zasiłku macierzyńskiego za okres co najmniej 14 tygodni po porodzie może zrezygnować z dalszego pobierania zasiłku i wcześniej wrócić do pracy. W takim przypadku pozostałą część okresu pobierania zasiłku macierzyńskiego wykorzystuje ubezpieczony ojciec dziecka. Zasada ta ma także odpowiednie zastosowanie w przypadku przyjęcia dziecka na wychowanie²¹.

Od 1 stycznia 2009 roku w istotny sposób zmieniły się przepisy dotyczące urlopów macierzyńskich. W związku z wejściem w życie ustawy z dnia 6 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw²², wydłużony został wymiar urlopów macierzyńskich i wprowadzona została możliwość dodatkowego ich przedłużenia od 1 stycznia 2010 roku o część nieobowiązkową, a także przyznany został przywilej rodzicielski dla ojców, tzw. urlop ojcowski. Zmiany te są elementem prorodzinnej polityki rządu, który zmierza do stworzenia warunków pozwalających na łączenie aktywności zawodowej z wychowywaniem dzieci, a przez to do wzrostu liczby narodzin (odwrócenia niekorzystnego trendu demograficznego). Od 1 stycznia 2009 roku wymiar urlopu macierzyńskiego został podwyższony oraz uzależniony od liczby dzieci urodzonych przy jednym porodzie. Zlikwidowano kryterium różnicowania urlopu macierzyńskiego w zależności od tego, czy dany poród był pierwszy, czy kolejny. Zmiany te zostały przedstawione w tabeli 6.

---

²⁰ www.zus.pl

²¹ *Komentarz do ustawy o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa*, ZUS, lipiec 2012, s. 19.

²² Ustawa z dnia 6 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2008 r. nr 238, poz. 1654).

TABELA 6. WYMIAR URLOPU MACIERZYŃSKIEGO – ZMIANY OD 1 STYCZNIA 2009 R.

Liczba dzieci urodzonych przy jednym porodzie		Wymiar urlopu macierzyńskiego od 1.01.2009 r.	Wymiar urlopu macierzyńskiego do 31.12.2008 r.
jedno dziecko	pierwsze	20 tygodni	18 tygodni
	kolejne		20 tygodni
dwoje dzieci		31 tygodni	28 tygodni
troje dzieci		33 tygodnie	
czworo dzieci		35 tygodni	
pięcioro i więcej dzieci		37 tygodni	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych [w:] *Komentarz do ustawy o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa*, ZUS, lipiec 2012, s. 18; Ustawa z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (Dz.U. z 2010 r. nr 77, poz. 512).

W razie urodzenia dziecka po ustaniu zatrudnienia lub w czasie urlopu wychowawczego zasiłek macierzyński przysługuje przez okres skrócony o 2 tygodnie, tj. przez okres 18, 29, 31, 33 lub 35 tygodni liczonych od dnia porodu. Zasiłek macierzyński w czasie urlopu wychowawczego przysługuje przez okres skrócony o 2 tygodnie tylko wówczas, gdy pełny wymiar urlopu macierzyńskiego przypada w całości w czasie udzielonego urlopu wychowawczego. Jeżeli pełny wymiar urlopu macierzyńskiego wykracza poza udzielony pracownicy urlop wychowawczy, pracownicy przysługuje zasiłek macierzyński w pełnym wymiarze, bez skracania o 2 tygodnie, tj. przez okres odpowiednio 20, 31, 33, 35 lub 37 tygodni liczonych od dnia porodu²³.

W przypadku urodzenia martwego dziecka lub zgonu dziecka przed upływem 8 tygodni życia, ubezpieczona ma prawo do zasiłku macierzyńskiego przez okres 8 tygodni (56 dni) po porodzie, nie krócej niż przez okres 7 dni od dnia zgonu dziecka. W razie śmierci dziecka po upływie 8 tygodni życia, ubezpieczona zachowuje prawo do zasiłku macierzyńskiego przez okres 7 dni od dnia zgonu dziecka²⁴.

Od 1 stycznia 2010 roku w Kodeksie pracy funkcjonuje dodatkowa część urlopu macierzyńskiego. Ubezpieczona, która urodziła dziecko, ma prawo do zasiłku macierzyńskiego także przez okres określony przepisami Kodeksu pracy jako okres dodatkowego urlopu macierzyńskiego, którego wymiar wynosi²⁵:

1. w przypadku urodzenia jednego dziecka przy jednym porodzie:
  - od 1.01.2010 r. do 31.12.2011 r. – do 2 tygodni;

²³ *Komentarz do ustawy o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa*, ZUS, lipiec 2012, s. 22.

²⁴ Tamże, s. 20.

²⁵ Tamże, s. 25.

- od 1.01.2012 r. do 31.12.2013 r. – do 4 tygodni;
  - od 1.01.2014 r. – do 6 tygodni;
2. w przypadku urodzenia więcej niż jednego dziecka przy jednym porodzie:
- od 1.01.2010 r. do 31.12.2011 r. – do 3 tygodni;
  - od 1.01.2012 r. do 31.12.2013 r. – do 6 tygodni;
  - od 1.01.2014 r. – do 8 tygodni.

Zasiłek macierzyński za okres dodatkowego urlopu macierzyńskiego oraz dodatkowego urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego przysługuje w wymiarze tygodnia lub jego wielokrotności, od następnego dnia po wykorzystaniu zasiłku macierzyńskiego za okres urlopu macierzyńskiego albo urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego.

Zasiłek macierzyński za okres dodatkowego urlopu macierzyńskiego może być wypłacany także ubezpieczonemu ojcu dziecka, w przypadku gdy:

- ubezpieczona matka dziecka zrezygnowała z pozostałej części zasiłku macierzyńskiego, po wykorzystaniu po porodzie co najmniej 14 tygodni, a niewykorzystaną część zasiłku macierzyńskiego wypłacono ubezpieczonemu ojcu wychowującemu dziecko albo
- zasiłek macierzyński za okres urlopu macierzyńskiego był wypłacony ubezpieczonej matce dziecka.

Zasiłek macierzyński przez okres ustalony przepisami Kodeksu pracy jako okres dodatkowego urlopu macierzyńskiego albo dodatkowego urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego przysługuje nie tylko pracownikom korzystającym z takich urlopów, ale również innym ubezpieczonym podlegającym ubezpieczeniu chorobowemu (np. z tytułu wykonywania umowy-zlecenia, prowadzenia działalności pozarolniczej, itp.), osobom pobierającym zasiłek macierzyński z tytułu urodzenia dziecka w okresie urlopu wychowawczego, a także osobom pobierającym zasiłek macierzyński po ustaniu zatrudnienia. Warunkiem wypłaty zasiłku macierzyńskiego przez dodatkowy okres jest wystąpienie przez ubezpieczoną lub ubezpieczonego z odpowiednim wnioskiem do płatnika zasiłku przed rozpoczęciem korzystania z zasiłku macierzyńskiego za dodatkowy okres²⁶.

Pracownica lub pracownik korzystający z dodatkowego urlopu macierzyńskiego lub dodatkowego urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego mogą łączyć korzystanie z tego urlopu z wykonywaniem pracy u pracodawcy, który udzielił urlopu, w wymiarze nie wyższym niż połowa pełnego wymiaru czasu pracy. W takim przypadku, wysokość zasiłku macierzyńskiego ulega pomniejszeniu proporcjonalnie do wymiaru czasu pracy, w którym pracownica lub pracownik pracuje w czasie korzystania z dodatkowego urlopu macierzyńskiego lub dodatkowego urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego. Zasada ta

---

²⁶ Bieżące wyjaśnienia komórek merytorycznych, Zasiłek macierzyński od 1 stycznia 2012, www.zus.pl.

dotyczy wyłącznie pracowników i nie ma zastosowania do ubezpieczonych niebędących pracownikami²⁷.

Urlop ojcowski od 1 stycznia 2010 roku

Od 1 stycznia 2010 roku ubezpieczony ojciec wychowujący dziecko ma prawo do zasiłku macierzyńskiego przez okres określony przepisami Kodeksu pracy jako okres urlopu ojcowskiego w wymiarze 1 tygodnia, a od 1 stycznia 2012 roku – w wymiarze 2 tygodni, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez dziecko 12 miesięcy życia. Natomiast od 1 stycznia 2011 roku ubezpieczony – ojciec wychowujący dziecko przysposobione ma prawo do zasiłku macierzyńskiego przez okres ustalony przepisami Kodeksu pracy jako okres urlopu ojcowskiego, w wymiarze 1 tygodnia, a od 1 stycznia 2012 roku – w wymiarze 2 tygodni, nie dłużej niż do upływu 12 miesięcy od dnia uprawomocnienia się postanowienia sądu orzekającego przysposobienie i nie dłużej niż do ukończenia przez dziecko 7. roku życia, a w przypadku dziecka, wobec którego podjęto decyzję o odroczeniu obowiązku szkolnego, nie dłużej niż do ukończenia przez dziecko 10. roku życia²⁸.

Zasiłek macierzyński przez okres określony przepisami Kodeksu pracy jako okres urlopu ojcowskiego przysługuje zarówno pracownikom korzystającym z takiego urlopu, jak i innym osobom podlegającym ubezpieczeniu chorobowemu, niebędącym pracownikami, do których przepisy Kodeksu pracy nie mają zastosowania.

Składki na ubezpieczenia społeczne osób przebywających na urloпах wychowawczych i macierzyńskich

Warto wspomnieć także o zmianach w ustawie z dnia 13 października 1998 roku o systemie ubezpieczeń społecznych, które zachęcają do korzystania z jednego z uprawnień Kodeksu pracy, a mianowicie z urlopu wychowawczego.

Od 1 stycznia 2012 roku zmieniła się – na wyższą – podstawa wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe osób, które korzystają z urlopu wychowawczego. Zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 19 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych²⁹ obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym podlegają osoby przebywające na urloпах wychowawczych lub pobierające zasiłek macierzyński.

Przy ustalaniu obowiązku ubezpieczeń społecznych z tytułu pobierania zasiłku macierzyńskiego lub zasiłku w wysokości zasiłku macierzyńskiego bez znaczenia jest ewentualne posiadanie ustalonego prawa do emerytury lub renty czy też innego tytułu do ubezpieczeń emerytalno-rentowych³⁰.

---

²⁷ Tamże.

²⁸ *Komentarz do ustawy o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa*, ZUS, lipiec 2012, s. 29.

²⁹ Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (tekst jednolity: Dz.U. z 2009 r. nr 205, poz. 1585 ze zm.).

³⁰ Zmiana od 1 września 2009 r. wprowadzona art. 9 ust. 1c i 1d ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

Natomiast osoby przebywające na urloпах wychowawczych podlegają obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym tylko wówczas, gdy nie mają ustalonego prawa do emerytury lub renty i nie posiadają innych tytułów rodzących obowiązek ubezpieczeń społecznych (art. 9 ust. 6 ustawy o sus). Przez inny tytuł nie należy rozumieć tytułu, z którego dana osoba nabyła prawo do urlopu wychowawczego³¹.

Składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe osób przebywających na urloпах wychowawczych lub pobierających zasiłek macierzyński finansuje w całości budżet państwa³².

Do 31 grudnia 2011 roku podstawę wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe osób przebywających na urlopie wychowawczym stanowiła kwota minimalnego wynagrodzenia za pracę w danym roku kalendarzowym³³.

Od 1 stycznia 2012 roku, zgodnie z art. 18 ust. 5b ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, podstawę wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe osób przebywających na urlopie wychowawczym stanowi kwota 60% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w poprzednim kwartale, z zastrzeżeniem ust. 14, przy czym składka w nowej wysokości obowiązuje od trzeciego miesiąca następnego kwartału. Ustalona w powyższy sposób podstawa wymiaru składek nie może być wyższa niż przeciętne miesięczne wynagrodzenie wypłacone za okres 12 miesięcy kalendarzowych poprzedzających urlop wychowawczy (art. 18 ust. 14 ustawy). Zmiany te chronią przed dyskryminowaniem pod względem wysokości przyszłej emerytury osoby korzystające z urlopu wychowawczego, tym samym różnicują wysokość podstawy wymiaru od wynagrodzeń sprzed rozpoczęcia urlopu.

Podstawę wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe osób pobierających zasiłek macierzyński stanowi kwota tego zasiłku (pełna kwota zasiłku przed potrąceniem zaliczki na podatek).

Stosownie do ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych³⁴ osoby przebywające na urlopie wychowawczym podlegają obowiązkowi ubezpieczenia zdrowotnego (niepodlegające obowiązkowi ubezpieczenia zdrowotnego z innego tytułu). Podstawę wymiaru składki na ubezpieczenie zdrowotne osób przebywających na urloпах wychowawczych podlegających z tego tytułu ubezpieczeniu zdrowotnemu stanowi kwota odpowiadająca wysokości świadczenia pielęgnacyjnego przysługującego na podstawie przepisów o świadczeniach rodzinnych, tj. od 1 listopada 2009 roku 520 zł³⁵.

---

³¹ *Zasady podlegania ubezpieczeniom społecznym i ubezpieczeniu zdrowotnemu, ustalania podstawy wymiaru oraz rozliczania i opłacania składek na te ubezpieczenia oraz na Fundusz Pracy i Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych. Poradnik, ZUS, Warszawa 2013, s. 60.*

³² *Zasady rozliczania składek na ubezpieczenia społeczne i ubezpieczenie zdrowotne osób przebywających na urloпах wychowawczych lub pobierających zasiłek macierzyński. Poradnik, ZUS, Warszawa 2013, s. 7.*

³³ Tamże, s. 8.

³⁴ Art. 66 ust. 1 pkt. 32 ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. z 2008 r. nr 164, poz. 1027 z późn. zm.).

³⁵ *Zasady rozliczania...*, op. cit., s. 9.

Zwolnienie z obowiązku opłacania składek na Fundusz Pracy i FGŚP za pracowników powracających z urlopu macierzyńskiego lub urlopu wychowawczego – od 1 stycznia 2009 roku

Godne uwagi są również zwolnienia z opłacania składek na Fundusz Pracy i Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych, które to powodują obniżenie kosztów pracy pracowników powracających do pracy po przerwie związanej z macierzyństwem. Ma to zrównoważyć pracodawcom niedogodności związane z zatrudnianiem rodziców, zwłaszcza młodych kobiet.

Zgodnie z obowiązującymi od 1 stycznia 2009 roku przepisami ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy³⁶ oraz ustawy z dnia 13 lipca 2006 roku o ochronie roszczeń pracowniczych w razie niewypłacalności pracodawcy³⁷, za pracowników powracających z urlopu macierzyńskiego lub urlopu wychowawczego w okresie 36 miesięcy, począwszy od pierwszego miesiąca po powrocie z takiego urlopu, pracodawcy nie opłacają składek na FP i FGŚP. Do 36-miesięcznego okresu zwolnienia z opłacania składek na FP i FGŚP należy wliczać wszystkie okresy zwolnienia z opłacania składek, które będą miały miejsce po powrocie z urlopu udzielonego z tytułu urodzenia dziecka lub dzieci przy jednym porodzie. Urodzenie kolejnego dziecka lub dzieci przy kolejnym porodzie powoduje, że pracodawca nabywa nowe uprawnienie do zwolnienia z opłacania składek na FP i FGŚP po powrocie tej osoby z urlopu macierzyńskiego na okres kolejnych 36 miesięcy³⁸.

4. PROJEKTY ZMIAN W PRZEPISACH NA RZECZ POLITYKI PRORODZINNEJ

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej przygotowało projekt ustawy zmieniającej ustawę o systemie ubezpieczeń społecznych³⁹. W uzasadnieniu wskazano, że Polska ma niski współczynnik dzietności, a w niedalekiej przyszłości w naszym kraju nie będzie zastępowalności pokoleń – co w praktyce oznacza, że niebawem nie będzie komu pracować na emeryturę. Ministerstwo przyznało, że tylko konsekwentnie prowadzona polityka prorodzinna i zwiększenie nakładów z budżetu może wpłynąć na złe statystyki demograficzne.

Zaproponowano zmianę zasad w zakresie podlegania ubezpieczeniom społecznym w okresie przerwy w aktywności zawodowej w związku z wychowywaniem dziecka. Wśród licznych grup ubezpieczonych podlegających obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu

---

³⁶ Art. 104a ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (tekst jednolity: Dz.U. z 2008 r. nr 69, poz. 415 z późn. zm.).

³⁷ Art. 9a ustawy z dnia 13 lipca 2006 r. o ochronie roszczeń pracowniczych w razie niewypłacalności pracodawcy (Dz.U. nr 158, poz. 1121 z późn. zm.).

³⁸ *Zasady podlegania ubezpieczeniom społecznym i ubezpieczeniu zdrowotnemu, ustalenia podstawy wymiaru oraz rozliczania i opłacania składek na te ubezpieczenia oraz na Fundusz Pracy i Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych. Poradnik, ZUS, Warszawa 2013, s. 7.*

³⁹ Projekt ustawy z dnia 5 listopada 2012 r. o zmianie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz niektórych innych ustaw.

i rentowym jedynie pracownikom, funkcjonariuszom służby celnej oraz pracującym w spółdzielni członkom rolniczych spółdzielni produkcyjnych i spółdzielni kółek rolniczych przysługuje prawo do urlopu wychowawczego. W okresie przebywania na tym urlopie pracownik niepodlegający ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym z innych tytułów oraz nieposiadający prawa do emerytury bądź renty ma prawo do składek emerytalnych, rentowych i zdrowotnych finansowanych z budżetu państwa.

Tego przywileju nie posiadają rodzice prowadzący działalność gospodarczą, a także zleceniobiorcy, którzy pragną zająć się wychowywaniem dzieci. Obecnie osoba prowadząca pozarolniczą działalność może jedynie albo łączyć prowadzenie działalności z opieką nad dzieckiem, albo zawiesić prowadzenie działalności bądź ją zlikwidować. W przypadku zawieszenia działalności osoba taka nie podlega w okresie zawieszenia działalności obowiązkowym ubezpieczeniom społecznym (może zgłosić się do dobrowolnych ubezpieczeń społecznych, wówczas składki w całości sama finansuje).

Ustawodawca w projekcie ustawy poszerza krąg osób, za które budżet państwa opłacałby składki w związku ze sprawowaniem opieki nad dzieckiem. Składki te, tak jak w przypadku osób przebywających na urlopiach wychowawczych, finansować ma w całości budżet państwa za pośrednictwem Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

Projektowane zmiany⁴⁰ mają również umożliwić sprawowanie opieki nad małym dzieckiem w okresie pierwszego roku jego życia poprzez umożliwienie pracownicy-matce dziecka i pracownikowi-ojcu dziecka korzystania z urlopu macierzyńskiego i dodatkowego urlopu macierzyńskiego oraz z nowej instytucji, jaką jest urlop rodzicielski. Płatny urlop rodzicielski przysługiwałby w wymiarze 26 tygodni. Zgodnie z projektem ustawy można będzie podzielić go na 3 części po minimum 8 tygodni każda. Należy go jednak wykorzystać zanim dziecko będzie miało rok. Oznacza to, że wykorzystując urlop macierzyński, dodatkowy urlop macierzyński oraz urlop rodzicielski możemy mieć aż rok płatnego urlopu na dziecko. Łączny wymiar tych urlopów wyniesie 52 tygodnie. Zmiana według projektu ustawy weszłaby w życie z dniem 1 września 2013 r.

Proponowane rozwiązania prawne w większym niż dotychczas stopniu umożliwiają rodzicom dzielenie się uprawnieniami związanymi z wychowywaniem dzieci. Taka regulacja może sprzyjać częstszemu podejmowaniu obowiązków związanych z opieką nad małymi dziećmi przez ojców dzieci, z uwzględnieniem ich sytuacji rodzinnej i zawodowej.

5. PODSUMOWANIE

Dane zaprezentowane w artykule wskazują na pogłębiający się z roku na rok proces demograficznego starzenia się ludności w Polsce. Szybkie w ostatnich kilkunastu latach tempo wzrostu liczby ludności w wieku 65 lat i więcej, a także stałe zwiększanie się jej udziału względnego w całej populacji świadczy o nasilaniu się tego procesu w naszym kraju.

---

⁴⁰ Projekt ustawy z dnia 22 marca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw.

W tej sytuacji polityka rozwojowa kraju powinna zmierzać w kierunku prowadzenia konsekwentnej i kompleksowej polityki prorodzinnej. Wyrazem tej polityki są między innymi zmiany w przepisach dotyczących ubezpieczeń społecznych, mające na celu godzenie przez rodziców obowiązków zawodowych z rodzinnymi.

Ułatwieniu godzenia obowiązków zawodowych z rodzinnymi służy niewątpliwie możliwość sfinansowania przez budżet państwa składek na ubezpieczenia społeczne za zatrudnione do opieki nad dziećmi do lat 3 nianie. Od momentu wejścia w życie ustawy, tj. od 1 października 2011 roku, zainteresowanie taką formą zatrudnienia stale wzrasta. Według danych ZUS, liczba zgłoszonych nian dynamicznie rośnie i wynosi obecnie ponad 8,4 tys. Co miesiąc rejestrowanych jest coraz więcej umów. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż wśród zgłoszonych do ubezpieczeń nian znajduje się 266 mężczyzn⁴¹.

Wprowadzone zostały również istotne zmiany w zasadach korzystania z urlopu macierzyńskiego: zwiększony został jego wymiar, zrezygnowano z wydłużenia urlopu przy urodzeniu kolejnych dzieci oraz rozbudowano zależność między wielorakością porodu a długością urlopu. Pracownica uzyskała także prawo do dodatkowego urlopu macierzyńskiego oraz do łączenia tego urlopu z pracą w niepełnym wymiarze czasu u pracodawcy udzielającego urlopu. W ten sposób stworzono szanse pogodzenia interesu kobiety, która chce przez dłuższy czas opiekować się dzieckiem, z interesem pracodawcy, dla którego dłuższa nieobecność pracownicy może powodować różne trudności organizacyjne.

Ojciec wychowujący dziecko uzyskał prawo do urlopu ojcowskiego, który może wykorzystać do czasu ukończenia przez dziecko 12. miesiąca życia, ponadto w określonych przypadkach – prawo do dodatkowego urlopu macierzyńskiego. W ten sposób została stworzona szansa realizacji współodpowiedzialności obojga rodziców za opiekę nad dzieckiem, partnerstwa oraz wzmocnienia sytuacji kobiet na rynku pracy, poprzez osłabienie argumentu, że jest ona wyłącznym opiekunem małego dziecka. Według ZUS, liczba mężczyzn, którzy w 2011 roku (od stycznia do listopada) skorzystali z urlopu ojcowskiego, wyniosła 12,4 tys. Są to jednak tylko osoby, których wypłaty z tytułu urlopu realizowane były przez ZUS w ramach wypłat własnych, a więc dane te nie obejmują pracowników, którym zasiłki wypłacają płatnicy składek, czyli zakłady pracy zatrudniające powyżej 20 osób⁴².

Wydłużenie urlopu macierzyńskiego rodzi wśród pewnej grupy społeczeństwa obawy o osłabienie pozycji kobiet na rynku pracy. Prawne gwarancje zatrudnienia osób powracających do pracy po przerwie związanej z rodzicielstwem zostały wzmocnione zachętą dla pracodawców w postaci zwolnień z opłacania za tych pracowników składek na Fundusz Pracy i Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych. Ulga ta przynajmniej w niewielkim stopniu rekompensuje pracodawcom niedogodności związane z zatrudnianiem rodziców, zwłaszcza młodych kobiet (składka na Fundusz Pracy wynosi 2,45% podstawy

---

⁴¹ *ZUS dla Ciebie*, Magazyn informacyjny dla Klientów Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, Nianie rosną w siłę, ZUS, nr 8(71) sierpień 2012.

⁴² www.zus.pl, data dostępu 25.03.2013.

wymiaru, a na Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych – 0,10% podstawy wymiaru).

Inną formą osobistej opieki nad małym dzieckiem jest urlop wychowawczy. W tym zakresie nastąpiły zmiany dotyczące ustalania podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne. Nowe przepisy uzależniają wysokość podstawy wymiaru od wynagrodzenia pracownika przebywającego na urlopie wychowawczym od jego wynagrodzenia, jakie uzyskiwał ze stosunku pracy z okresu sprzed urlopu. Pracownik przebywający na urlopie wychowawczym ma obecnie finansowane przez budżet państwa składki na ubezpieczenia społeczne od podstawy wymiaru zbliżonej do tej, którą by uzyskał, gdyby pracował. Przed zmianą podstawa wymiaru składek dla wszystkich osób przebywających na urlopiach wychowawczych była jednakowa i stanowiła kwotę minimalnego wynagrodzenia. Ten sposób ustalania podstawy był niekorzystny dla tych osób, których wynagrodzenia ze stosunku pracy były wyższe od kwoty minimalnego wynagrodzenia.

Obecnie widzimy dość duże zainteresowanie korzystaniem z omówionych form polityki prorodzinnej. Zmiany te są zapewne potrzebne, ale obawiam się, że nie są na tyle silne, żeby zmienić niekorzystny trend w sytuacji demograficznej kraju. Faktyczne rezultaty, tak w aspekcie demograficznym, jak i społeczno-ekonomicznym, będą możliwe do oceny po dłuższym okresie funkcjonowania tych zmian. Wszystko to przemawia za kontynuacją kompleksowych działań z zakresu polityki ludnościowej, działania te są pilne i powinny mieć charakter przemyślanych, całościowych rozwiązań.

BIBLIOGRAFIA

1. Balcerzak-Paradowska B., *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2004.
2. Balcerzak-Paradowska B., *Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w wymiarze lokalnym*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2009.
3. *Komentarz do ustawy o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa*, ZUS, lipiec 2012.
4. *Nianie w ubezpieczeniach społecznych. Poradnik*, ZUS, Warszawa 2011.
5. *Rocznik Demograficzny 2011*, GUS, Warszawa 2011.
6. *Sytuacja demograficzna Polski, raport 2010-2011*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa.
7. Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (tekst jednolity: Dz.U. z 2009 r. nr 205, poz. 1585 ze zm.).
8. Ustawa z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (Dz.U. z 2010 r. nr 77, poz. 512).

9. Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (tekst jednolity: Dz.U. z 2008 r. nr 69, poz. 415 z późn. zm.).
10. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. z 2008 r. nr 164, poz. 1027 z późn. zm.).
11. Ustawa z dnia 13 lipca 2006 r. o ochronie roszczeń pracowniczych w razie niewypłacalności pracodawcy (Dz.U. nr 158, poz. 1121 z późn. zm.).
12. Ustawa z dnia 6 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2008 r. nr 238, poz. 1654).
13. Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 (Dz.U. nr 45, poz. 235 z późn. zm.).
14. Ustawa z dnia 5 listopada 2012 r. o zmianie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz niektórych innych ustaw – projekt.
15. Ustawa z dnia 22 marca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw – projekt.
16. *Zasady podlegania ubezpieczeniom społecznym i ubezpieczeniu zdrowotnemu, ustalania podstawy wymiaru oraz rozliczania i opłacania składek na te ubezpieczenia oraz na Fundusz Pracy i Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych. Poradnik, ZUS, Warszawa 2013.*
17. *Zasady rozliczania składek na ubezpieczenia społeczne i ubezpieczenie zdrowotne osób przebywających na urloпах wychowawczych lub pobierających zasiłek macierzyński. Poradnik, ZUS, Warszawa 2013.*
18. *ZUS dla Ciebie*, Magazyn informacyjny dla Klientów Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, ZUS, nr 8(71) sierpień 2012.

Źródła internetowe:

1. <http://www.mpips.gov.pl>
2. <http://www.stat.gov.pl>
3. <http://www.zus.pl>

STRESZCZENIE

Polityka prorodzinna polega na próbie tworzenia przez państwo (samorząd terytorialny, itp.) rodzinom odpowiednich warunków ekonomicznych. Na podstawie przedstawionych w artykule danych można zauważyć, że zagrożenie kryzysem demograficznym w Polsce jest realne. Jeśli dojdzie do kryzysu demograficznego, problem dotknie nie tylko system ubezpieczeń społecznych, lecz także całą gospodarkę.

Sposobem na uniknięcie kryzysu demograficznego jest między innymi odpowiednia polityka prorodzinna. Wyrazem obecnej polityki prorodzinnej państwa są:

- wydłużenie wymiaru urlopu macierzyńskiego;
- wprowadzenie urlopu ojcowskiego;
- finansowanie przez budżet państwa składek na ubezpieczenia społeczne za zatrudniane do opieki nad dziećmi nianie;
- finansowanie przez budżet państwa składek na ubezpieczenia społeczne za osoby przebywające na urlopach wychowawczych czy też macierzyńskich.

Obecnie widzimy dość duże zainteresowanie korzystaniem z omówionych form polityki prorodzinnej. Zmiany te są zapewne potrzebne, ale obawiam się, że nie są na tyle silne, żeby zmienić niekorzystny trend w sytuacji demograficznej kraju. Faktyczne rezultaty, tak w aspekcie demograficznym, jak i społeczno-ekonomicznym, będą możliwe do oceny po dłuższym okresie funkcjonowania tych zmian. Wszystko to przemawia za kontynuacją kompleksowych działań z zakresu polityki ludnościowej, działania te są pilne i powinny mieć charakter strategiczny.

AKTYWNE FORMY WALKI Z BEZROBOCIEM W POWIECIE SOKÓLSKIM W LATACH 2007-2012

1. WSTĘP

Bezrobocie jest zjawiskiem wielowymiarowym i jednoznaczne jego zidentyfikowanie jest praktycznie niemożliwe. Inne aspekty interesują ekonomistów czy socjologów, jeszcze inne politologów czy statystyków. Bezrobocie wpływa nie tylko na standardy życia ludzi nim dotkniętych, ale również na dynamikę rozwoju państwa, nastroje społeczeństwa, popularność rządów, których poglądy ideologiczne wpływają na politykę społeczną i gospodarczą, stosowaną w celu przeciwdziałania bezrobociu i ograniczania jego negatywnych skutków.

Bezrobocie to jeden z najważniejszych problemów dotyczących dzisiejszy świat. Świadczą o tym chociażby złudne hasła głoszone przez partie polityczne ubiegające się o głosy wyborców. Ze zjawiskiem bezrobocia mają do czynienia zarówno państwa wysoko rozwinięte, o ugruntowanej gospodarce rynkowej, jak i te, które do niedawna były pod kontrolą centralnego planisty. Oczywistym jest więc, że bezrobocie dotyka również Polskę.

Celem niniejszej pracy jest zaprezentowanie i analiza danych dotyczących bezrobocia w powiecie sokólskim, a także analiza i ocena podstawowych aktywnych form jego przeciwdziałania, stosowanych przez Powiatowy Urząd Pracy w Sokółce.

Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny. Składa się z trzech części. Pierwsza część obejmuje ogólną charakterystykę powiatu sokólskiego. W części drugiej przedstawiona została charakterystyka bezrobocia, jakie dotyka powiat sokólski. Część ostatnia poświęcona jest natomiast analizie i ocenie podstawowych aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu, stosowanych na badanym terenie w latach 2007-2012. W pracy wykorzystane zostały dane z oficjalnych publikacji Powiatowego Urzędu Pracy w Sokółce, Urzędu Statystycznego w Białymstoku, a także dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

2. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA POWIATU SOKÓLSKIEGO

Powiat sokólski położony jest na wschodzie Polski, na Wzgórzach Sokólskich, w północnej części Niziny Podlaskiej, u źródeł rzeki Sokołdy. Od wschodu powiat graniczy z Republiką Białorusi, od zachodu zaś otoczony jest Puszcza Knyszyńską. Powiat obejmuje obszar ponad 2 054 km², co stanowi 11% obszaru województwa. Na koniec grudnia 2012 roku powiat zamieszkiwało 71 678 osób, w tym ponad 55% na terenach wiejskich.

---

¹ Student, Wydział Ekonomii i Zarządzania, Uniwersytet w Białymstoku.

W skład powiatu sokólskiego, utworzonego w wyniku reformy administracyjnej kraju z 1999 roku, wchodzi jednostki²:

- miejsko-gminne: Dąbrowa Białostocka, Sokółka, Suchowola;
- gminne: Janów, Korycin, Krynki, Kuźnica, Nowy Dwór, Sidra, Szudziałowo.

Powiat sokólski to rejon o charakterze typowo rolniczym. Przemysł związany jest głównie z rolnictwem, a kluczową pozycję zajmuje produkcja i przetwórstwo rodzimych surowców rolno-spożywczych i mięsa, a także produkcja sprzętu i maszyn rolniczych.

Istnieją tu atrakcyjne warunki do podejmowania działalności gospodarczej, w tym dobra infrastruktura: tereny uzbrojone w niezbędne sieci i media, rozwinięta sieć dróg utwardzonych. Atutem powiatu są olbrzymie możliwości w dziedzinie turystyki i rekreacji (ze względu na walory przyrodnicze i historyczne) oraz strategiczne położenie komunikacyjne o znaczeniu międzynarodowym. Graniczenie z Białorusią stwarza dogodne warunki współpracy z rynkiem wschodnim.

Działalność gospodarczą w rejonie powiatu w 2007 roku prowadziły 3 473 podmioty. Liczba ta systematycznie rosła i w 2009 roku działały już 3 672 podmioty, z czego 96% stanowiły firmy prywatne. W kolejnych latach liczba podmiotów utrzymywała się na porównywalnym poziomie (w 2012 roku – 3 653). Zakłady osób fizycznych stanowiły 82% ogólnej liczby podmiotów funkcjonujących w powiecie. Najwięcej podmiotów działało w sekcjach: handel i naprawy – średnio 29% ogółu przedsiębiorstw, budownictwo – 11% oraz w przetwórstwie przemysłowym – niespełna 10%. Wśród funkcjonujących podmiotów ponad 90% stanowi sektor małych i średnich przedsiębiorstw, ze znaczną przewagą przedsiębiorstw zatrudniających do 10 pracowników, prowadzonych rodzinnie i niegenerujących znacznego przyrostu nowych miejsc pracy. W większości są to jednak podmioty słabe ekonomicznie, podatne na zmiany koniunktury gospodarczej³.

3. ANALIZA BEZROBOCIA NA TERENIE POWIATU W LATACH 2007-2012

Powiat sokólski ma charakter typowo rolniczy, o czym świadczy 67% udział użytków rolnych w ogólnej powierzchni powiatu, co ma znaczący wpływ na strukturę zatrudnienia⁴.

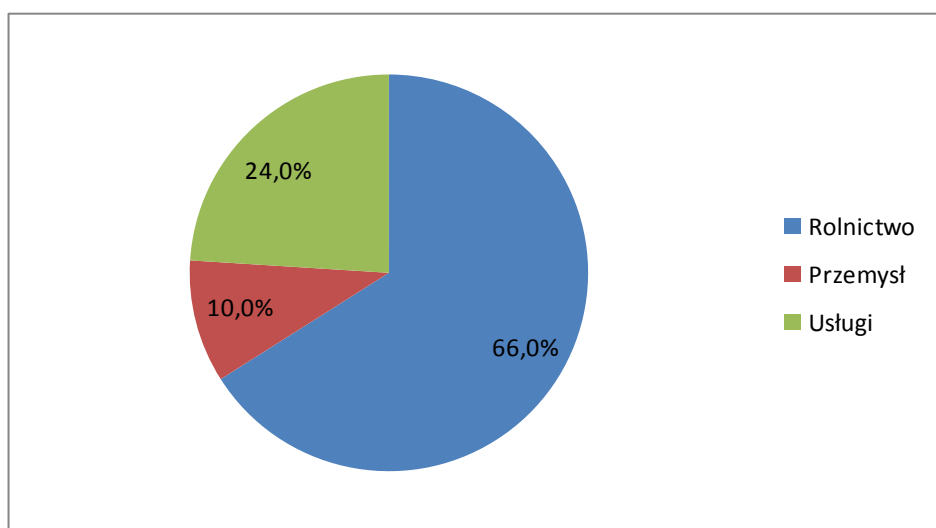
W badanym okresie liczba zatrudnionych wahała się w przedziale 23 976-24 099, a struktura zatrudnienia nie uległa większym zmianom. Dominującą część pracujących stanowiły osoby zatrudnione w rolnictwie, ich udział w ogólnej liczbie zatrudnionych stanowił 66% (tj. ok. 15 500 osób), podczas gdy w przemyśle zatrudnionych było średniorocznie ok. 2 500 osób.

² http://www.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_podlaskie/portrety_powiatow/powiat_sokolski.pdf, data dostępu 22.03.2011.

³ http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/bialystok/ASSETS_10p00_02.pdf, data dostępu 22.03.2011.

⁴ *Statystyczne Vademecum samorządowca*, Białystok 2010.

WYKRES 1. STRUKTURA ZATRUDNIENIA W POWIECIE SOKÓLSKIM W ROKU 2012

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PUP w Sokółce.

Bezrobocie na przełomie lat w powiecie sokólskim było uwarunkowane wieloma czynnikami, do których można zaliczyć: stagnację gospodarki, określaną mianem kryzysu gospodarczego, podczas którego upadło wiele mikroprzedsiębiorstw, przekształcenia i przejęcia największych firm powiatu (SM Somlek i Sokółka Okna i Drzwi), które przyczyniły się do redukcji zatrudnienia. Bezrobocie dotyczące te tereny wiąże się również z rolniczym charakterem powiatu, na którym praktycznie nie powstają nowe firmy. Czynnikiem demograficznym wpływającym na wzrost liczby osób rejestrujących się w urzędach pracy jest także wkraczanie w dorosłość wyżu demograficznego lat 80. i 90.

Liczba bezrobotnych w latach 2007-2012 miała tendencję wzrostową do 2010 roku, a w ostatnich dwóch latach była na stałym poziomie. Liczba osób zarejestrowanych w PUP w Sokółce w latach 2007-2012 wynosiła odpowiednio: 3 864, 3 787, 4 440, 4 618, 4 794, 4 793. Z roku na rok powiat sokólski charakteryzował się wyższą stopą bezrobocia w porównaniu ze stopą w województwie podlaskim czy też w porównaniu z terenem całego kraju⁵.

TABELA 1. LICZBA BEZROBOTNYCH I STOPA BEZROBOCIA W POWIECIE SOKÓLSKIM NA TLE WOJEWÓDZTWA I KRAJU

Wyszczególnienie	Liczba bezrobotnych						Stopa bezrobocia (%)					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Polska	1 746 573	1 473 752	1 892 680	1 954 706	1 982 676	2 136 815	11,2	9,5	12,1	12,4	12,5	13,4
Woj. podlaskie	48 796	45 821	61 169	63 761	65 920	68 705	10,4	9,7	12,8	13,8	14,1	14,6
Pow. sokólski	3 864	3 787	4 440	4 618	4 794	4 793	12,3	12,2	14,2	16,5	16,9	16,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PUP w Sokółce.

W powiecie sokólskim stopa bezrobocia w ciągu badanego okresu była średnio o 1-2 punkty procentowe wyższa niż na terenie województwa. W 2012 roku aż 16,9% ogółu

⁵ <http://pupsokolka.pl/kat/id/11>, data dostępu 10.04.2011.

aktywnych zawodowo nie mogło znaleźć pracy. Analizując tabelę należy zauważyć znaczny wzrost bezrobocia w 2009 roku – o 657 osób (tj. o ponad 17% w porównaniu z rokiem poprzednim). Wzrost ten był skutkiem kryzysu finansowego, który miał miejsce w roku 2008 i spowodował masową redukcję zatrudnienia.

Rozpoznanie struktury demograficzno-społecznej bezrobotnych umożliwia określenie stopnia zagrożenia bezrobociem różnych grup ludności i ma istotne znaczenie w podejmowaniu wielu decyzji ekonomiczno-społecznych. Głównymi cechami różnicowania bezrobotnych są: wiek, płeć, poziom wykształcenia, czas pozostawania bez pracy, a także doświadczenie zawodowe. Analiza bezrobocia pod takim kątem pozwala na łatwiejsze i efektywniejsze zwalczanie tego zjawiska.

Bezrobocie w powiecie sokólskim jest zróżnicowane przestrzennie. Najbardziej dotknięty bezrobociem, w badanych latach, był obszar miasta i gminy Sokółka (osoby zamieszkałe na tym obszarze stanowiły średnio 36% ogółu bezrobotnych).

W latach ubiegłych, analizując bezrobocie ze względu na płeć, można było zauważyć tendencje do dyskryminacji kobiet, co przejawiało się w niechęci do zatrudniania kobiet jako płci mniej dyspozycyjnej w mniemaniu pracodawców. Dyskryminacja ta była związana z tradycyjnym podejściem do podziału pracy i obowiązków rodzinnych (stereotyp pracującego mężczyzny i zajmującej się domem i rodziną kobiety).

Obecnie, analizując bezrobocie ze względu na płeć, nie można mówić o jakiegokolwiek dyskryminacji kobiet. Dane statystyczne wskazują, że udział kobiet w ogólnej liczbie bezrobotnych waha się w granicach 50%. W 2007 roku w urzędzie pracy zarejestrowane były 1 963 kobiety, co stanowiło 50,8% ogółu bezrobotnych. W kolejnych latach udział ten utrzymywał się na podobnym poziomie (w 2008 – 46,3%, w 2009 – 42,7%, a w ostatnich trzech latach utrzymywał się na poziomie średnio 44%). Potwierdzeniem równouprawnienia na rynku pracy jest fakt, że mimo znacznego wzrostu bezrobocia ogółem w 2009 roku, liczba bezrobotnych kobiet wzrosła nieznacznie, tylko o ok. 150 osób.

Wiek jest cechą, która w znaczny sposób różnicuje sytuację poszczególnych grup na rynku pracy w powiecie sokólskim. Bezrobocie ze względu na wiek charakteryzuje się niekorzystną strukturą, przejawiającą się znacznym udziałem ludzi młodych wśród ogółu bezrobotnych (wykres 2)⁶.

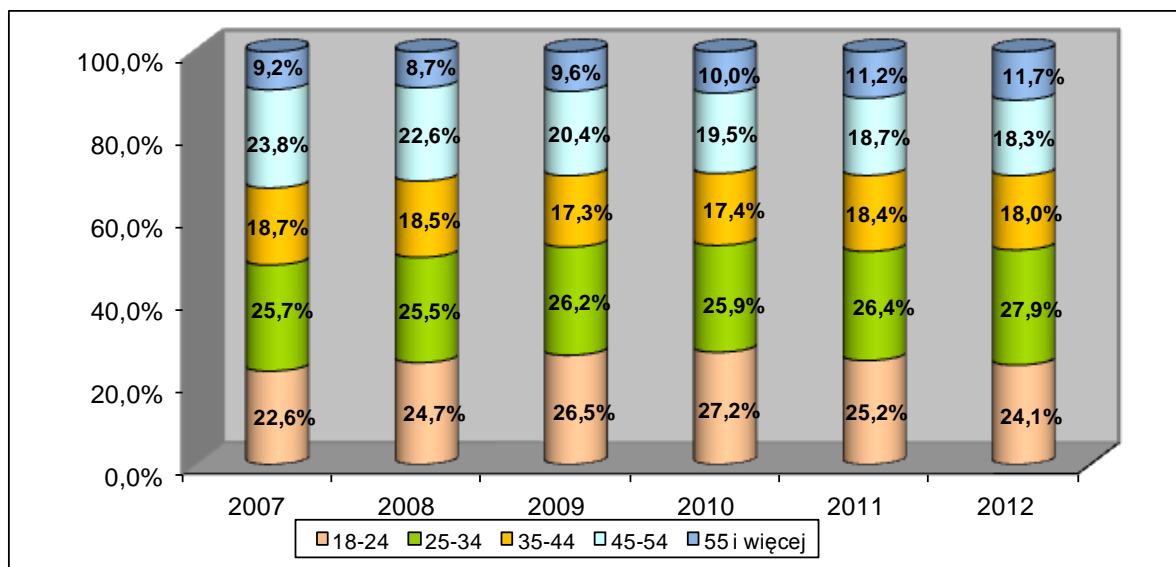
Z wykresu wynika, że w badanym okresie ludzie młodzi byli największą grupą bezrobotnych. Osoby w wieku 18-34 lat stanowiły ponad 50% ogółu bezrobotnych we wszystkich badanych latach. Do głównych przyczyn tak wysokiej liczby osób pozostających bez pracy w tym przedziale wiekowym zaliczyć należy trudności w znalezieniu zatrudnienia w swoim zawodzie przez absolwentów i dużą konkurencję na rynku pracy z osobami posiadającymi doświadczenie zawodowe. Niejednokrotnie osoby młode podejmują trud związany z dalszą edukacją, podwyższając kwalifikacje, jednak i to nie gwarantuje im

---

⁶ http://www.stat.gov.pl/bialystok/10_PLK_HTML_HTML.htm, data dostępu 10.04.2011.

zatrudnienia⁷. Potwierdza się zjawisko występujące w skali ogólnokrajowej, że bezrobocie dotyka przede wszystkim osoby rozpoczynające swoje życie zawodowe⁸.

WYKRES 2. STRUKTURA BEZROBOCIA WEDŁUG WIEKU W POWIECIE SOKÓLSKIM

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS w Białymstoku.

Na niekorzystną sytuację na rynku pracy w powiecie sokólskim ma również wpływ brak kwalifikacji zawodowych, adekwatnych do wymagań współczesnego rynku pracy. Świadczy o tym niekorzystna struktura bezrobocia według wykształcenia, w której w każdym z badanych lat ponad 45% ogółu bezrobotnych posiadało wykształcenie poniżej średniego.

Wśród bezrobotnych powiatu sokólskiego najliczniejszą grupę stanowią bezrobotni o najniższym wykształceniu. Osoby z wykształceniem gimnazjalnym i niższym stanowiły w 2007 roku 32% ogółu bezrobotnych powiatu. W kolejnych latach udział ten stopniowo malał, osiągając w 2009 roku 28%, a w 2012 – 27%. Następne grupy o dużej liczbie bezrobotnych to grupy osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym, a także z policealnym i średnim zawodowym.

Do grup, które charakteryzują się o wiele mniejszą liczbą osób pozostających bez pracy w powiecie sokólskim, zalicza się osoby z wykształceniem średnim ogólnokształcącym i, jako najmniejsza grupa bezrobotnych, osoby z wykształceniem wyższym, które w latach 2007-2012 stanowiły odpowiednio 4,9%, 6,2%, 7,3%, 7,82%, 8,14%, 8,49% ogółu bezrobotnych. Można więc wnioskować, że popyt na pracę przesuwa się w kierunku pracowników o wyższych kwalifikacjach. A zatem w pełni uzasadniona jest teza, że im wyższy poziom wykształcenia, tym większe szanse na znalezienie pracy⁹.

Bardzo negatywnie kształtuje się sytuacja w zakresie czasu pozostawania bez pracy. Utrzymujący się w powiecie wysoki udział bezrobotnych pozostających bez zatrudnienia

⁷ Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, *Analiza sytuacji młodzieży na rynku pracy województwa podlaskiego w 2005 roku*, opr. Wasiluk A., Białystok 2005, s. 4-5.

⁸ Telep J., Ćwik B., *Lokalny rynek pracy w Polsce w latach 2001-2005*, Warszawa 2008, s. 79.

⁹ Tamże, s. 80-81.

ponad 12 miesięcy, wskazuje na strukturalny, długotrwały charakter bezrobocia i powoduje wiele negatywnych społecznie konsekwencji (tabela 2)¹⁰.

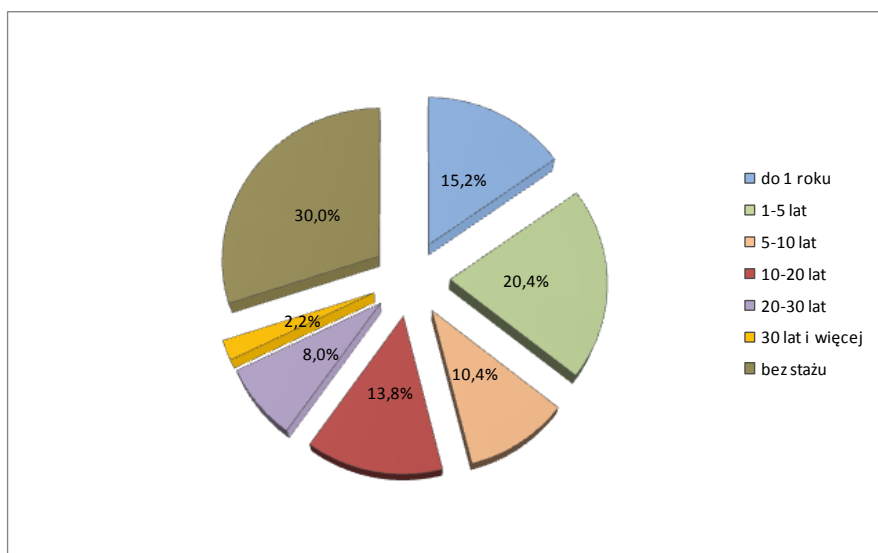
TABELA 2. LICZBA ZAREJESTROWANYCH BEZROBOTNYCH I ICH STRUKTURA ZE WZGLĘDU NA CZAS POZOSTAWANIA BEZ PRACY

Czas pozostawania bez pracy w miesiącach	Liczba bezrobotnych						Struktura zarejestrowanych bezrobotnych w %					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Do 1	288	338	324	316	265	324	7,5	8,9	7,3	6,8	5,5	6,8
Od 1 do 3	632	740	833	842	652	741	16,3	19,5	18,8	18,2	13,6	15,5
Od 3 do 6	494	612	676	714	690	603	12,8	16,2	15,2	15,5	14,4	12,6
Od 6 do 12	447	534	791	748	840	753	11,6	14,1	17,8	16,2	17,5	15,7
Od 12 do 24	531	507	810	830	987	884	13,7	13,4	18,2	18,0	20,6	18,4
Pow. 24	1 472	1 056	1 006	1 168	1 360	1 488	38,1	27,9	22,7	25,3	28,4	31,0
Bezrobotni ogółem	3 864	3 787	4 440	4 618	4 794	4 793	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PUP w Sokółce.

Wśród bezrobotnych pozostających bez pracy dłużej niż 12 miesięcy, średnio ponad 60% stanowią osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych. Wraz z wydłużaniem się okresu pozostawania bez pracy zwiększa się odsetek bezrobotnych przejawiających bierną postawę wobec poprawy swojej sytuacji, co znacznie utrudnia podjęcie pracy w przyszłości.

WYKRES 3. ŚREDNIA STRUKTURA BEZROBOCIA WEDŁUG STAŻU PRACY W POWIECIE SOKÓLSKIM W LATACH 2007-2012

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PUP w Sokółce.

¹⁰ Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, *Sytuacja na rynku pracy w województwie podlaskim w 2008 roku*, Białystok 2009, s. 28-33.

Kolejnym czynnikiem charakteryzującym zjawisko bezrobocia jest staż pracy. W powiecie sokólskim, jak i na terenie całego kraju, w rejestrach bezrobotnych dominują osoby bez doświadczenia zawodowego. Osoby bez stażu pracy stanowiły w 2007 roku 28,9% ogółu bezrobotnych. W kolejnych latach udział ten wzrósł do ok. 30%. Byli to w przeważającej części absolwenci (ponad 44% bezrobotnych bez stażu pracy), po raz pierwszy rejestrujący się w urzędzie w celu zdobycia doświadczenia. Tak duży udział osób młodych wynika z wysokich oczekiwań pracodawców wobec kandydatów na stanowisko pracy, tj. wymagań kwalifikacyjnych oraz doświadczenia (wykres 3).

Liczną grupę stanowiły również osoby ze stażem pracy od 1 do 5 lat. Z wykresu wynika, że w badanych latach osoby o najdłuższym stażu pracy są w najmniejszym stopniu narażone na bezrobocie. Duże doświadczenie pozwala im na łatwiejsze znalezienie pracy.

Art. 49 obowiązującej obecnie ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy mówi o osobach będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy. Wśród tych grup wyróżnia się m.in. niepełnosprawne osoby bezrobotne. Dla egzystencji inwalidów ogromne znaczenie ma przyznawana im renta, w wielu przypadkach pomoc społeczna, ale jednak podstawowym sposobem podniesienia poziomu życia, wzrostu poczucia własnej wartości oraz integracji ze społeczeństwem pozostaje praca zawodowa.

Skala bezrobocia osób niepełnosprawnych na podstawie liczby zarejestrowanych była bardzo mała, jednakże z roku na rok odnotowuje się spadek liczby niepełnosprawnych bezrobotnych. W 2007 roku niepełnosprawni stanowili 4,3% ogółu bezrobotnych, a w kolejnych latach odpowiednio: 5%, 4,8%, 4,8%, 4,5%, 4,5%. W porównaniu z latami 90. XX wieku, nastąpił znaczny wzrost liczby zarejestrowanych bezrobotnych niepełnosprawnych. W przeszłości większość inwalidów nie rejestrowała się w urzędach, gdyż szansa znalezienia przez nich pracy była minimalna. Obecnie urzędy pracy podejmują specjalne działania zmierzające do aktywizacji osób z tej grupy.

Analiza stanu i struktury bezrobocia w powiecie sokólskim wskazuje, że osoby zarejestrowane w PUP w Sokółce są często słabo wykształcone, bez większych aspiracji życiowych, z niską motywacją do poprawy własnej sytuacji, nieposzukujące aktywnie pracy, mało mobilne, z wyraźnie zaakceptowaną postawą roszczeniową i dużymi oczekiwaniami co do potencjalnej pracy, z niską motywacją do podjęcia własnej działalności gospodarczej¹¹.

Wyrównywanie szans zatrudnienia grup szczególnie narażonych na bezrobocie w powiecie sokólskim jest podstawowym zadaniem polityki wobec bezrobotnych, prowadzonej przez Powiatowy Urząd Pracy w Sokółce.

---

¹¹ Marzec J., *Sytuacja na lokalnym rynku pracy w latach 1996-2008*, [w:] *Uwarunkowania rynku pracy w Polsce. Aspekty regionalne*, red. naukowa R.Cz. Horodeński, C. Sadowska-Snarska, Białystok-Warszawa 2010, s. 423.

4. AKTYWNE FORMY PRZECIWDZIAŁANIA BEZROBOCIU W POWIECIE SOKÓLSKIM W LATACH 2007-2012

Ważnym krokiem zmierzającym do zapewnienia lepszego funkcjonowania rynku pracy jest ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

Ustawa określa podstawowe usługi aktywizujące bezrobotnych i poszukujących pracy, takie jak: pośrednictwo pracy, poradnictwo zawodowe, szkolenia, staże, itd. Według ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, jednym z organów realizujących zadania państwa w zakresie zatrudnienia, przeciwdziałania bezrobociu oraz łagodzenia jego skutków są powiatowe urzędy pracy¹². Do zadań wszystkich urzędów pracy w zakresie polityki rynku pracy należy:

- ✓ rejestracja bezrobotnych i poszukujących pracy;
- ✓ pozyskiwanie i gospodarowanie środkami finansowymi na realizację swoich zadań;
- ✓ inicjowanie i wdrażanie instrumentów rynku pracy z zakresu aktywnej polityki przeciwdziałania bezrobociu.

Powiatowy Urząd Pracy w Sokółce, stosując wyżej wymienione przedsięwzięcia, kształtuje politykę lokalnego rynku pracy. Do podstawowych aktywnych instrumentów stosowanych w powiecie należą: szkolenia, prace interwencyjne, roboty publiczne, prace społecznie użyteczne, staże, środki na rozpoczęcie działalności gospodarczej, środki na wyposażenie lub doposażenie miejsca pracy. Oceny tych programów dokonuje się za pomocą tzw. wskaźnika skuteczności.

Skuteczność, ogólnie rzecz biorąc, jest sposobem pomiaru celowości danego działania, wyrażającym się porównaniem wartości uzyskanych efektów, do nakładów czynników użytych do ich uzyskania. W odniesieniu do oceny bezrobocia mamy do czynienia ze skutecznością zatrudnieniową, określaną również mianem wskaźnika powtórnego zatrudnienia.

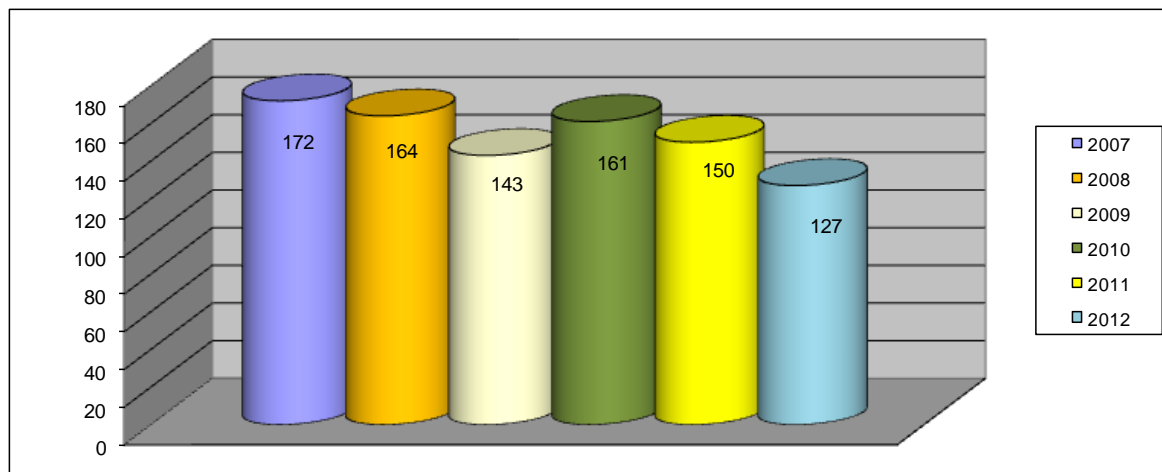
Skuteczność zatrudnieniowa wyraża stosunek liczby osób, które po zakończeniu udziału w określonej formie aktywizacji uzyskały w okresie do 3 miesięcy zatrudnienie, inną pracę zarobkową lub podjęły działalność na własny rachunek, do liczby osób, które zakończyły udział w danej formie aktywizacji.

$$\text{Skuteczność zatrudnieniowa (\%)} = \frac{\text{liczba osób zatrudnionych po uczestnictwie w programie}}{\text{liczba osób uczestniczących w danym programie}} * 100$$

¹² Telep J., Ćwik B., *Lokalny...*, op. cit., s. 141.

Pracami interwencyjnymi, w myśl ustawy z dnia 24 kwietnia 2004 r. mogą być objęte osoby będące w szczególnej sytuacji na rynku pracy. Inicjatywa organizacji prac interwencyjnych wychodzi ze strony pracodawcy. W badanym okresie do prac interwencyjnych zostało skierowanych 917 osób, z czego 885 ukończyło udział w programie.

WYKRES 4. OSOBY SKIEROWANE DO PRAC INTERWENCYJNYCH NA TERENIE POWIATU SOKÓLSKIEGO W LATACH 2007-2012

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PUP w Sokółce i MPiPS.

Analizując wykres można zauważyć malejącą liczbę osób kierowanych do prac interwencyjnych. W 2007 roku z tej formy aktywizacji skorzystały 172 osoby, w kolejnych latach odnotowano spadek liczby bezrobotnych biorących udział w pracach interwencyjnych o 8 osób w 2008 i o kolejne 21 w 2009 roku. W roku 2010 nastąpił znaczny wzrost liczby osób korzystających z tej formy aktywizacji, lecz w kolejnych latach pogłębiła się tendencja spadkowa. W 2007 roku prace interwencyjne ukończyły 152 osoby, z czego ponad 89,4% podjęło pracę (tj. 136 osób). W 2008 roku skuteczność zatrudnieniowa spadła do poziomu 76,7%, natomiast w 2009 wskaźnik ponownego zatrudnienia wzrósł o 6,6 punktu procentowego. Lata 2010-2012 przyniosły stabilizację wskaźnika ponownego zatrudnienia na poziomie oscylującym w granicach 74%.

Bezrobotni są kierowani do robót publicznych w razie braku propozycji odpowiedniego zatrudnienia. Zatrudnienie przy robotach publicznych ma więc duże znaczenie dla osób długotrwale bezrobotnych, nieposiadających prawa do zasiłku, o niskich kwalifikacjach.

W ramach robót publicznych w latach 2007-2012 zatrudnionych było 545 bezrobotnych. Po zakończeniu udziału w tej formie aktywizacji pracę otrzymały 243 osoby. Roboty publiczne pochłonęły około 12% ogółu wydatków Funduszu Pracy przeznaczonych na aktywne formy walki z bezrobociem w powiecie (tj. ponad 410 tys. zł). Skuteczność zatrudnieniowa wynosiła: w roku 2007 – 29%, 2008 – 57%, 2009 – 54%, 2010 – 38%, 2011 – 52,94%, w 2012 – 54,84%.

Prace wykonywane przez osoby bezrobotne były głównie związane z bieżącym zachowaniem czystości. Z analizy „odpływów” z bezrobocia z tytułu kierowania do prac

interwencyjnych i robót publicznych wynika, że podlegają one na ogół zjawisku sezonowości i ich największe nasilenie przypada na miesiące wiosenno-letnio-wczesnojesienne¹³. Prace społecznie użyteczne mają podobny charakter jak dwie wyżej wymienione formy aktywizacji. Z danych PUP wynika, że jest to forma mało skuteczna, świadczy o tym fakt, że średnio tylko co dziesiąta osoba znajduje zatrudnienie po ukończeniu udziału w programie. Z tego względu wydatki Funduszu Pracy na prace społecznie użyteczne z roku na rok maleją. Powiatowy Urząd Pracy w Sokółce w badanym okresie znaczną część posiadanych funduszy przeznaczał na szkolenia. Wydatki Funduszu Pracy na szkolenia w ciągu badanych lat wyniosły 2 544 100 zł.

Szkolenia dają szansę zatrudnienia poprzez zdobycie nowych, poszukiwanych na rynku pracy umiejętności, czy też podwyższenie posiadanych kwalifikacji zawodowych w celu utrzymania miejsca pracy, a tym samym przyczyniają się do zwiększenia aktywności zawodowej osób biorących udział w szkoleniu. Szkolenia nie powodują obniżenia bezrobocia w sposób bezpośredni, o czym świadczy względnie niska skuteczność zatrudnieniowa w przedziale 41-56%. Oznacza to, że średnio tylko co druga osoba biorąca udział w szkoleniu otrzymuje w trakcie lub po jego zakończeniu pracę.

Można zauważyć znaczny wzrost przeciętnego kosztu ponownego zatrudnienia. Wskaźnik przeciętnego kosztu na poziomie 4 018,09 zł mówi nam, ile wynosi koszt szkolenia jednej osoby, która po jego zakończeniu otrzymała zatrudnienie. Skuteczność zatrudnieniowa szkoleń indywidualnych kształtowała się na bardzo wysokim poziomie, 80% osób kończących szkolenie indywidualne znajdowało pracę. Koszty tych szkoleń są jednak nieporównywalnie większe od kosztów szkoleń grupowych.

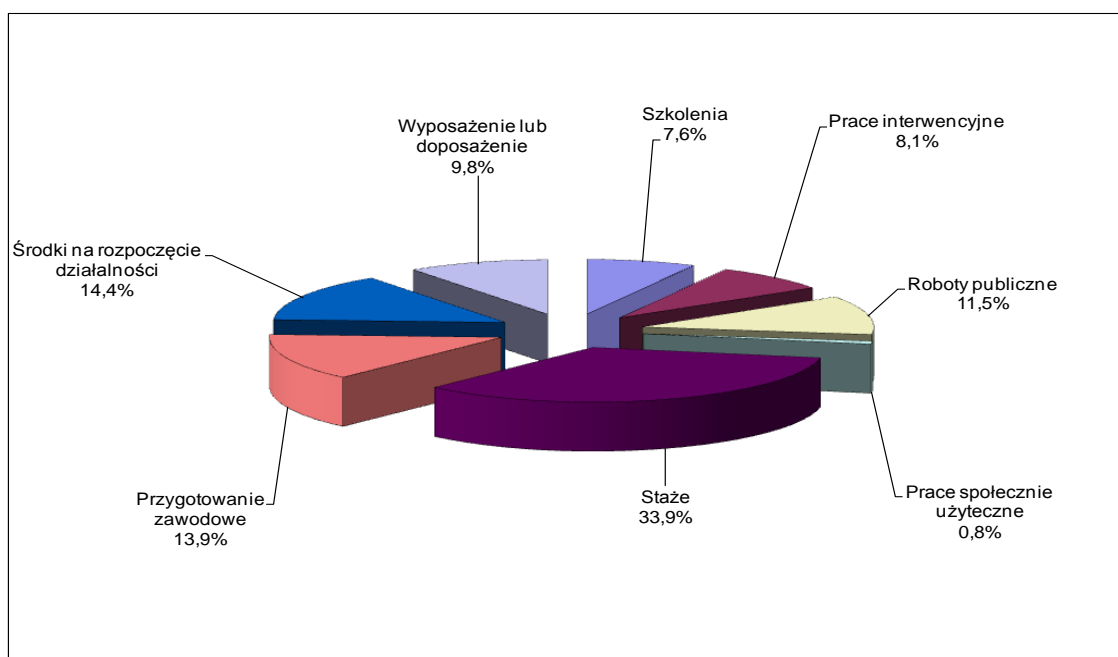
Kolejną formą pozwalającą na zdobycie praktycznych umiejętności jest staż. Staże kierowane są do osób bezrobotnych do 25. roku życia i absolwentów. W latach 2007-2012 na staż skierowane były 3 372 osoby. Przeciętny koszt uczestnictwa jednej osoby biorącej udział w stażu wyniósł 5 319 zł. Spośród prezentowanych w pracy form aktywizacji staże miały największy udział w wydatkach Funduszu Pracy (33% ogółu wydatków). Średnio 59% osób kończących staż znajdowało zatrudnienie. Koszt ponownego zatrudnienia wynosił odpowiednio: 5 356 zł w 2007, 9 870 zł w 2008, 10 636 zł w 2009, 13 970 zł w 2010, 9 534 zł w 2011 i 10 341 zł w 2012 roku.

Analizując wykres 5 można zauważyć znaczny udział wydatków na przygotowanie zawodowe w miejscu pracy. Wydatki przeznaczone na tę formę aktywizacji wyniosły w sumie 2 624 100 zł (w 2007 – 659 500 zł, w 2008 – 1 363 500 zł i w 2009 – 601 100 zł). W 2009 roku w porównaniu z 2008 nastąpiło ogromne ograniczenie wydatków na ten program. Związane było to z zaprzestaniem realizacji tego instrumentu od dnia 1 lutego 2009 roku. Kwota wydana w roku 2009 przeznaczona była na dokończenie przygotowania zawodowego osób, które rozpoczęły udział w programie w poprzednich okresach.

---

¹³ Wojewódzki Urząd Pracy, *Analiza aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu w województwie podlaskim w latach 2001-2003*, Białystok 2004, s. 24.

WYKRES 5. ŚREDNI UDZIAŁ WYDATKÓW FUNDUSZU PRACY NA PODSTAWOWE FORMY AKTYWIZACJI BEZROBOTNYCH W POWIECIE SOKÓLSKIM W LATACH 2007-2012

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PUP w Sokółce i MPiPS.

Kolejną formą przeciwdziałania bezrobociu stosowaną w powiecie sokólskim były środki na rozpoczęcie działalności gospodarczej przez bezrobotnego. Z jednorazowo przyznawanych środków skorzystało 369 osób. Wydatki ogółem na tę formę wyniosły 6 230 390 zł.

TABELA 3. ŚRODKI NA ROZPOCZĘCIE DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ PRYZNAWANE W LATACH 2007-2012

Rok	Środki na rozpoczęcie działalności gospodarczej w tys. zł	Liczba osób, które podjęły działalność gospodarczą	Przeciętny koszt rozpoczęcia działalności w zł
2007	688,60	56	12 296,4
2008	922,00	70	13 171,0
2009	1 111,20	60	18 520,0
2010	1 502,10	81	18 544,44
2011	738,7	40	18 467,51
2012	1 267,79	62	21 129,96
Razem	6 230,39	369	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PUP w Sokółce i MPiPS.

Patrząc na badany okres można zauważyć wzrost przeciętnego kosztu przypadającego na jedną osobę. Wzrost ten był równoznaczny ze wzrostem kwoty bazowej, o którą mógł

starać się bezrobotny we wniosku o dofinansowanie. W badanych latach środki przeznaczane były najczęściej na takie rodzaje działalności, jak: handel, usługi samochodowe, usługi budowlane, usługi fryzjerskie i kosmetyczne.

Oceniając tę formę przeciwdziałania bezrobociu można stwierdzić, że skuteczność zatrudnieniowa w tym przypadku wynosiła 100%. Osoby, które otrzymały środki pieniężne, podjęły działalność w okresie do 3 miesięcy. Refundacja podmiotowi prowadzącemu działalność gospodarczą kosztów wyposażenia i doposażenia stanowiska pracy dla skierowanego bezrobotnego jest kolejną formą ograniczania bezrobocia stosowaną w powiecie. Jej skuteczność w badanym okresie także równa była 100%. Dane odnośnie liczby osób biorących udział w tej formie aktywizacji nie są zadowalające (z roku na rok jest ich coraz mniej). Wynika to z faktu, że niewielu pracodawców decyduje się na powiększenie rozmiarów swej działalności i tym samym wzrostu i utrzymanie zatrudnienia przez okres 2 lat. Pracodawcy borykają się z problemem znalezienia rynków zbytu dla swoich towarów, usług i głównie z tego powodu nie zwiększają zatrudnienia.

TABELA 4. LICZBA I STRUKTURA BEZROBOTNYCH OBJĘTYCH PODSTAWOWYMI FORMAMI AKTYWIZACJI W LATACH 2007-2012

Forma aktywizacji	Liczba osób biorących udział w programie	Udział (%)
Szkolenia	1 338	17,36
Prace interwencyjne	917	11,9
Roboty publiczne	545	7,07
Prace społecznie użyteczne	311	4,03
Staże	3 388	43,95
Przygotowanie zawodowe	569	7,38
Środki na rozpoczęcie działalności	369	4,79
Wyposażenie lub doposażenie	272	3,53
Razem	7 709	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PUP w Sokółce i MPiPS.

W ciągu badanego okresu podstawowymi formami aktywizacji w ramach programów przeciwdziałania bezrobociu objętych zostało 7 709 osób. Największą popularnością cieszyły się staże i szkolenia. W stażach uczestniczyło 3 388 osób (tj. 43,95% ogółu bezrobotnych objętych wymienionymi formami aktywizacji), a w szkoleniach 1 338 osób.

W porównaniu z rokiem 2007, w roku 2012 wzrosła liczba uczestników analizowanych form aktywizacji o 15%. Spadła natomiast liczba osób zatrudnionych po ich ukończeniu (o 11% w porównaniu z 2007). Z roku na rok można również zauważyć spadek skuteczności zatrudnieniowej ogółem. W 2007 roku skuteczność wymienionych programów była równa 68%, w 2008 i 2009 odpowiednio 56% i 55%, w 2012 roku osiągając poziom 47%. Spadek skuteczności odnotowały wszystkie wymienione wyżej formy aktywizacji, z wyjątkiem środków na rozpoczęcie działalności i środków na doposażenie stanowiska pracy.

Największą skutecznością zatrudnieniową w badanych latach charakteryzowały się środki na podjęcie działalności gospodarczej oraz refundacja pracodawcom kosztów doposażenia stanowiska (100%). Kolejnym programem o dużej skuteczności zatrudnieniowej był program „prace interwencyjne” (83%). Najniższą skuteczność odnotowano dla prac społecznie użytecznych (23%).

Skuteczność programów przeciwdziałania bezrobociu jest bardzo ważnym zagadnieniem rynku pracy. Ważne jest, aby programy te przynosiły jak największe korzyści w postaci nowych miejsc pracy. Skuteczność programów na terenie Unii Europejskiej wynosi 60-90%. Przyjmując taki poziom za zadowalający, sytuacja w powiecie sokólskim nie wygląda najlepiej. Patrząc na badany okres, tylko 3 programy mieściły się w tym przedziale (środki na rozpoczęcie działalności gospodarczej, doposażenie stanowiska pracy i prace interwencyjne). Programy te zatem można uznać za korzystne i potrzebne. Pozostałe programy niemieszczące się w tym przedziale wprawdzie nie mogą być uznane za niepotrzebne, ale część środków na nie przeznaczonych dotychczas powinna zostać przesunięta w stronę bardziej skutecznych programów¹⁴.

ZAKOŃCZENIE

Aktywne programy rynku pracy pełnią kluczową rolę w zakresie przeciwdziałania bezrobociu i ograniczania jego skutków. Dają one szansę na powstanie nowych miejsc pracy i stałe zatrudnienie dla osób w nich uczestniczących, jak też pozwalają na uzyskanie przez nie nowych kwalifikacji oraz zdobycie umiejętności poruszania się po trudnym rynku pracy. Pomoc urzędów jest nie do przecenienia zwłaszcza w stosunku do osób szczególnie narażonych na bezrobocie, tj. osób długotrwale bezrobotnych, o niskich kwalifikacjach, bez doświadczenia zawodowego.

Skala zatrudnienia subsydiowanego oraz innych form aktywizacji zależy od wielkości środków Funduszu Pracy przeznaczanych na aktywne formy. W powiecie sokólskim w badanych latach nastąpił wzrost środków na aktywizację, a co za tym idzie wzrost liczby osób objętych tymi formami. W latach 2007-2012 podstawowymi aktywnymi formami przeciwdziałania bezrobociu objęto w powiecie sokólskim 7 709 osób. Dominujący udział w strukturze ogółu uczestników aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu w badanych latach miały staże i szkolenia (ponad 60% ogółu).

W ocenie aktywnych programów rynku pracy istotną rolę odgrywa badanie skuteczności zatrudnieniowej poszczególnych form. Skuteczność zatrudnieniową określa się jako stosunek liczby osób, które po zakończeniu udziału w programie uzyskały zatrudnienie w okresie nie dłuższym niż 3 miesiące, do ogółu kończących udział w programie.

W powiecie sokólskim średnia skuteczność zatrudnieniowa wszystkich aktywnych form w badanych latach wynosiła 64%. Największą skutecznością zatrudnieniową cieszyły się środki na rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej i środki na doposażenie stanowiska.

---

¹⁴ Telep J., Ćwik B., *Lokalny...*, op. cit., s. 183.

Wszystkie osoby, które skorzystały z tych form, uzyskały zatrudnienie. Są to więc programy przynoszące największe korzyści zatrudnieniowe, jednak są również minusy tych form pomocy. Wiążą się one z mniejszą efektywnością wykorzystywania publicznych pieniędzy niż w przypadku prywatnej inwestycji. Subwencjonowanie zmniejsza efektywność gospodarowania, zwłaszcza na rynku globalnym, i powoduje nawarstwianie się problemów, które w przyszłości trzeba będzie rozwiązać. Dużą skutecznością cieszą się także prace interwencyjne. Wymienione wyżej formy można uznać za skuteczne, gdyż w ich przypadku wskaźnik ponownego zatrudnienia przekracza poziom 60%.

Najniższą skutecznością zatrudnieniową charakteryzowały się prace społecznie użyteczne i szkolenia. Podstawową barierą w zwiększeniu skuteczności szkoleń jest brak gwarancji zatrudnienia po ukończeniu kursu, jak również brak umiejętności skutecznego poszukiwania pracy. Dlatego istotne jest prowadzenie poradnictwa zawodowego. Obecna forma szkoleń wymaga zmian. Konieczne jest uwzględnienie specyfiki sytuacji uczestników szkoleń. Osoby długotrwale bezrobotne mają problemy z organizacją dnia pracy i w ich wypadku, oprócz edukacji zawodowej, niezbędne są również treści psychospołeczne.

Ogólnie rzecz biorąc działania Powiatowego Urzędu Pracy w Sokółce w zakresie zwalczania bezrobocia można ocenić pozytywnie. Możliwe są jednak działania zwiększające skuteczność niektórych programów. Stymulacja skuteczności zatrudnienia subsydiowanego w ramach robót publicznych i prac interwencyjnych poprzez udzielanie wsparcia pracodawcy powinna być uzależniona od liczby osób zatrudnionych na stałe po okresie subsydiowania. Jeżeli pracodawcy kilkakrotnie korzystali z refundacji kosztów zatrudnienia, a nie przyniosło to żadnej korzyści w postaci nowych stanowisk pracy, współpraca z takim pracodawcą nie jest zasadna.

W celu aktywizacji urząd mógłby umożliwić subsydiowane zatrudnienie w niepełnym wymiarze czasu, jak również wspomagać i wspierać alternatywne, niestandardowe formy zatrudnienia. Jednoznacznie nie da się ocenić, który program jest dobry, a który zły. Programy różnią się między sobą i skierowane są do nieco innych grup bezrobotnych. W celu ograniczenia bezrobocia część środków przeznaczanych na programy o niskim wskaźniku ponownego zatrudnienia powinna zostać przesunięta w stronę programów najbardziej skutecznych.

BIBLIOGRAFIA

1. Marzec J., *Sytuacja na lokalnym rynku pracy w latach 1996-2008*, [w:] *Uwarunkowania rynku pracy w Polsce. Aspekty regionalne*, red. naukowa R.Cz. Horodeński, C. Sadowska-Snarska, Białystok-Warszawa 2010.
2. *Statystyczne Vademecum Samorządowca*, Białystok 2010.
3. Telep J., Ćwik B., *Lokalny rynek pracy w Polsce w latach 2001-2005*, Warszawa 2008.
4. Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, *Analiza sytuacji młodzieży na rynku pracy województwa podlaskiego w 2005 roku*, opr. Wasiluk A., Białystok 2005.

5. Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, *Sytuacja na rynku pracy w województwie podlaskim w 2008 roku*, Białystok 2009.
6. Wojewódzki Urząd Pracy, *Analiza aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu w województwie podlaskim w latach 2001-2003*, Białystok 2004.

Źródła internetowe:

1. pupsokolka.pl/kat/id/11
2. www.stat.gov.pl/bialystok/10_PLK_HTML.htm
3. www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/bialystok/ASSETS_10p00_02.pdf
4. www.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_podlaskie/portrety_powiatow/powiat_sokolski.pdf

STRESZCZENIE

Aktywne programy rynku pracy pełnią kluczową rolę w zakresie przeciwdziałania bezrobociu i ograniczania jego skutków. Dają one szansę na powstanie nowych miejsc pracy i stałe zatrudnienie dla osób w nich uczestniczących, jak też pozwalają na uzyskanie przez nie nowych kwalifikacji oraz zdobycie umiejętności poruszania się po trudnym rynku pracy. Pomoc urzędów jest nie do przecenienia zwłaszcza w stosunku do osób szczególnie narażonych na bezrobocie, tj. osób długotrwale bezrobotnych, o niskich kwalifikacjach, bez doświadczenia zawodowego.

Artykuł ma na celu ocenę podstawowych aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu, stosowanych w powiecie sokólskim w latach 2007-2012. Pierwsza część artykułu zawiera ogólną charakterystykę powiatu sokólskiego. Kolejna część obejmuje analizę bezrobocia, jakie występowało na wymienionym wyżej obszarze w badanym okresie. Ostatnia część zawiera analizę i ocenę aktywnych form walki z bezrobociem, stosowanych przez Powiatowy Urząd Pracy w Sokółce wobec osób mających status osób bezrobotnych.

GENEZA I FUNKCJONOWANIE PRZEDSIĘBIORSTWA SPÓŁDZIELCZEGO W GOSPODARCE RYNKOWEJ

1. WSTĘP

W gospodarce rynkowej mamy do czynienia z różnorodnością form organizacyjno-prawnych prowadzenia działalności gospodarczej. Jedną z nich jest spółdzielnia, która swoimi korzeniami sięga odległych czasów. Mimo że ogólna liczba spółdzielni w Polsce zmniejszyła się od momentu rozpoczęcia transformacji systemowej, jest to dość istotny sektor polskiej gospodarki, który obecnie przeżywa „odrodzenie”. Przykładem dynamicznego rozwoju są spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe, które obsługują w Polsce ponad 2,5 mln klientów oraz banki spółdzielcze, które obsługują głównie ludność rolniczą na terenach wiejskich.

Celem artykułu jest zaprezentowanie przedsiębiorstwa spółdzielczego jako jednej z form prowadzenia działalności w gospodarce rynkowej oraz jego specyficznych cech. Przedstawiona jest geneza ruchu spółdzielczego oraz rozwój myśli spółdzielczej. Porównano przedsiębiorstwo spółdzielcze ze spółką kapitałową, która jest podstawową formą prowadzenia działalności w gospodarce rynkowej oraz scharakteryzowano zasady, na których spółdzielnia opiera swoją działalność. W artykule posłużono się metodą indukcyjno-dedukcyjną, dokonując wyczerpującej analizy dostępnej literatury przedmiotu.

2. ROZWÓJ MYŚLI SPÓŁDZIELCZEJ

Z historią świata nierozzerwalnie związana jest historia spółdzielni, pomimo że organizacje spółdzielcze, które funkcjonowały w Grecji, Mezopotamii i innych cywilizacjach starożytnych, opierały się na zupełnie innych zasadach niż dzisiejsze [Mierzwa, 2010, s. 13]. Jako wczesne formy współdziałania można podać przykłady starożytnych zrzeszeń dzierżawców i rzemieślników w Egipcie, w Grecji stowarzyszenia rybaków, rzemieślników, górników, w Rzymie kolegia cieśli, lekarzy, szewców, kowali, garncarzy i muzyków². Juliusz Cezar nadmieniał już o spółdzielniach mleczarskich. Platon, grecki filozof, pisał w swoich pracach o potrzebie powszechnej pracy oraz wspólnej własności. Wymyślona przez niego republika miała się opierać na wzajemnej życzliwości ludzi oraz braku prywatnej

---

¹ Magister, pracownik dydaktyczny Państwowej Wyższej Szkoły Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży.

² Boczar K., *Spółdzielczość. Problematyka społeczna i ekonomiczna*, PWE, Warszawa 1986, s. 27.

własności, która według Platona stanowiła przyczynę wszelkiego zła, chciwości, niesprawiedliwości i nienawiści³.

Postulaty Platona nie zostały nigdy wprowadzone w życie, podobnie jak i projekty Anglika, który żył na przełomie XV i XVI wieku, Tomasza Morusa. Opublikował on dzieło pod tytułem „Utopia”, w którym szczegółowo opisał życie na wymyślonej wyspie o takiej samej nazwie jak jego praca. Na wyspie obowiązywała wspólna własność, nie było niedostatku, zbiorowa i zaplanowana praca powodowała, że spichlerze publiczne były pełne. Głównym celem społeczeństwa miało być zdrowie fizyczne oraz moralne mieszkańców i powszechne szczęście. Idee Morusa spotkały się z dużym zainteresowaniem. Szlachetne cele, idealne rozwiązania, jakie opracował, okazały się utopijne – wprowadzenie ich w życie w ówczesnych warunkach ekonomiczno-ustrojowych z góry było skazane na niepowodzenie.

Idee Morusa zachęciły jego rodaków do zakładania spółdzielni, które kierowały się zasadami sprawiedliwości społecznej. Sprzedawały one produkty po kosztach, bez jakiegokolwiek zysku. Działania takie nie umożliwiały akumulacji kapitału potrzebnego do rozwoju przedsiębiorstwa spółdzielczego. Wczesne spółdzielnie szybko zaczęły upadać, co potwierdziło nierealność ideałów Morusa. W historii gospodarczej przyjęło się nazywać te jednostki spółdzielniami okresu utopijnego.

Pod koniec XVIII wieku następuje rozwój spółdzielczości w Anglii i Francji. Pionierami jej są: francuski socjalista utopijny Karol Fourier (1772-1837) oraz Anglik Robert Owen (1771-1858). Fourier, który pochodził z rodziny kupieckiej, widząc wyzysk robotników w przemyśle jedwabniczym, stworzył wzorzec nowego systemu. W dziele „Teoria Czterech Ruchów” zajął się zagadnieniem pracy, postulując by była ona wykonywana bez przymusu, lecz z zadowoleniem. Przyszły ustrój, według tego myśliciela, miał mieć charakter spółdzielczy. Produkcja powinna odbywać się w pewnego rodzaju wspólnotach, spółdzielniach przemysłowo-rolnych. Najważniejszą koncepcją było łączenie się ludzi w tzw. falangi, czyli gminy spółdzielcze, które miały być lokalnymi organizacjami produkcyjnymi i konsumpcyjnymi. Miały one zajmować obszar około jednej mili kwadratowej i obejmować od 1 600 do 1 800 osób. Każda falanga miała zamieszkiwać na specjalnym osiedlu, we wspólnym domu tzw. falansterze, w którym ziemia, budynki, zwierzęta i wszystkie urządzenia stanowiły wspólną własność. Praca miała stać się zabawą, odbywać się najwyżej przez 2 godziny (bowiem tylko przez tyle czasu trwa zainteresowanie i skupienie uwagi) – miało się to przyczynić do wzrostu wydajności pracy czterokrotnie w porównaniu z ówczesnie osiąganą⁴.

Rozwiązanie kooperatystyczne prezentuje również Robert Owen. Pracę rozpoczął w wieku 10 lat w sklepie tekstylnym. W młodości spotykał się z wyzyskiem robotników w fabrykach włókienniczych Manchesteru. Dzięki bystrości umysłu, talentowi organizacyjnemu stał się współwłaścicielem dużego przedsiębiorstwa przędzalniczego

---

³ Janczyk T., *Spółdzielczość polska. Geneza, rozwój, perspektywy*, ZW CRS, Warszawa 1976, s. 28.

⁴ Lipiński W., *Historia powszechnej myśli ekonomicznej do roku 1870*, PWN, Warszawa 1968, s. 450-455.

w Szkocji. W fabryce, którą zarządzał, wprowadził wiele zmian: skrócił robotnikom czas pracy o 5 godzin, założył sklep spożywczy, w którym można było nabywać towary po cenie kosztu bez marży, co zwiększyło płace o około 25%. Ufundował wielki dom kultury z biblioteką, czytelnią, salą koncertową i teatralną. W fabryce funkcjonowało również ubezpieczenie chorobowe oraz na starość. Mimo tych nakładów na potrzeby pracowników, przedsiębiorstwo było rentowne i w 1819 roku przyniosło 12,5% zysku⁵.

Od roku 1820 postulował likwidację pieniądza kruszcowego i wprowadzenie w jego miejsce pieniądza pracy. Od 1828 roku stał się również propagatorem idei spółdzielczej i związkowej. Był zwolennikiem zakładania kooperatyw, umożliwiających bezpośredni kontakt producentów. Chciał by spółdzielnie prowadziły składy produktów, w których producenci wymienialiby się towarami. Za zrealizowane dostawy otrzymywaliby bonny pracy, pozwalające na dokonywanie zakupów w sklepach spółdzielczych. W ten sposób, według tego ekonomisty, zostałby zlikwidowany problem nadprodukcji towarów i bezrobocia.

W 1833 roku Owen z Jamesem Morrisonem opracował dla zrzeszenia związków zawodowych budowniczych Anglii – Unii Budowniczych – program działania. Projekt zakładał tworzenie spółdzielni budowlanych. Miały one konkurować z prywatnymi zakładami opartymi na systemie mistrzów budowlanych. Następnie miał zostać powołany do życia Wielki Narodowy Cech, który byłby zarządzany przez związek. Cech ten pełniłby rolę ogólnokrajowej spółdzielni produkcyjnej branży budowlanej, która zatrudniałaby wszystkich budowniczych. Miało to doprowadzić do całkowitej eliminacji bezrobocia, podniesienia poziomu życia robotników oraz ich moralnej odnowy. Pomimo wielu problemów uruchamiano spółdzielnie budowlane. Jednak napotkały one na trudności przy próbach pozyskiwania klientów; duża część przemysłowców nie wykazywała ochoty korzystania z ich usług. Nie wytrzymały one próby czasu i upadły⁶.

Na podstawie przedstawionych powyżej dokonań Owena i Fouriera można stwierdzić, że są oni „ojcami” spółdzielczości. Działaniom ich przyświecały szlachetne cele, ale pragnęli je zrealizować poprzez działania nierealne, utopijne, a wręcz naiwne. Nie stworzyli oni żadnej trwałej jednostki spółdzielczej, aczkolwiek wiele ich założeń, które dotyczyły potrzeby głębokich przemian świata, zostało podjętych przez późniejszych działaczy spółdzielczych. Z ducha owenizmu wyrosła wkrótce pierwsza spółdzielnia spożywcza w Europie.

Spółdzielczość w nowoczesnym rozumieniu tego słowa, jako ruch zorganizowany, powstała w środowisku miejskim w Europie w XIX wieku. Dopiero później pojawiła się na wsi i w rolnictwie. Okolicznością, jaka wpłynęła na powstanie spółdzielczości, była sytuacja ekonomiczna i społeczna XIX-wiecznej Europy, spowodowana gwałtownym rozwojem kapitalizmu po rewolucji przemysłowej, rozwojem wielkich fabryk, tworzeniem się dużych zbiorowości klasy robotniczej, a także kasacją stosunków feudalnych w rolnictwie.

---

⁵ Tamże, s. 461-469.

⁶ Ziembicki S., *Wizja państwa w doktrynie brytyjskiego ruchu robotniczego pierwszej połowy XIX w. i walka o jej realizację*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie” nr 2/2008, s. 60-63.

Spółdzielczość została zainicjowana jako nurt samoobrony robotników, a później rolników i drobnomieszczan⁷.

Głównym powodem zainicjowania i rozwoju ruchu spółdzielczego była trudna sytuacja ekonomiczna robotników, bezwzględny ich wyzysk przez właścicieli fabryk, nędza w jakiej żyli. Wyzysk dotyczył także drobnych rzemieślników oraz rolników. Panująca doktryna liberalizmu gospodarczego ograniczyła rolę państwa tylko do funkcji stróża nocnego. Każdy na rynku, kto był słaby, przegrywał walkę konkurencyjną i spadał na dno. Bezlitosne prawa rynku dotyczyły wszystkich czynników wytwórczych, a szczególnie siły roboczej. Sytuacja taka zrodziła opór społeczny. Ruch społeczny, zwany luddyzmem, doprowadził do niszczenia środków pracy przez rzemieślników, chałupników i robotników. Jednak był on skazany na niepowodzenie, gdyż kłócił się z istotą rozwoju gospodarczego.

Również czynniki społeczne wpłynęły korzystnie na rozwój spółdzielczości. Jednym z nich było zniesienie obowiązku cechowego w miastach oraz poddaństwa chłopów. Z wolnością osobistą łączyła się wolność zrzeszania się, co mogli wykorzystywać animatorzy otwierania spółdzielni.

Na szeroką skalę podjęto się szerzenia oświaty wśród zacofanej ludności. Zaczęto zakładać szkoły ludowe, które odegrały dużą rolę w rozprzestrzenianiu się oświaty na wsi. Organizowano kursy dla analfabetów, odczyty, których tematyka dotyczyła spraw historii, nauki prawa, ekonomii, wiedzy higienicznej i zagadnień spraw rolniczych. Tak przygotowany grunt przez szkolnictwo ludowe był podatny na ruch organizatorski spółdzielni.

Na rozwój spółdzielczości, w niektórych krajach, miał istotny wpływ czynnik narodowy. Narody, które były pozbawione własnego bytu państwowego, poprzez samoobronę gospodarczą broniły się przed dyskryminacją ekonomiczną i społeczną. Wyrazem tego było tworzenie autonomicznych od zaborcy spółdzielni o ewidentnym charakterze narodowym. Również na ziemiach polskich, które były pod trzema zaborami, spółdzielnie służyły obronie polskości⁸.

Pierwsza spółdzielnia angielska, która odniosła trwały sukces w skali krajowej i międzynarodowej, została założona w grudniu 1844 roku przez 28 robotników, tkaczy z Rochdale, małego miasteczka niedaleko Manchesteru. Nosila ona nazwę Roczdelskie Stowarzyszenie Sprawiedliwych Pionierów. Datę tę powszechnie uważa się za narodziny ruchu spółdzielczego. Pomysł założenia spółdzielni był formą samoobrony robotników przed wyzyskiem sklepikarzy. Często właściciele fabryk byli również właścicielami przyfabrycznych sklepów, w których ich pracownicy mieli obowiązek zaopatrywania się w towary. W wyniku tego, wyzysk ekonomiczny zwielokrotnił się. Po pierwsze poprzez niskie zarobki, a po drugie poprzez zabieranie robotnikom znacznej części ich dochodów przez sklepy. Deklaracja, którą podpisali założyciele spółdzielni, stwierdzała: „Celem zrzeszenia jest dawać korzyści

---

⁷ Boczar K., *Spółdzielczość...*, op. cit., s. 14.

⁸ Tamże, s. 46-52.

materialne, poprawić warunki społeczne i domowe swych członków”⁹. Roczdelskie Stowarzyszenie Sprawiedliwych Pionierów opierało się na własnych zasobach gotówki, współpracy oraz współodpowiedzialności. Członkiem mógł zostać każdy, niezależnie od przekonań politycznych czy też wyznawanej religii.

Działalność roczdelskiej spółdzielni trwa nieprzerwanie do dnia dzisiejszego, pomimo wielu zmian organizacyjnych i fuzji z innymi podobnymi jej spółdzielniami. Prowadzi ona m.in. duży supermarket zlokalizowany naprzeciwko miejsca, gdzie mieściła się siedziba jej pierwszego sklepiku. Hasło, które było umieszczone na oknie wystawowym: „słuszną ceną, rzetelną wagą, dobrą jakością”, zachowuje ciągle aktualność w dzisiejszych czasach.

Rochdale jest uznawane za kolebkę narodzin spółdzielczości, a o zasadach roczdelskich mówi się jako o zbiorze reguł prawdziwie spółdzielczych. Stanowi też pierwszy typ spółdzielni tzw. spóżywców.

Koncepcje spółdzielczości przeniknęły na tereny Polski na przełomie XVIII i XIX wieku. Krzewcą spółdzielczości był mieszczanin z pochodzenia, a z wykształcenia duchowny, filozof oraz przyrodnik Stanisław Staszic. Studiując na uczelniach Europy Zachodniej zetknął się z ideami społecznymi, jakie zrodziły się na skutek rozwoju kapitalizmu, który przyniósł robotnikom wyzysk oraz nędzę. W 1801 roku sfinansował ze swoich oszczędności zakup dużych dóbr ziemskich, oddając je we wspólne użytkowanie chłopom, których uwolnił od pańszczyzny¹⁰. W 1816 roku założył on Rolnicze Towarzystwo Wspólnego Ratowania się w Nieszczęściach. Towarzystwo liczyło 329 włościan, którzy otrzymali ziemię od Staszica. Wszyscy członkowie wspólnoty zobowiązani byli do niesienia pomocy dotkniętym przez klęski żywiołowe współtowarzyszom, w wysokości stosownej do powierzchni użytkowej gospodarstwa. Z zysków dzierżawczych mieszkańcy mieli prowadzić szkoły, szpital, zadbać o opiekę nad sierotami i starcami. Zorganizowano też własną instytucję ubezpieczenia mienia i budynków, a także opracowano odrębne przepisy budowlane. Towarzystwo miało również swój bank pożyczkowy i udzielało kredytów m.in. na budowę murowanych domów¹¹.

Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie odznaczało się typowymi cechami późniejszych spółdzielni, tzn. [Boguta, 2011, s. 37]¹²:

- zespołowym prowadzeniem działalności gospodarczej;
- funkcjonowaniem samorządu członków;
- zespołowej pomocy będącym w potrzebie.

⁹ Boguta W., *Spółdzielczość wiejska*, KRS, Warszawa 2011, s. 11.

¹⁰ Kmita T., Bogacz S., *100 lat polskiej spółdzielczości mleczarskiej*, CZSM, Warszawa 1984, s. 5.

¹¹ www.wikipedia.pl, data dostępu 12.03.2012.

¹² Boguta W., *Spółdzielczość...*, op. cit., s. 37.

3. ISTOTA PRZEDSIĘBIORSTWA SPÓŁDZIELCZEGO

W gospodarce rynkowej można prowadzić działalność gospodarczą w różnej formie organizacyjno-własnościowej. W tej różnorodności form własnościowych główne miejsce zajmuje własność prywatna, indywidualna oraz spółkowa, jak i własność manualna. Jednakże jest też przestrzeń do funkcjonowania różnych form spółdzielczych, co jest uzasadnione ekonomicznie i społecznie. Jest to wynik obrony przed wyzyskiem słabszych grup społecznych, tzn. głównie mieszkańców wsi, mniej zamożnych konsumentów, rzemieślników oraz osób niepełnosprawnych¹³.

Zdefiniowanie sensu spółdzielni jest wyjątkowo złożonym zadaniem, gdyż jest ona niejednoznaczna. Stanowi ona przedmiot zainteresowania wielu nauk: teorii ekonomii, polityki społeczno-gospodarczej, historii gospodarczej, prawa, socjologii, pedagogiki społecznej. Na określenie sensu spółdzielni wywierał wpływ w licznych przypadkach światopogląd autorów dzieł o spółdzielczości.

Zasadniczym komponentem spółdzielni jest idea współdziałania oraz wzajemnej pomocy, która jest przeciwieństwem egoizmu, jaki panuje w świecie prywatnego interesu. Element współdziałania, tak specyficzny dla funkcjonowania spółdzielni, jest w większości języków źródłostwem zdefiniowania spółdzielni. W języku angielskim spółdzielnia określana jest jako „co-operative society”, po francusku „societe cooperative”, po hiszpańsku „sociedad cooperativa”, po włosku „cooperativa”, a języku rosyjskim „kooperatyw”. W języku polskim do 1930 roku używano obok wyrazu „spółdzielnia” terminów: kooperatywa, kooperacja czy też kooperatysta, które wywodzą się od łacińskiego wyrazu „cooperatio” i oznaczają współdziałanie. Należy także nadmienić, iż po raz pierwszy słowa „spółdzielczy” użyto w 1820 roku w tytule pisma, które zostało założone w Londynie z inspiracji Roberta Owena „Cooperative and Economical Society”¹⁴. Idea współdziałania spółdzielczego to działanie dobrowolne oraz świadome członków stowarzyszenia, które określane jest również ideą samopomocy (pomocy wzajemnej), oparte wyłącznie lub głównie na zasobach samych zainteresowanych. Z tymi zasadami związana jest także reguła samorządności spółdzielni, którą należy interpretować jako demokratyczny sposób kierowania.

Funkcją spółdzielni jest realizowanie wspólnych celów osób, które zrzeszają się w spółdzielni, tzn. polepszenie ich warunków życia. Oprócz zadań ekonomicznych spółdzielnie mają kształtować osobowość członków poprzez zwiększanie poziomu społecznego, kulturalnego oraz cywilizacyjnego swoich członków. Jeden z działaczy ruchu spółdzielczego, W.P. Watkins, stwierdził, że „rzeczywista różnica między spółdzielczością a innymi rodzajami organizacji gospodarczych polega właśnie na podporządkowaniu

---

¹³ Brodziński M., *Dylematy rozwoju spółdzielczości w Polsce*, FR SGGW, Warszawa 1999, s. 7.

¹⁴ Ossowski J., *Spółdzielczość finansowa – geneza, historia i rozwój*, „Pieniądze i więź” nr 1, 2001, s. 140.

sposobów działania przedsiębiorstwa spółdzielczego ideałom etycznym. Bez zachowania tej różnicy ruch spółdzielczy nie ma dostatecznych racji swego istnienia”¹⁵.

Pomiędzy spółdzielniami a przedsiębiorstwami niespółdzielczymi jest dużo podobieństw. Działają w tak samo turbulentnym otoczeniu, w tych samych warunkach rynkowych, potrzebują nakładów kapitału oraz pracy. Podlegają tym samym przepisom prawnym, np. w zakresie prawa podatkowego, prawa pracy czy też ochrony środowiska. Muszą również walczyć z rosnącą konkurencją na rynku krajowym i zagranicznym, jeżeli chcą przetrwać oraz rozwijać się. Różnice natomiast dotyczą stosunków, jakie kształtują się między właścicielami a przedsiębiorstwem oraz rozwiązań w zakresie generowania i dzielenia nadwyżki finansowej. Zasadnicze różnice między przedsiębiorstwem spółdzielczym a spółką kapitałową, która jest podstawową, aczkolwiek nie najbardziej rozpowszechnioną formą prowadzenia działalności gospodarczej w rozwiniętej gospodarce rynkowej, przedstawia tabela 1.

TABELA 1. RÓŻNICE MIĘDZY SPÓŁDZIELNIĄ A SPÓŁKĄ KAPITAŁOWĄ

Kryterium	Spółdzielnia	Spółka kapitałowa
Podstawa prawna	Ustawa z dnia 16 września 1982 r. „Prawo spółdzielcze”	Ustawa z dnia 15 września 2008 r. „Kodeks spółek handlowych”
Cel działalności	Maksymalizacja korzyści (dobra, interesów) członków, instrumentami ich osiągnięcia są kapitał i zysk	Według teorii neoklasycznej celem jest maksymalizacja zysku. Według alternatywnych teorii najbardziej ogólnym celem jest przetrwanie w krótkim okresie i rozwój w długim
Istota organizacji	Zrzeszenie osób	Zrzeszenie kapitału
Liczba członków założycieli	Co najmniej 10 osób fizycznych lub 3 osoby prawne	1 osoba i więcej
Forma zaangażowania finansowego	Wpisowe i wnoszone udziały przez członków	Wnoszone udziały/akcje przez wspólników, określona minimalna wysokość kapitału zakładowego
Podejmowanie decyzji	Decyzje podejmowane są według zasady egalitaryzmu, tzn. jeden członek – jeden głos, niezależnie od kwoty zaangażowanego kapitału (liczby posiadanych udziałów)	Decyzje podejmują właściciele proporcjonalnie do zainwestowanego kapitału (liczby posiadanych udziałów) według zasady „jeden udział – jeden głos”
Zysk	Jest instrumentem osiągnięcia celu zasadniczego, tzn. interesów członków. Pewna część zysku (według prawa większości krajów UE) może zasilać udziały	Wypłacany jest proporcjonalnie właścicielom w postaci dywidendy
Specyficzne nazewnictwo	Fundusze, nadwyżka bilansowa, zwroty od zakupów	Kapitały, zysk netto, dywidenda

Źródło: Opracowanie własne.

¹⁵ Boczar K., *Spółdzielczość...*, op. cit., s. 18.

Spółdzielnie różnią się od innych organizacji gospodarczych podwójnym (bimodalnym) charakterem. Z jednej strony są przedsiębiorstwami prowadzącymi działalność gospodarczą, a z drugiej są równocześnie związkami osób tzn. stowarzyszeniami. Podwójny charakter spółdzielni oznacza także, że przedsiębiorstwo spółdzielcze zajmuje się równocześnie dwojakiego typu działalnością: gospodarczą i kulturalno-oświatową¹⁶.

W literaturze przedmiotu można spotkać się z wieloma definicjami spółdzielni. Często są one tworzone z punktu widzenia konkretnego sektora spółdzielczego. Przyjmuje się, zgodnie z jedną z najstarszych definicji spółdzielni autorstwa Williama Thompsona z roku 1830, że „jest to dobrowolny związek osób zarobkujących w celu ułatwienia sobie zbytu, pracowania społem i zaopatrywania się własnymi siłami we wszystkie potrzebne artykuły” [Wojciechowski, 1923, s. 96]. Ujęcie to jest równoznaczne ze współczesnym pojmowaniem rzemieślniczych spółdzielni spożywczych. Natomiast Edward Taylor twierdzi, że „kooperacją, czyli spółdzielczością jest dla nas sposób prowadzenia przedsiębiorstwa zbiorowego, polegający na wykluczeniu kapitału od udziału w rozdziale zysku”¹⁷.

Aktualne definicje spółdzielczości również kładą nacisk na związek ludzi, a nie kapitału. Na XXXI Kongresie Międzynarodowego Związku Spółdzielczego w Manchesterze w 1995 roku ustanowiono obecnie funkcjonującą definicję, według której „spółdzielnia jest autonomicznym zrzeszeniem osób, które się zjednoczyły dobrowolnie w celu zaspokojenia swoich aspiracji i potrzeb ekonomicznych, społecznych i kulturalnych poprzez współposiadane i demokratycznie kontrolowane przedsiębiorstwo” [Piechowski, www.antykryzysowestrategie.krs.org.pl]. Szeroką definicję spółdzielczości, która obejmuje wszystkie dominujące koncepcje, a zarazem precyzyjną, by dać możliwość zarządom spółdzielni, dyrektorom, członkom, politykom możliwość jej dokładnego rozumienia, opracował w latach osiemdziesiątych XX wieku Departament Rolnictwa Stanów Zjednoczonych. Zgodnie z tym ujęciem „spółdzielnia jest podmiotem prowadzącym działalność gospodarczą, który należy i jest kontrolowany przez swoich użytkowników oraz który rozdziela nadwyżki finansowe w zależności od stopnia korzystania z jego usług”¹⁸.

Osobowy charakter spółdzielni przeniesiony został na grunt polskich przepisów prawnych. Ustawodawca w ustawie Prawo spółdzielcze w artykule pierwszym zapisał, że „spółdzielnia jest dobrowolnym zrzeszeniem nieograniczonej liczby osób, o zmiennym składzie osobowym i zmiennym funduszu udziałowym, które w interesie swoich członków prowadzi wspólną działalność gospodarczą”. Również w tym samym przepisie prawnym zapisano, iż spółdzielnia może dodatkowo „prowadzić działalność społeczną i oświatowo-kulturalną na rzecz swoich członków i ich środowiska”¹⁹.

---

¹⁶ Kożuch A., Dyhdalewicz A., *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstwa*, WSE, Białystok 2004, s. 52.

¹⁷ Golec M., *Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe na rynku usług finansowych w Polsce*, WSB, Poznań 2004, s. 14.

¹⁸ Mierzwa D., *Przedsiębiorstwo spółdzielcze. Tradycja i współczesność*, UWP, Wrocław 2010, s. 41.

¹⁹ Ustawa z dnia 16 września 1982 roku *Prawo spółdzielcze*, Dz.U. z 1982 r. nr 30, poz. 210 z późn. zm.

Pojęcie spółdzielni ma czasowy (historyczny) charakter i zalecane jest, aby ulegało modyfikacji w zależności od rozwoju oraz postępu otoczenia gospodarczego. Powinno się ono opierać na regułach ekonomicznych oraz uwypuklać ich rolę handlową.

4. ZASADY ROCZDELSKIE I ICH CHARAKTERYSTYKA

Jednym z osiągnięć spółdzielców z Rochdale jest sformułowanie cech odróżniających spółdzielnię od innych form gospodarowania. Zostały one nazwane roczdelskimi zasadami spółdzielczości. Było ich osiem i dotyczyły zarówno praktycznych spraw, np. sprzedaży produktów wysokiej jakości, stosowania uczciwych miar oraz wag, jak i rzeczy mających generalny charakter. Zakres reguł był zmieniany na przestrzeni lat, co miało na celu przystosowanie ich do zmieniających się warunków gospodarowania, postępu technicznego oraz rozwoju stosunków społeczno-gospodarczych. Trzykrotnie podjęto się kodyfikacji zasad działania spółdzielni. Po raz pierwszy w roku 1937 na XV Kongresie Międzynarodowego Związku Spółdzielczego, który odbył się w Paryżu, ustalono cztery zasady obligatoryjne dla wszelkich typów spółdzielni oraz trzy zasady fakultatywne. W literaturze określane są one jako „zasady paryskie” i stanowią modyfikację zasad roczdelskich.

Prawie trzydzieści lat po Kongresie MZS w Paryżu dokonano przededefiniowania reguł spółdzielczości. Było to związane z nową sytuacją gospodarczą oraz polityczną po II wojnie światowej. W 1966 roku odbył się XXIII Kongres Międzynarodowego Związku Spółdzielczego w Wiedniu, na którym uchwalono sześć nowych zasad spółdzielczych, tzw. wiedeńskich. W głównej mierze bazowały one na zasadach „paryskich”, miały charakter uniwersalny i wiążący wszystkie typy oraz piony spółdzielczości.

Jednak już pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku rozpoczęła się dyskusja o potrzebie stworzenia nowych zasad, które przystawałyby do potrzeb nadchodzącego XXI wieku. W 1995 roku podczas XXXI Kongresu Międzynarodowego Związku Spółdzielczego, który odbył się w Manchesterze, w dokumencie zatytułowanym „Deklaracja spółdzielczej tożsamości” przyjęto zapis ośmiu zasad. Są one sformułowane na wysokim poziomie ogólności, ale w odniesieniu do niektórych jest kwestionowana ich zasadność. Do nowych elementów, które pojawiły się w III kodyfikacji, można zaliczyć²⁰:

- ✓ wypracowanie zasad, które mają zastosowanie do wszystkich rodzajów spółdzielni;
- ✓ elastyczność pozwalającą na różnorodność zachowań;
- ✓ zazębianie się poszczególnych zasad, co umożliwi nowe spojrzenie na całokształt problematyki spółdzielczej;
- ✓ jasne określenie autonomii spółdzielni – w relacji z innymi organizacjami państwowymi i prywatnymi; podstawową troską spółdzielni musi być ochrona jej autonomii, a zwłaszcza możliwość kontrolowania spółdzielni przez jej członków;

---

²⁰ Wyszomirski T., *Zasady spółdzielcze – nowe uregulowania*, „Bank Spółdzielczy” nr 6, 1996, s. 15-16.

- ✓ idea niepodzielnej rezerwy; część funduszy stanowi zawsze wspólną własność spółdzielni;
- ✓ wyraźne określenie w formie odrębnej zasady zobowiązań spółdzielni wobec własnej społeczności.

Charakterystykę zasad manchesterskich przedstawia tabela 2.

TABELA 2. CHARAKTERYSTYKA ZASAD SPÓŁDZIELCZYCH TZW. MANCHESTERSKICH

Nazwa zasady	Charakterystyka zasad spółdzielczych tzw. manchesterskich
Dobrowolnego i otwartego członkostwa	Członkostwo w spółdzielni jest dobrowolne, otwarte dla wszystkich osób, które mogą korzystać z usług spółdzielni i chcą przyjąć odpowiedzialność, która wynika z uczestnictwa, bez dyskryminacji społecznej, rasowej, politycznej, religijnej czy też z powodu płci.
Demokratycznej kontroli członkowskiej	Spółdzielnie są organizacjami demokratycznymi, kontrolowanymi przez swoich członków, którzy czynnie uczestniczą w ustalaniu polityki spółdzielni oraz w podejmowaniu decyzji. Wobec członków odpowiadają mężczyźni i kobiety, którzy pełnią funkcje przedstawicielskie z wyboru. W spółdzielniach podstawowych członkowie mają równe prawo głosu. Natomiast spółdzielnie na innych szczeblach działają na zasadach demokratycznych.
Ekonomicznego uczestnictwa członków	Członkowie sprawiedliwie wnoszą udziały tworzące kapitał swojej spółdzielni, który podlega demokratycznej kontroli. Część tego kapitału jest niepodzielna. Członkowie otrzymują ograniczoną dywidendę od swoich udziałów. Nadwyżka bilansowa przeznaczana jest na jeden lub wszystkie cele: na rozwój spółdzielni przez utworzenie funduszu rezerwowego (w Polsce jest to fundusz zasobowy), z którego część powinna być niepodzielna, na korzyści dla członków proporcjonalnie do ich transakcji ze spółdzielnią lub na wspomaganie innych dziedzin działalności zaakceptowanych przez członków.
Autonomii i niezależności	Spółdzielnie są organizacjami autonomicznymi o charakterze samopomocowym, które są kontrolowane przez swoich członków. W przypadku gdy zawierają umowy z innymi organizacjami lub pozyskują kapitał ze źródeł zewnętrznych, czynią to w sposób umożliwiający demokratyczną kontrolę ze strony swoich członków.
Kształcenia, szkolenia i informacji	Spółdzielnie umożliwiają swoim członkom, wybranym przedstawicielom, menedżerom i pracownikom, kształcenie oraz szkolenia, aby efektywnie przyczyniali się do rozwoju spółdzielni. Przekazują społeczeństwu informacje o roli spółdzielni oraz korzyściach z nią związanych.
Współpracy pomiędzy spółdzielniami	Spółdzielnie powinny ze sobą współpracować na poziomie lokalnym, krajowym, regionalnym i międzynarodowym w celu najbardziej efektywnego zaspokajania potrzeb członków.
Troski o społeczność lokalną	Spółdzielnie, poprzez realizację zatwierdzonej polityki przez swych członków, oddziałują na rzecz pożądanego rozwoju społeczności lokalnych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Piechowski A., *Międzynarodowe zasady i wartości spółdzielcze a praktyka działania spółdzielni*; <http://antykryzysowestrategie.krs.org.pl>, data dostępu 2.01.2012.

Obecnie obowiązujące zasady spółdzielcze są pewnego rodzaju regułami, dzięki którym spółdzielnie realizują swoje wartości w praktyce. Mogą one podlegać pewnym modyfikacjom, rozszerzaniu lub uzupełnianiu. Niektóre z nich są obecnie czasami kwestionowane, np. zasada „jeden członek – jeden głos” lub ograniczane w przepisach

prawnych niektórych krajów, np. wiele spółdzielni w Stanach Zjednoczonych zrezygnowało z demokratycznego wyboru zarządu²¹. Jednak stanowią one pewne minimum, które należy spełnić, aby dana organizacja została uznana za „prawdziwą” spółdzielnię, co jest przesłanką przynależności do Międzynarodowego Związku Spółdzielczego. Z perspektywy idei spółdzielczości są one standardami słusznymi, ale jednocześnie krępują samodzielność podejmowania decyzji przez zarządzających, a także swobodę prowadzenia działalności przez spółdzielnię jako przedsiębiorstwo. Konkurują one na rynku z innymi podmiotami po to, aby zapewnić swoim członkom właściwy poziom życia oraz rozwijać się.

5. PODSUMOWANIE

Pomimo wielu sukcesów oraz korzyści, jakie przynoszą swoim członkom spółdzielnie, stoją one przed bardzo ważnymi decyzjami w zakresie specjalizacji, koncentracji, a także kooperacji w zakresie wspólnych przedsięwzięć. Trzeba stwierdzić, że nie ma alternatywnej formy organizowania się i gospodarowania zwłaszcza w tych regionach, gdzie są mniej korzystne warunki prowadzenia działalności. Spółdzielnie ułatwiają rozwiązywanie problemów społecznych i ekonomicznych oraz sprzyjają rozwojowi społeczności lokalnych²².

BIBLIOGRAFIA

1. Boczar K., *Spółdzielczość. Problematyka społeczna i ekonomiczna*, PWE, Warszawa 1986.
2. Boguta W., *Przedsiębiorstwo spółdzielcze a spółka kapitałowa – różnice, przewagi, wady i problemy, specyfika zarządzania*, Materiały na konferencję Krajowej Rady Spółdzielczej, Warszawa 2006.
3. Boguta W., *Spółdzielczość wiejska*, KRS, Warszawa 2011.
4. Brodziński M., *Dylematy rozwoju spółdzielczości w Polsce*, FR SGGW, Warszawa 1999.
5. Brzozowski B., *Podstawy gospodarki spółdzielczej. Wybrane zagadnienia*, WUR, Kraków 2008.
6. Golec M., *Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe na rynku usług finansowych w Polsce*, WSB, Poznań 2004.
7. Janczyk T., *Spółdzielczość polska. Geneza, rozwój, perspektywy*, ZW CRS, Warszawa 1976.
8. Kmita T., Bogacz S., *100 lat polskiej spółdzielczości mleczarskiej*, CZSM, Warszawa 1984.
9. Kożuch A., Dyhdalewicz A., *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstwa*, WSE, Białystok 2004.

---

²¹ Brzozowski B., *Podstawy gospodarki spółdzielczej. Wybrane zagadnienia*, WUR, Kraków 2008, s. 21.

²² Boguta W., *Przedsiębiorstwo spółdzielcze a spółka kapitałowa – różnice, przewagi, wady i problemy, specyfika zarządzania*, Materiały na konferencję Krajowej Rady Spółdzielczej, Warszawa 2006, s. 62.

10. Lipiński W., *Historia powszechnej myśli ekonomicznej do roku 1870*, PWN, Warszawa 1968.
11. Mierzwa D., *Przedsiębiorstwo spółdzielcze. Tradycja i współczesność*, UWP, Wrocław 2010.
12. Ossowski J., *Spółdzielczość finansowa – geneza, historia i rozwój*, „Pieniądze i więź” nr 1, 2001.
13. Piechowski A., *Międzynarodowe zasady i wartości spółdzielcze a praktyka działania spółdzielni*, <http://antykryzysowestrategie.krs.org.pl>.
14. Ustawa z dnia 16 września 1982 roku *Prawo spółdzielcze*, Dz.U. z 1982 r. nr 30, poz. 210 z późn. zm.
15. Wojciechowski S., *Kooperacja w rozwoju historycznym*, WPZPSS, Warszawa 1923.
16. Wyszomirski T., *Zasady spółdzielcze – nowe uregulowania*, „Bank Spółdzielczy” nr 6, 1996.
17. Ziembicki S., *Wizja państwa w doktrynie brytyjskiego ruchu robotniczego pierwszej połowy XIX w. i walka o jej realizację*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie” nr 2/2008.

STRESZCZENIE

W gospodarce rynkowej istnieje wiele różnorodnych form organizacyjno-prawnych prowadzenia działalności. Jedną z nich jest spółdzielnia, która ma swoje korzenie w starożytności. Choć łączna liczba spółdzielni w Polsce spadła od początku transformacji, to jest dość ważnym sektorem gospodarki polskiej. Przykładem szybkiego rozwoju są spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe, które posiadają w Polsce ponad 2,5 mln klientów i banki spółdzielcze, które służą przede wszystkim ludności wiejskiej. Artykuł przedstawia pochodzenie ruchu spółdzielczego i rozwój spółdzielczej myśli.

INNOWACYJNOŚĆ A KONKURENCYJNOŚĆ PRZEDSIĘBIORSTW

W związku z ciągłymi zmianami, którym poddawana jest gospodarka, przedsiębiorcy, którzy pragną utrzymać swoją pozycję na rynku, muszą iść z duchem czasu. Innowacje są jednym z kluczowych czynników wpływających na poprawę konkurencyjności przedsiębiorstw. W ostatnich czasach nieustannie pojawiają się nowe techniki i technologie, a konkurencja stale się nasila. W takiej sytuacji przedsiębiorstwo, które nie wprowadza zmian lub zbyt wolno reaguje na zdarzenia zachodzące w otoczeniu, może upaść. „Jeśli nie jesteś szybki i nie wykazujesz chęci dostosowania się do zmieniających się warunków, jesteś bezbronny”. Teza ta jest prawdziwa dla każdego działu w każdym przedsiębiorstwie i dla każdego kraju na świecie³.

Na ogół tak wśród teoretyków, jak i praktyków biznesu panuje zgoda, że obecnie jednym z kluczowych czynników konkurencyjności przedsiębiorstw są innowacje. W. Grudzewski i I. Hejduk uważają, że dzięki innowacjom następuje poprawa i unowocześnienie procesów wytwórczych, podniesienie produktywności, wydajności i jakości pracy, wzrost jakości wyrobów i ich konkurencyjności, zwiększenie ogólnej sprawności i efektywności działania, udoskonalenie organizacji i metod pracy, zlikwidowanie barier i aktywizacja zasobów, poprawa bezpieczeństwa i warunków pracy, zastępowanie pracy żywej w efekcie lepszej organizacji i wyższej wydajności opartej na bogatszym i bardziej nowoczesnym wyposażeniu technicznym; zwiększenie zdolności eksportowych, itp.⁴

J. Kay do podstawowych źródeł czynników sukcesu zaliczył architekturę, reputację, innowacje i zasoby strategiczne. Innowacje mogą dotyczyć produktu, technologii lub systemów organizacji i zarządzania. Choć innowacje oryginalne stanowią podstawę przewagi konkurencyjnej, to należy stwierdzić, że często trudno je zachować na własność. Istnieje wiele możliwości naśladownictwa, co sprawia, że w wielu przypadkach pionier danej innowacji nie osiąga efektów rynkowych, lecz są one udziałem wielu firm⁵.

Również G. Hamel i C.K. Prahalad zwracają uwagę na zasadniczą rolę innowacji. Autorzy ci twierdzą, iż wykreowanie w przedsiębiorstwie kluczowych kompetencji pozwala zdobyć długotrwałą przewagę konkurencyjną. Nowatorskie kompetencje przedsiębiorstw inicjują rozwój nowych branż oraz nowych rynków zbytu. Tworzenie kluczowych kompetencji

---

¹ Doktor, pracownik Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku.

² Doktor, pracownik Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku.

³ Penc J., *Innowacje i zmiany w firmie. Transformacja i sterowanie rozwojem przedsiębiorstwa*, Agencja Wydawnicza Placet, Warszawa 1999, s. 153.

⁴ Grudzewski W., Hejduk I., *Projektowanie systemów zarządzania*, Difin, Warszawa 2001, s. 451-452.

⁵ Kay J., *Podstawy sukcesu firmy*, PWE, Warszawa 1986, s. 145 i 185.

rozpoczyna się z wyprzedzeniem 5-10 lat w stosunku do obecnych produktów i technologii. Źródłem kluczowych kompetencji są nie tyle nowe technologie, co nowe koncepcje zaspokajania potrzeb odbiorców. Koncepcje te są skierowane ku przyszłości. Zakładają, iż rośnie tempo zmian społecznych powodujących powstawanie nowych dziedzin, nowych potrzeb oraz głębokie zmiany w sektorach tradycyjnych. Utrzymanie tradycyjnych reguł gry nie zapewni przedsiębiorstwu sukcesu, w związku z czym należy dążyć do osiągnięcia pozycji lidera poprzez kreowanie nowych produktów i usług. Należy więc stwierdzić, iż zgodnie z przedstawioną koncepcją podstawą kreowania kluczowych kompetencji przedsiębiorstwa jest innowacyjność⁶.

Duży nacisk na wdrażanie innowacyjności w przedsiębiorstwach wymusiło powstanie międzynarodowych systemów jej monitorowania. Powszechnie stosowana do porównywania innowacyjności przedsiębiorstw metodologia OECD, która jest rozwijana od ponad 40 lat, definiuje jako innowacyjną działalność badawczo-rozwojową w przedsiębiorstwie, innowacje w przedsiębiorstwach, bilans płatniczy w dziedzinie techniki oraz patenty i personel naukowo-techniczny. Metodologia badania innowacyjności w obszarze badań i rozwoju jest publikowana w podręcznikach zwanych Frascati Family Manuals. Głównym wskaźnikiem wykorzystywanym przez podręcznik Frascati do badania działalności badawczo-rozwojowej jest tzw. wskaźnik GERD, mierzący krajowe nakłady brutto na działalność B+R (niezależnie od źródła pochodzenia środków). Relacja GERD/PKB jest jednym z najważniejszych wskaźników międzynarodowej statystyki porównawczej⁷.

Szczegółowa definicja innowacyjności opublikowana została przez OECD w serii podręczników zwanych Oslo Manual. Istotą innowacji jest tutaj wdrożenie nowości do praktyki, co sprowadza się do zaoferowania na rynku nowego towaru bądź usługi, a w odniesieniu do nowego procesu, organizacji bądź metod marketingowych na ich zastosowaniu w bieżącej działalności przedsiębiorcy. Innowacja może być wynikiem własnej działalności badawczo-rozwojowej, współpracy z innymi przedsiębiorcami i instytucjami lub też wynikiem zakupu know-how⁸.

Dynamicznie rozwijająca się gospodarka wymusza na polskich przedsiębiorstwach wprowadzanie zmian powierzchownie lub głęboko modyfikujących przedsiębiorstwo. Mogą to być rozwiązania dostrajające, łatwe do wprowadzenia i niezbyt kosztowne, ale również działania kompleksowe, które przekształcają całą organizację, przez co wymagają zaangażowania wszystkich sił i środków. Zmiany mogą być także powolne albo szybkie. Pierwsze z nich nie burzą równowagi przedsiębiorstwa i są łatwiejsze do opanowania, ale charakteryzują się mniejszą skutecznością. Zmiany szybkie natomiast zakłócają równowagę

---

⁶ Hamel G., Prahalad C.K., *Przewaga konkurencyjna jutra*, Business Press, Warszawa 1999, s. 14.

⁷ Manual F., *Proposed standard practice for surveys on research and experimental development*, http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/OECDFrascatiManual02_en.pdf

⁸ Podręcznik Oslo, *Zasady gromadzenia i interpretacji danych dotyczących innowacji*, http://www.nauka.gov.pl/fileadmin/user_upload/43/46/43464/20081117_OSLO.pdf

funkcjonowania organizacji, wymagają sporych nakładów, wzmagają opór pracowników, jednak pozwalają na szybką poprawę sytuacji firmy i wzmocnienie jej pozycji konkurencyjnej.

Współcześnie nie wystarczają już rozwiązania przypadkowe, konieczne staje się tworzenie warunków sprzyjających innowacjom i systematycznemu ich poszukiwaniu. Systematyczna innowacja polega zatem na celowym i zorganizowanym poszukiwaniu zmian i systematycznej analizie okazji do innowacji, którą ta zmiana mogłaby umożliwić⁹.

Konkurencyjność polskich przedsiębiorstw jest uwarunkowana wieloma czynnikami o charakterze zewnętrznym i wewnętrznym. Do pierwszej grupy można zaliczyć np. politykę państwa oraz innych instytucji związanych z funkcjonowaniem przedsiębiorstw, stan infrastruktury materialnej i intelektualnej, relacje z kontrahentami i konkurentami. Druga grupa czynników obejmuje sposób zarządzania, posiadany kapitał obrotowy, nowoczesne techniki i technologie, jakość wytwarzanych produktów. Szczególne miejsce wśród czynników warunkujących konkurencyjność przedsiębiorstw zajmują innowacje. Decydują one nie tylko o tempie i kierunkach rozwoju gospodarczego, ale też w znacznym stopniu wyznaczają formy i strukturę światowej współpracy przedsiębiorstw. Są zatem czynnikiem determinującym konkurencyjność przedsiębiorstw w warunkach globalizacji.

W ciągu ostatnich dziesięciu lat Polska zwiększyła intensywność B+R zaledwie o 0,04% do poziomu 0,68% w 2009 roku. Brak wyraźnej poprawy tego wskaźnika grozi dalszym spadkiem konkurencyjności, odpływem wysoko wykwalifikowanych specjalistów, a w dłuższym horyzoncie – spadkiem poziomu jakości infrastruktury, zdolności produkcyjnych, a nawet edukacji. Problem dostrzegają polskie władze, czego wyrazem jest deklarowane dążenie do osiągnięcia intensywności wsparcia B+R na poziomie 1,7% PKB w 2020 roku. Dla porównania, cel intensywności wsparcia B+R dla UE na ten sam okres wynosi 3% PKB. Obecnie niski poziom wydatków na badania i rozwój, szczególnie w sektorze prywatnym – 0,19% PKB w stosunku do 1,25% PKB w UE – w połączeniu z niewystarczającymi rozwiązaniami systemowymi, skutkuje słabymi wynikami w liczbie oraz jakości podejmowanych działań badawczych i wdrożeniach innowacji technologicznych. Dla porównania, wydatki amerykańskiego sektora prywatnego na B+R (2,1% PKB) są prawdziwym motorem innowacyjności, przewyższając znacząco wydatki sektora publicznego (0,65% PKB)¹⁰.

Według Raportu Innowacyjności UE 2011 (Innovation Union Competitiveness Report), opublikowanego przez Komisję Europejską, system wspierania innowacji oraz działalności badawczo-rozwojowej Wspólnoty wymaga znacznych usprawnień. Jest to konieczne, aby Unia Europejska utrzymała swoją pozycję konkurencyjną w świecie, szczególnie w związku z umacniającą się pozycją krajów BRIC. Raport wskazuje, że systemy wsparcia innowacyjności i prac B+R muszą być dalej rozwijane. Jednym z filarów, o który można oprzeć ten rozwój, jest pomoc publiczna dla firm. Wprawdzie w okresie planowania budżetowego UE 2007-2013

⁹ Brzozowski M., Kopczyński T., Przeniczka J., *Metody organizacji i zarządzania*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2001, s. 180.

¹⁰ <http://ec.europa.eu/iuc2011>

pozostało niewiele funduszy, jednak warto pamiętać, że do dyspozycji jest wiele źródeł alternatywnych. Należą do nich zachęty inwestycyjne oraz programy rządowe wspierające B+R, jak choćby program Innotech. Niedawno znowelizowano też instytucję Kredytu Technologicznego, który wspomaga wdrożenie innowacyjnych technologii w sektorze MŚP¹¹.

Według raportu Instytutu Nauk Ekonomicznych Polskiej Akademii Nauk, największymi krajowymi podmiotami inwestującymi w badania i rozwój w 2009 roku były firmy należące do sektora motoryzacyjnego, informatycznego, bankowego i farmaceutycznego. W Unii Europejskiej, podobnie jak i na rodzimym rynku, największy udział w inwestowaniu w B+R miał sektor motoryzacyjny (22% wszystkich nakładów), a potem dopiero farmaceutyczny (17%), elektroniczny (12%) i chemiczny (6%)¹².

Nowatorskie, szybko rozwijające się przedsiębiorstwa należące do sektora MŚP zasługują na zdecydowanie więcej zachęty. Niezbędne jest podjęcie skoordynowanych wysiłków na rzecz zachowania i rozbudowania bardzo obiecujących dotychczasowych osiągnięć europejskich w sferze innowacji, podejmujących wyzwania na skalę globalną, np. w zakresie zmiany klimatu. Dla sprostania konkurencyjności należy usuwać bariery związane z korzystaniem z nowych opracowań B+R oraz ograniczyć bariery biurokratyczne, wywołujące często nieuzasadniony wzrost kosztów działalności firm, ograniczający ich innowacyjność i konkurencyjność. Kolejną zmianą powinno być wsparcie dla podmiotów zgłaszających patenty poza granicami Polski. Należałoby także wdrażać działania mające na celu poprawę wykorzystania już istniejących patentów. Przydatne byłyby programy edukacyjne kształtujące postawy proinnowacyjne młodzieży i dorosłych. Przedsiębiorstwa powinny mieć ułatwiony dostęp do informacji prawnych, finansowych i naukowo-technicznych.

UE powinna nadążyć za USA w sferze intensywności badań w branży średnio zaawansowanych i zaawansowanych technologii. Oznacza to, że potrzebne są strukturalne zmiany – zarówno w poszczególnych sektorach, jak i w strefie międzysektorowej. Niektóre państwa europejskie, jak Austria i Dania, dokonały już zmian strukturalnych, dzięki którym zbliżyły się do modelu gospodarki opartej na intensywnym korzystaniu z wiedzy. Wiele z tych państw zdołało przy tym sprawniej przetrwać ostatni kryzys gospodarczy. Wspólne elementy, jakie stoją za tym sukcesem, to między innymi nowatorskie, szybko rozwijające się małe i średnie przedsiębiorstwa, wykorzystywanie nauki najwyższej jakości w badaniach publicznych oraz warunki sprzyjające wprowadzaniu nowych odkryć naukowych na rynek.

BIBLIOGRAFIA

1. Brzozowski M., Kopczyński T., Przeniczka J., *Metody organizacji i zarządzania*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2001.

---

¹¹ Europa 2020: http://ec.europa.eu/europe2020/index_pl.htm

¹² Skupińska G., *Inwestycje w B+R: Przemysł chemiczny na czwartej lokacie*, „Chemia i Biznes” 2011, nr 5.

2. Grudzewski W., Hejduk I., *Projektowanie systemów zarządzania*, Difin, Warszawa 2001.
3. Hamel G., Prahalad C.K., *Przewaga konkurencyjna jutra*, Business Press, Warszawa 1999.
4. Kay J., *Podstawy sukcesu firmy*, PWE, Warszawa 1986.
5. Manual F., *Proposed standard practice for surveys on research and experimental development*, http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/OECDFrascati_Manual02_en.pdf
6. Penc J., *Innowacje i zmiany w firmie. Transformacja i sterowanie rozwojem przedsiębiorstwa*, Agencja Wydawnicza Placet, Warszawa 1999.
7. Podręcznik Oslo, *Zasady gromadzenia i interpretacji danych dotyczących innowacji*, http://www.nauka.gov.pl/fileadmin/user_upload/43/46/43464/20081117_OSLO.pdf
8. Skupińska G., *Inwestycje w B+R: Przemysł chemiczny na czwartej lokacie*, „Chemia i Biznes” 2011, nr 5.

Źródła internetowe:

1. <http://ec.europa.eu/iuc2011>
2. Unia innowacji: <http://ec.europa.eu/innovation-union>
3. Europa 2020: http://ec.europa.eu/europe2020/index_pl.htm

STRESZCZENIE

Konkurencyjność polskich przedsiębiorstw jest uwarunkowana wieloma czynnikami o charakterze zewnętrznym i wewnętrznym. Do pierwszej grupy można zaliczyć np. politykę państwa oraz innych instytucji związanych z funkcjonowaniem przedsiębiorstw, stan infrastruktury materialnej i intelektualnej, relacje z kontrahentami i konkurentami. Druga grupa czynników obejmuje sposób zarządzania, posiadany kapitał obrotowy, nowoczesne techniki i technologie, jakość wytwarzanych produktów. Szczególne miejsce wśród czynników warunkujących konkurencyjność przedsiębiorstw zajmują innowacje. Decydują one nie tylko o tempie i kierunkach rozwoju gospodarczego, ale też w znacznym stopniu wyznaczają formy i strukturę światowej współpracy przedsiębiorstw. Są zatem czynnikiem determinującym konkurencyjność przedsiębiorstw w warunkach globalizacji.

Michał Bąkowski¹

FUNKCJONOWANIE UNII KREDYTOWYCH NA RYNKU FINANSOWYM W STANACH ZJEDNOCZONYCH

1. HISTORIA UNII KREDYTOWYCH W USA I ZASADY ICH FUNKCJONOWANIA

W każdej gospodarce jednym z ważnych sektorów jest rynek finansowy, który pozwala efektywnie lokować nadwyżki finansowe, usprawniając przepływ kapitałów pieniężnych pomiędzy podmiotami gospodarującymi. Na rynku tym funkcjonują instytucje finansowe, takie jak: banki, firmy ubezpieczeniowe, fundusze inwestycyjne oraz inne podmioty, które w swoich aktywach utrzymują instrumenty finansowe. Integralną częścią rynku finansowego w krajach rozwiniętych jest spółdzielczość kredytowa, która powstała i rozwinęła się w Europie. Obecnie kasy kredytowe działają w 100 krajach na świecie, na wszystkich kontynentach. Jednak największy ich udział w aktywach finansowych występuje w Stanach Zjednoczonych. Z tego też względu w niniejszym artykule zostanie przedstawiona działalność amerykańskich unii kredytowych (w artykule zamiennie stosowane będzie określenie kasa kredytowa), a analizowane dane pochodzą z raportów Światowej Rady Unii Kredytowych (World Council of Credit Unions – WCCU), Narodowej Administracji Unii Kredytowych (National Credit Union Administration – NCUA) oraz amerykańskich stron internetowych, zawierających informacje dotyczące funkcjonowania unii kredytowych.

Pierwsza kasa kredytowa na kontynencie północnoamerykańskim rozpoczęła działalność 23 stycznia 1901 roku w Levis w prowincji Quebec w Kanadzie. Założycielem jej był Alphonse Desjardins, dziennikarz i sprawozdawca parlamentarny. Impulsem do zainteresowania się przez niego ideami spółdzielczości kredytowej oraz przeniesienia ich z Europy na kontynent amerykański była informacja o tym, iż sąd nakazał jednemu z podsądnych zapłacić pożyczkodawcy prawie 5 000 dolarów odsetek od kredytu 150 dolarów.

Natomiast w Stanach Zjednoczonych za pierwszą kasę kredytową uważa się St. Mary's Cooperative Association założoną 24 listopada 1908 roku w Manchester w stanie New Hampshire przez francuskojęzycznych imigrantów, którzy byli wyznawcami kościoła Świętej Marii. Ważną rolę w jej powstaniu odegrali prałat Pierre Hevey – przywódca kościoła Świętej Marii oraz adwokat Joseph Boivin, który jako wolontariusz zarządzał jej działalnością.

Szybki rozwój unii kredytowych w USA przypada na lata 20. XX wieku. Było to spowodowane zwiększonymi zakupami dóbr konsumpcyjnych, takich jak pralki czy też samochody osobowe, przez gospodarstwa domowe. Banki komercyjne niechętnie udzielały kredytów na takie zakupy, dlatego zaczęto zakładać unie kredytowe.

---

¹ Magister, Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży.

Pierwszym stanem, który uregulował działalność unii kredytowych, był Massachusetts, w ślad za którym poszły inne stany. Obecnie ustawodawstwo stanowe dotyczące działalności unii kredytowych funkcjonuje w 47 stanach i Portoryko. Tylko w stanach Delaware, Południowa Dakota i Wyoming oraz Dystrykcie Kolumbii, a także na zależnych od USA wyspach Guam i Dziewiczych nie ma regulacji umożliwiających tworzenie stanowych kas kredytowych.

W 1934 roku uchwalona została ustawa regulująca działalność unii kredytowych, Federal Union Credit Act. Celem jej uchwalenia było zwiększenie dostępności do kredytów oraz promowanie oszczędzania w ramach krajowego systemu spółdzielczości finansowej. Przez szereg kolejnych lat różne instytucje zajmowały się ich kontrolowaniem. Dopiero w 1970 roku została utworzona Narodowa Administracja Unii Kredytowych (National Credit Union Administration – NCUA), której zadaniem jest nadzór nad działalnością unii kredytowych.

Na podstawie ustawy z 1934 roku mogą być zakładane federalne oraz stanowe unie kredytowe. Federalne unie kredytowe prowadzą działalność w więcej niż jednym stanie i są zobligowane do przestrzegania zarówno przepisów stanowych, jak i federalnych. Natomiast stanowe unie kredytowe prowadzą działalność na terenie jednego stanu i podlegają tylko regulacjom stanowym. Ze względu na sposób gwarantowania depozytów wyróżnia się stanowe unie kredytowe objęte ubezpieczeniem federalnym oraz stanowe unie kredytowe, które takiego ubezpieczenia nie posiadają.

Instytucją gwarantującą zwrot depozytów w przypadku upadłości unii kredytowych jest National Credit Union Share Insurance Fund (Krajowy Fundusz Ubezpieczenia Wkładów Unii Kredytowych). Ubezpieczeniem objęte są środki zgromadzone przez deponenta do wysokości 250 000 dolarów. Środki na wypłatę w przypadku upadłości unii kredytowych pochodzą z obowiązkowych wpłat dokonywanych przez związki kredytowe, gdy wystąpi taka konieczność. W przypadku upadłości instytucji, które nie są objęte ubezpieczeniem federalnym, zwrot depozytów zależy od rodzaju ubezpieczenia, które upadłe kasy posiadały.

Unie kredytowe mogą być zakładane przez określone grupy ludności, które mieszkają i pracują na ściśle określonym obszarze geograficznym lub też są pracownikami konkretnych firm, członkami związków zawodowych, stowarzyszeń absolwentów, kościołów lub grup zawodowych, np. lekarze czy nauczyciele. Mottem przewodnim działalności amerykańskich kas kredytowych jest „not for profit, not for charity, but for service”, co można przetłumaczyć „nie dla zysku, nie z powodu miłosierdzia, ale po to, aby służyć”. Celem amerykańskich kas kredytowych nie jest maksymalizacja nadwyżki ekonomicznej, ale świadczenie usług swoim członkom, pomoc finansowa dla nich. Jednak ich działalność nie jest działalnością non-profit (niekomercyjną) i dlatego też nie mogą one liczyć na żadne dotacje. Według zaleceń WOCCU, przychody kas kredytowych z pożyczek i inwestycji powinny przekraczać sumę kosztów operacyjnych oraz odsetek od depozytów w celu utrzymania kapitału i płynności. Nadwyżka finansowa powinna być wykorzystana, aby

zaoferować członkom bardziej korzystne pożyczki (zamiennie będzie stosowane określenie kredyty), wyższe oprocentowanie depozytów, niższe opłaty lub nowe produkty i usługi.

Unie kredytowe skupiają się przede wszystkim na gromadzeniu oszczędności od swoich członków – albo w formie rachunków bieżących, albo depozytów terminowych. Zgromadzone w ten sposób kapitały przeznaczone są na prowadzenie działalności pożyczkowej w formie nisko oprocentowanych kredytów konsumpcyjnych, głównie na zakup dóbr trwałego użytku lub wyposażenie mieszkań. Udzielane są również pożyczki hipoteczne na zakup lub budowę domu, które mają charakter długoterminowy. W celu zminimalizowania ryzyka upadłości, unie kredytowe inwestują wolne posiadane zasoby gotówki w bezpieczne instrumenty rynku pieniężnego, np. obligacje skarbowe.

W okresie prezydentury Ronalda Reagana w 1982 roku wprowadzono regulacje federalne dotyczące unii kredytowych, które umożliwiły dynamiczny przyrost bazy klientów oraz rozwijanie działalności na terenie innych stanów. W 1997 roku unie kredytowe liczyły ponad 71 mln członków. W stosunku do 1991 roku oznaczało to ponad 2-krotny ich wzrost.

2. UNIE KREDYTOWE NA RYNKU FINANSOWYM USA

W okresie 2006-2011 dostrzegalny był dynamiczny proces konsolidacji unii kredytowych funkcjonujących w Stanach Zjednoczonych. Na koniec 2011 roku funkcjonowało ogółem 7 240 różnych unii kredytowych, które dysponowały siecią 21 429 placówek. Zmiany liczebności unii kredytowych przedstawia tabela 1.

TABELA 1. LICZBA AKTYWNYCH UNII KREDYTOWYCH W USA W LATACH 2006-2011

Lata	Liczba unii kredytowych	Liczba oddziałów	Przeciętna liczba oddziałów przypadająca na 1 unię kredytową
2006	8 536	20 291	2,4
2007	8 268	20 848	2,5
2008	7 968	21 402	2,7
2009	7 710	21 341	2,8
2010	7 491	21 430	2,9
2011	7 240	21 429	3,0

Źródło: www.usacreditunions.com

Jak można zauważyć, na przestrzeni lat 2006-2011 liczba działających w Stanach Zjednoczonych unii kredytowych zmniejszyła się o 15,2%, co oznacza, że 1 296 tych instytucji zostało zamkniętych lub przejętych. Jednak zjawisku temu nie towarzyszyło ograniczanie liczby placówek prowadzących działalność operacyjną. Liczba ich w badanym okresie zwiększyła się o 1 138 oddziałów, tj. o 5,6%. Tylko w 2009 roku zlikwidowano 61 samodzielnych oddziałów, co było skutkiem kryzysu finansowego, który wybuchł w 2008 roku. W analizowanym okresie przeciętna liczba oddziałów przypadająca na jedną czynną unię kredytową wzrosła z 2,4 do 3,0. Według danych z końca marca 2012 roku,

3 unie kredytowe, w tym 2 federalne, miały po więcej niż 100 oddziałów. Największą siecią dysponowała State Employees' Credit Union w Północnej Karolinie – miała ona aż 240 oddziałów. Drugą pod tym względem była Navy Federal Credit Union, która posiadała 220 oddziałów, a kolejną America First Federal Credit Union z liczbą 101 placówek. Likwidacji unii kredytowych towarzyszył systematyczny przyrost liczby członków tych instytucji. Liczbę klientów unii kredytowych przedstawia tabela 2.

TABELA 2. LICZBA CZŁONKÓW UNII KREDYTOWYCH W USA W LATACH 2006-2011

Lata	Liczba członków unii kredytowych	Dynamika liczby członków kas (r/r)	Współczynnik penetracji (%)	Liczba członków na 1 oddział
2006	87 389 454	–	43,18	4 306,8
2007	88 503 758	1,28	43,39	4 245,2
2008	89 918 538	1,60	43,7	4 201,4
2009	91 156 643	1,38	44,3	4 271,4
2010	91 758 307	0,66	43,9	4 281,8
2011	93 933 798	2,37	44,9	4 383,5

Źródło: Raporty WCCU.

W ciągu badanego okresu liczba członków kas wzrosła o 6 544 344 osoby, tj. o 7,5%. Największy przyrost nastąpił w 2011 roku. Było to wynikiem akcji społecznościowej, która miała miejsce w listopadzie 2011 roku. Zainicjowała ją na Facebooku 28-letnia Amerykanka Kristen Christian pod nazwą Bank Transfer Day. Akcja ta polegała na tym, że namawiała ona sfrustrowanych rosnącymi opłatami Amerykanów do zamknięcia swych kont w wielkich bankach i otwarcia kont w uniach kredytowych. Szacuje się, że w ciągu miesiąca ponad 650 tysięcy Amerykanów przeniosło 4,5 mld dolarów oszczędności z dużych banków do unii kredytowych.

Również 2008 rok był dobry dla unii kredytowych, które zyskały ponad 1,4 mln nowych klientów. Było to spowodowane tym, że banki rezygnowały z obsługi klientów, którzy dotknięci skutkami kryzysu finansowego stali się mało atrakcyjni.

Współczynnik penetracji, czyli relacja liczby członków unii kredytowych do liczby osób aktywnych ekonomicznie w populacji w przedziale wiekowym 15-64 lata, w latach 2006-2011 systematycznie wzrastał. Na koniec 2011 roku klientami unii kredytowych w USA było prawie 45% liczby osób aktywnych ekonomicznie. Jest to jeden z najwyższych wskaźników zasięgu działania unii kredytowych na świecie i dobry prognostyk do dalszego zwiększania się bazy członków unii kredytowych.

Podstawą prowadzenia działalności kas kredytowych są zgromadzone depozyty. W badanym okresie wartość depozytów członków wzrosła o 37,5%. Największy przyrost depozytów na 1 członka miał miejsce w 2009 roku i wyniósł 8,8%. Związane było to

z licznymi upadkami banków w USA i utratą zaufania do nich przez klientów. Miało miejsce wówczas transfer oszczędności z dużych banków do małych, lokalnych instytucji kredytowych. Na koniec 2011 roku kwota ulokowana przez statystycznego klienta unii kredytowej nieznacznie przekroczyła kwotę 9 000\$. Szczegółowe dane dotyczące wielkości depozytów unii kredytowych zawiera tabela 3.

TABELA 3. DEPOZYTY UNII KREDYTOWYCH W USA W LATACH 2006-2011

Lata	Depozyty w mld \$	Depozyty na 1 członka w \$	Dynamika depozytów na członka (r/r)
2006	615,3	7 040,9	–
2007	646,8	7 308,4	3,8
2008	691,8	7 693,3	5,3
2009	763,3	8 374,0	8,8
2010	797,3	8 689,2	3,5
2011	845,9	9 005,3	3,6

Źródło: Raporty WCCU.

Analizując zmianę udzielonych przez unie kredytowe pożyczek można zauważyć wzrost zagregowanej kwoty w latach 2006-2011 o 16%. Jednak jest to niższy przyrost niż depozytów zgromadzonych przez te instytucje finansowe. Udział pożyczek w aktywach ogółem w latach 2006-2008 był identyczny i wynosił około 70%. Natomiast w latach 2009-2011 udział ten systematycznie zmniejszał się i pod koniec 2011 roku był niższy niż 60%. Tabela 4 przedstawia informacje dotyczące udzielonych przez unie kredytowe pożyczek w badanym okresie.

TABELA 4. POŻYCZKI UNII KREDYTOWYCH W USA W LATACH 2006-2011

Lata	Pożyczki w mld \$	Udział pożyczek w aktywach unii kredytowych (%)	Pożyczki na 1 członka w \$	Dynamika pożyczek na członka (r/r)
2006	505,5	69,6	5 785,0	–
2007	538,6	69,9	6 085,6	5,2
2008	574,7	69,6	6 391,9	5,2
2009	580,5	64,7	6 367,7	-0,4
2010	572,4	61,8	6 238,6	-2,0
2011	586,6	59,7	6 245,0	0,1

Źródło: Raporty WCCU.

W przeliczeniu na 1 członka unii kredytowej kwota udzielonej pożyczki podlegała wahaniom w czasie. W latach 2007-2008 kwota udzielanych pożyczek per capita zwiększała się w identycznym stopniu, tj. o 5,2%. Natomiast w latach 2009 i 2010 pożyczano mniejsze

kwoty dla statystycznego pożyczkobiorcy. Było to spowodowane spowolnieniem gospodarczym, jakie miało miejsce w USA oraz pogorszeniem się jakości posiadanego portfela kredytowego.

Spośród wielu różnych wskaźników ekonomicznych, za najważniejsze przy ocenie jakości kredytów udzielanych przez amerykańskie kasy kredytowe uznaje się dwa: wskaźnik jakości kredytów, który wyraża w procentach relację należności przeterminowanych do należności kredytowych ogółem oraz współczynnik odpisów netto stanowiący iloraz spisanych należności kredytowych ogółem pomniejszonych o należności kredytowe odzyskane ogółem do przeciętnej wartości aktywów. Kształtowanie się wyżej wymienionych wskaźników w latach 2008-2011 przedstawia tabela 5.

TABELA 5. JAKOŚĆ KREDYTÓW UNII KREDYTOWYCH W LATACH 2008-2011

2008	2009	2010	2011
Udział należności przeterminowanych w portfelu kredytowym (%)			
1,37	1,83	1,76	1,61
Współczynnik odpisów netto (w %)			
0,84	1,21	1,13	0,91

Źródło: www.cudata.com

Udział niespłaconych w terminie kredytów, w porównaniu do ogółu udzielonych kredytów, wzrósł z 1,37% w 2008 roku do 1,83% w 2009 roku. Niekorzystna tendencja została zahamowana w 2011 roku. Należy zauważyć, iż struktura portfela kredytowego uległa nieznacznej poprawie w ciągu 2 ostatnich lat.

Ten niewielki spadek należy docenić, biorąc pod uwagę fakt, iż według danych Rezerwy Federalnej na koniec 2011 roku udział przeterminowanych należności z tytułu udzielonych kredytów i leasingu we wszystkich bankach w USA wyniósł 5,35%. Polepszenie koniunktury gospodarczej w Stanach Zjednoczonych powinno przyczynić się do dalszej poprawy w zakresie terminowej obsługi zadłużenia przez klientów unii kredytowych i wskaźnik ten powinien w kolejnych latach zmniejszać się. Reasumując można stwierdzić, iż ogólna jakość portfela kredytowego jest dobra, o czym świadczy niski udział należności niespłaconych w terminie przez klientów unii kredytowych. Potwierdzeniem tej tezy jest także kształtowanie się współczynnika odpisów netto, który po pogorszeniu się w 2009 roku powoli, lecz systematycznie ulega poprawie.

W ciągu ostatnich 4 lat udział kapitału własnego (net worth) zwiększył się o prawie 12 mld dolarów, tj. o 13,6% i na koniec 2011 roku osiągnął poziom 99,65 mld dolarów. Wzrost wartości kapitału własnego należy ocenić pozytywnie, gdyż daje to szansę na lepsze dokapitalizowanie unii kredytowych. Jednakże udział kapitałów własnych w sumie pasywów w badanym okresie zmniejszył się nieznacznie – z 10,65% w 2008 roku do 10,23% w 2011

roku. Kształtowanie się wielkości kapitału własnego unii kredytowych w USA przedstawia tabela 6.

TABELA 6. KAPITAŁY WŁASNE UNII KREDYTOWYCH W LATACH 2008-2011

2008	2009	2010	2011
Kapitały własne unii kredytowych w mld \$			
87,75	88,88	93,28	99,65
Udział kapitałów własnych w sumie pasywów (%)			
10,65	9,91	10,07	10,23
Kapitały własne przypadające na 1 unię kredytową w mln \$			
10,3	11,5	12,5	13,3
Kapitały własne przypadające na 1 członka unii kredytowych w \$			
976	975	1 017	1 061

Źródło: www.cudata.com

W wyniku zwiększania się ogólnej kwoty kapitałów własnych oraz zmniejszania się liczby działających unii kredytowych, przeciętny kapitał przypadający na jedną instytucję systematycznie podnosił swój poziom – z 10,3 mln dolarów w 2008 roku do 13,3 mln dolarów w 2011 roku. Również przeciętny kapitał własny przypadający na 1 członka systematycznie wzrastał i osiągnął na koniec 2011 roku 1 061 dolarów, tj. wzrost w ciągu badanego okresu o 8,7%. Zmiany w zakresie kapitałów własnych należy ocenić pozytywnie.

Unie kredytowe ze względu na korzystanie z przywilejów podatkowych w większości stanów USA oraz nie nastawiony na maksymalizację zysku charakter działalności mogą oferować swoim klientom produkty finansowe, których ceny są konkurencyjne w stosunku do produktów bankowych. Potwierdzeniem tego są zestawione w tabeli 7 wybrane produkty finansowe oraz ich przeciętne oprocentowanie w kraju, zarówno w bankach, jak i uniach kredytowych.

TABELA 7. PRZECIĘTNE OPROCENTOWANIE WYBRANYCH PRODUKTÓW FINANSOWYCH W UNIACH KREDYTOWYCH I BANKACH W USA W DNIU 31 MARCA 2012 ROKU

Produkt finansowy	Przeciętna krajowa stopa procentowa wszystkich unii kredytowych	Przeciętna krajowa stopa procentowa wszystkich banków
Lokata 5-letnia	1,67	1,63
Lokata 4-letnia	1,38	1,03
Lokata 3-letnia	1,13	0,85
Lokata 2-letnia	0,84	0,64

Lokata 1-rocza	0,57	0,41
Lokata 6-miesięczna	0,39	0,26
Lokata 3-miesięczna	0,26	0,16
Konto oszczędnościowe	0,20	0,15
Karta kredytowa klasyczna	11,65	13,69
Kredyt 4-letni na używany samochód	3,48	5,36
Kredyt 3-letni na używany samochód	3,35	5,32
Kredyt 5-letni na nowy samochód	3,38	5,00
Kredyt 4-letni na nowy samochód	3,26	4,90
Kredyt 30-letni o stałej stopie procentowej	4,11	4,11
Kredyt 15-letni o stałej stopie procentowej	3,48	3,39
Kredyt ze stałą stopą przez pierwszych 5 lat	3,53	3,29
Kredyt ze stałą stopą przez pierwsze 3 lata	3,36	3,54
Kredyt ze stałą stopą przez pierwszy rok	3,11	3,61
Kredyt niezabezpieczony na 3 lata o stałej stopie	10,14	11,40

Źródło: www.ncua.gov

Tylko w przypadku dwóch produktów finansowych banki oferowały nieznacznie lepsze oprocentowanie kredytów, ale należałoby dokładnie przeanalizować pozostałe warunki oferty, aby stwierdzić, iż na pewno są one korzystniejsze. Największą kasą kredytową w USA pod względem posiadanych aktywów oraz liczby członków jest Navy Federal Credit Union (NFCU), założona w 1933 roku. Podstawowe wielkości charakteryzujące tę instytucję na dzień 31 marca 2012 roku zawarte są w tabeli 8.

Dla porównania, wartość aktywów największej w Polsce Spółdzielczej Kasy Oszczędnościowo-Kredytowej im. Franciszka Stefczyka, przeliczona po kursie średnim NBP z dnia 31 grudnia 2011 roku, wynosiła 1,861 mld dolarów, czyli prawie 26 razy mniej. Natomiast wartość aktywów największego banku w Polsce – PKO BP SA – na koniec 2011 roku wynosiła 55,592 mld dolarów i była większa tylko o ponad 15% od aktywów NFCU.

Wartym podkreślenia jest także polski charakter największej etnicznej unii kredytowej w USA – Polish & Slavic Federal Credit Union (PSFCU). Prowadzi ona działalność operacyjną w wybranych stanach na wschodnim wybrzeżu Stanów Zjednoczonych, dysponuje 15 oddziałami i obsługuje ponad 76 tysięcy członków.

TABELA 8. CHARAKTERYSTYKA NFCU W DNIU 31 MARCA 2012 ROKU

Aktywa	48 041 533 496 \$
Depozyty	35 654 983 076 \$
Kredyty	31 707 614 747 \$
Rezerwy	5 212 958 079 \$
Liczba członków	3 915 018 osób

Źródło: www.navyfederal.org

Kasa ta powstała w 1976 roku, a dokument założycielski został podpisany przez ks. Emila Altmajera, Marka Luniewskiego, Jana Raczkowskiego, ks. Longina Tołczyka, Józefa Waltosia, Jerzego Wolińskiego i Halinę Żołnierowicz. Pierwszy oddział kasy mieścił się w dzielnicy Nowego Jorku, licznie zamieszkiwanej przez polskich imigrantów – Greenpoint.

Celem działalności kasy pierwotnie była pomoc imigrantom, którzy po przyjeździe do Nowego Jorku nie mieli jeszcze historii kredytowej i którym amerykańskie banki nie chciały udzielać pożyczek na kupno i remonty nieruchomości. Obecnie misją Polsko-Słowiańskiej Federalnej Unii Kredytowej jest zapewnienie członkom usług i produktów finansowych na jak najwyższym poziomie – starannie dostosowanych do ich potrzeb, jak również finansowe wsparcie polskiej lub słowiańskiej grupy etnicznej w USA. Osoby starające się o członkostwo w tej unii kredytowej muszą udokumentować polskie lub słowiańskie pochodzenie.

Zaletą bycia członkiem Polsko-Słowiańskiej Federalnej Unii Kredytowej jest możliwość korzystania z polskojęzycznego personelu na infolinii oraz w placówkach operacyjnych. Również strona internetowa prowadzona jest w języku polskim, co ułatwia dostęp do produktów finansowych przez Polaków zamieszkujących w USA, którzy mają problemy z komunikacją w języku angielskim.

PODSUMOWANIE

Reasumując, należy stwierdzić, że amerykańskie unie kredytowe osiągnęły sukces rynkowy i są wzorem do naśladowania. Ich głównym atrybutem są duże aktywa, bardzo duża liczba członków, wykwalifikowany personel, konkurencyjne produkty finansowe, nowoczesne placówki oraz efektywny mechanizm gwarantowania depozytów. Obsługują klientów, którzy nie są atrakcyjni dla banków, przez co nie dopuszczają do ich wykluczenia ekonomicznego, oferując produkty odpowiednio dopasowane do ich potrzeb.

Unie kredytowe cieszą się zaufaniem społecznym, jakie zdobyły w ciągu ponad 100-letniej działalności. Poradziły sobie z trudnymi okresami w ich rozwoju:

wielkim kryzysem gospodarczym lat 1929-1933, okresem II wojny światowej, kryzysem lat 80. XX wieku oraz ostatnim kryzysem finansowym, którego pierwsze symptomy pojawiły się już w 2007 roku. Obecna ich sytuacja ekonomiczna jest dobra, czego potwierdzeniem są zadowalające poziomy różnych wskaźników finansowych.

BIBLIOGRAFIA

1. *Czas Stefczyka*, Bezpłatna gazeta członków Kas Stefczyka, nr 84, 2012.
2. Komisja Nadzoru Finansowego, *Przegląd zasad i praktyki działania wybranych systemów unii kredytowych i spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych w Polsce*, Warszawa 2008.
3. Orzeszko T., *Instytucje finansowe z sercem – historia i teraźniejszość unii kredytowych w Stanach Zjednoczonych*, CeDeWu Sp. z o.o., Warszawa 2012.

STRESZCZENIE

W opracowaniu przedstawiono genezę unii kredytowych w Stanach Zjednoczonych, ich klasyfikację oraz podstawy prawne prowadzenia działalności operacyjnej. Przeanalizowano rozwój kas kredytowych w latach 2006-2011 oraz podstawowe wielkości ekonomiczne charakteryzujące ich sytuację ekonomiczną. Zaprezentowano kształtowanie się liczby członków kas, wielkości zgromadzonych depozytów, udzielonych kredytów. Została scharakteryzowana największa unia kredytowa NFCU oraz kasa kredytowa P&SFCU, która obsługuje ludność polską w USA. Zestawiono przeciętne oprocentowanie wybranych produktów finansowych w uniach kredytowych oraz bankach komercyjnych funkcjonujących w Stanach Zjednoczonych. Wykazano, iż unie kredytowe dobrze sobie radzą w okresie spowolnienia gospodarczego.

CYBERNETYCZNE ASPEKTY ZARZĄDZANIA PROCESAMI WIEDZY

*To co jest ma przyczynę nie tylko w tym co było,
ale również, a może przede wszystkim, w tym co będzie² (prekognicje).*

1. WSTĘP

Przedsiębiorstwa poszukują konkurencyjnych modeli biznesowych. Jednym z kierunków rozwoju umożliwiającym uzyskanie przewagi konkurencyjnej jest rozwój i doskonalenie potencjału przedsiębiorstw w zakresie poszerzania cyberprzestrzeni organizacyjnej, umożliwiającej uzyskiwanie przewagi konkurencyjnej w obszarze pozyskiwania, dyfuzji oraz komercjalizacji wiedzy na potrzeby własne, jak i dla klientów zewnętrznych. W szczególności przedstawiono:

1. Model zarządzania procesami wiedzy w cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw.
2. Modelowanie przepływów wiedzy w e-procesach z zastosowaniem analizy pola semantycznego.
3. Prototypowanie koherencji między procesami realnymi, kierowniczymi i e-procesami jako warunek efektywnego przepływu wiedzy w organizacji i jej cyberprzestrzeni.

Krytycznym elementem rozwoju cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw i koordynacji przepływów wiedzy jest konieczność uzyskania koherencji między przebiegającymi w organizacji procesami kierowania, procesami realnymi a e-procesami³.

Celem badań jest opis i zaprojektowanie modelu zarządzania procesami wiedzy w cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw, z wykorzystaniem metacybernetycznej koncepcji modelowania rzeczywistości organizacyjnej. Wskazuje się jednocześnie na podstawowe narzędzie, jakim jest *pole dojrzałości semantycznej przedsiębiorstwa*, które bezpośrednio przekłada się na dynamiczny proces interpretacji znaków w przestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw, ze szczególnym uwzględnieniem jego cyberprzestrzeni.

---

¹ Doktor hab., Katedra Komunikacji i Zarządzania w Sporcie, Zakład Organizacji i Zarządzania, Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu.

² Kossecki J., *Metajęzyk nauki w świetle cybernetyki*, „Studia Methodologica” 2004 No 14, Tarnopol 2004, s. 10-19.

³ Część założeń prezentowanych w niniejszym artykule pochodzi z projektu badawczego pod tytułem; „Cyberprzestrzeń organizacyjna przedsiębiorstw – model zarządzania e-procesami”, autor W.B. Cieśliński, ID 169701/12/2011; W.B. Cieśliński, *Doskonalenie procesowej orientacji przedsiębiorstw*, Wyd. UE, Wrocław 2011; W.B. Cieśliński, *Cyberprzestrzeń organizacyjna przedsiębiorstw – bariery wzrostu i rozwoju*, [w:] *Zmiana warunkiem sukcesu. Przełamywanie barier rozwoju i wzrostu przedsiębiorstw*, red. J. Skalik, Wyd. UE, Wrocław 2011(a); W. v. d. Aalst, K. v. Hee, *Workflow Management. Models, Methods, and Systems*, MIT Press, Cambridge, MA, 2002.

Wskazuje się, że *pole znaczeniowe* organizacji jest tym, co pozwala organizacji poszerzać jej cyberprzestrzeń, czyli zwiększać potencjał przedsiębiorstwa do efektywnego zarządzania przepływami wiedzy.

Głównym problemem badawczym jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób badać wpływ dojrzałości e-procesowej i teleinformatycznej na rozwój cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw oraz czy przedsiębiorstwa o wysokiej spójności przebiegu swoich procesów (kierownicze, realne i e-procesy) mają potencjał rozwojowy umożliwiający im efektywne zarządzanie przepływami wiedzy, jako krytycznego czynnika przewagi konkurencyjnej? Odpowiedź na to zasadnicze pytanie nie jest możliwa w niniejszym artykule, jednak jego postawienie uwypukla problem i związane z nim zagadnienia szczegółowe.

W szczególności poszukiwane będą odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Czym charakteryzuje się zarządzanie e-procesami?
2. Co to jest cyberprzestrzeń organizacyjna przedsiębiorstw, jakie mechanizmy nią rządzą, w jaki sposób mierzyć jej rozwój?
3. Jak skonfigurować więzi organizacyjne przedsiębiorstw i architekturę systemu teleinformatycznego w kierunku efektywnego poszerzania COP z zastosowaniem analizy pola semantycznego?
4. Czy istnieje możliwość zbudowania interferencyjnego modelu przebiegu procesów realnych, kierowniczych i e-procesów?
5. Czy przepływy pracy w procesach realnych, decyzje w procesach kierowniczych oraz przepływy wiedzy w e-procesach są koherentne i powinny zmierzać do ideału, jakim jest model interferencyjny (idealnej spójności między fazą przepływu produktu w procesach realnych, fazami podejmowania decyzji w procesach kierowniczych a przepływami wiedzy w e-procesach)?

W artykule przedstawiono podejście procesowe do zarządzania wiedzą, wskazujące na konieczność opisu tego elementu rzeczywistości organizacyjnej jako bazy do budowy mechanizmów koordynujących przepływy wiedzy w cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw. Na bazie podejścia procesowego opisano cybernetyczno-procesowy model zarządzania, wskazując na możliwości wykorzystania koncepcji metacybernetyki w opisie i wyjaśnianiu procesów przepływów wiedzy w organizacji. Cybernetyczno-procesowy model opisu zarządzania procesami wiedzy uszczegółowiono, wyjaśniając podejście tradycyjne (funkcjonalne) w zarządzaniu wiedzą, podejście procesowe (w szczególności problemy nieoznaczoności w badaniu nieliniowych procesów biznesowych)⁴ oraz wskazując na konieczność generowania nowoczesnych koncepcji, czyli zarządzania e-procesami. Próbę wyjaśnienia modelu cybernetyczno-procesowego zakończono opisem i budową modelu

---

⁴ Źródło: niepublikowany jeszcze artykuł w „Przeglądzie Filozoficznym”, referat wygłoszony na IX Zjeździe Filozoficznym, Wiśła 2012, pod tytułem „Problemy nieoznaczoności w badaniu nieliniowych procesów biznesowych”, autorzy: Wojciech B. Cieśliński, Kazimierz Perechuda.

e-zarządzania procesami. Na zakończenie opisano model dojrzałości semantycznej przedsiębiorstw, następnie wyjaśniono znaczenie wiedzy w cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw oraz sformułowano wnioski o charakterze poznawczym i metodycznym.

2. PODEJŚCIE PROCESOWE W ZARZĄDZANIU PRZEPEŁYWAMI WIEDZY

Zarządzanie procesami wiedzy i ich przepływami to koncepcja poszukująca nowych form dynamicznego organizowania się przedsiębiorstwa w celu budowania mechanizmów wiążących kompetencje pracowników z zadaniami, które realizują, systemem wynagrodzeń, który jest motywacją do stałego podnoszenia efektywności, przekładalnej na cele strategiczne przedsiębiorstwa.

Literatura przedmiotu wskazuje na bardzo obszerny zakres tematyczny. Od socjologii wiedzy, przez teorie poznania, do ekonomii kapitału ludzkiego.

Poszukiwanie i analiza zasobów, którymi dysponuje organizacja w gospodarce opartej na wiedzy, stanowi zasadniczy aspekt strategii przetrwania i rozwoju.

1. Czy ograniczone zasoby – generować mogą nieograniczone możliwości?
2. Dlaczego nieograniczone zasoby intelektualne organizacji często generują bardzo ograniczone możliwości działania?

Fakt, że każda organizacja posiada ograniczone zasoby, wynika wprost z ograniczeń ekonomicznych i analiz rentowności przedsięwzięć gospodarczych. Zakładając ad hoc, że kapitał intelektualny przedsiębiorstwa jest nieograniczony, brak systemu i sposobu na zorganizowanie pracy powoduje, że coś co spaja organizację, czyli zasoby relacyjne nie w pełni wykorzystane, nie ujawniają pełni możliwości intelektualnych pracowników, a często powodują ich niemoc sprawczą.

1. Zarządzanie procesami wiedzy w organizacji bazuje na koncepcji podejścia procesowego do zarządzania organizacją.
2. Poprzez zidentyfikowane i zmapowane procesy, menedżerowie są w stanie określić:
  - niezbędne kompetencje do wykonania określonych w mapie zespołu czynności;
  - wskazać na punkty krytyczne w przebiegu relacji przedmiotowo-podmiotowych (czyli, kto, kiedy i co wykonuje oraz w jakich relacjach występuje).

Zarządzanie procesami wiedzy, zilustrowane poprzez mapę procesu, jest koncepcją bazującą na operacjonalizacji wiedzy poprzez podejście procesowe oraz prakseologiczno-systemowym ujęciu ich budowania i usprawniania. Takie podejście koncentruje swoją uwagę na dynamicznym ujęciu kompetencji, co oznacza, że nie są one czymś stałym, ale zmieniają się wraz z poziomem zarządzania i perspektywą.

W mapach procesów odwzorowane są:

- kompetencje;

- obowiązki;
- potencjał, jakim powinien dysponować pracownik;
- relacje bliższe i dalsze, poprzez które realizuje swoje zadania;
- czas, w jakim ma dane zadanie wykonać;
- czynności poprzedzające i następujące;
- efekt, jaki powinien uzyskać;
- wartość, jaką niesie jego praca, w relacji z klientem wewnętrznym lub zewnętrznym;
- wskazówki, jaki zespół należy poddać trenerowi (trener zespołu procesowego), celem uzyskania efektu synergii i ułatwienia transferu wiedzy do organizacji⁵.

Tak, w sposób tradycyjny przedstawia się problem zarządzania wiedzą. Postęp jest jednak bardzo dynamiczny. To, co było nowoczesne, staje się klasyką. Poniżej opisano ewolucję koncepcji zarządzania z perspektywy procesowej, jako podstawy dzisiejszego modelu zarządzania wiedzą w cyberprzestrzeni.

3. CYBERNETYCZNO-PROCESOWY MODEL ZARZĄDZANIA

Podstawowy aksjomat metacybernetyki zakłada, że: stany zdarzeń energomaterialnych są zależne od stanów zdarzeń energoinformacyjnych – czyli zarówno przeszłe zdarzenia energomaterialne, jak i przyszłe zdarzenia energoinformacyjne (cele, misja, wizja, prognozy, przewidywania) wpływają na rzeczywistość⁶. Cyberprzestrzeń organizacyjna przedsiębiorstw jest szczególnym obszarem badań z uwagi na przedmiot badań, jakim jest informacja. Metacybernetyka opisuje i wyjaśnia, za pomocą teorii regulacji i sterowania, związki przyczynowe. W badaniach nad zarządzaniem wiedzą metacybernetyka, obok kognitywistyki, staje się narzędziem opisu rzeczywistości organizacyjnej, której przedmiotem jest wiedza (w szczególności w obszarze wykorzystania systemów teleinformatycznych). Aby móc sterować i regulować te związki, należy wykorzystać teorię znaków i znaczenia, w tym „analizę pola semantycznego-znaczeniowego” do interpretacji tych związków.

Cyberprzestrzeń organizacyjna przedsiębiorstw to przestrzeń, w której występują tradycyjne funkcje zarządzania, ale można stwierdzić, że takie funkcje jak organizowanie i kontrolowanie można opisać jako nawigowanie i sterowanie. Funkcja organizowania w COP to funkcja, której podstawową rolą jest wyznaczanie trajektorii przepływów zasobów w procesach organizowania, czyli nawigowanie. Kontrolowanie to sterowanie tymi przepływami pod kątem celów, jakie zostały wyznaczone w procesach planowania.

E-procesy stanowią rdzeń cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw. Ich istotą jest energoinformacja i energomateria. Jako sposób wyjaśniania przyjęto model

⁵ Cieśliński W.B., *Doskonalenie procesowej orientacji przedsiębiorstw. Model platformy treningu procesowego*, Wyd. UE, Wrocław 2011; Cieśliński W.B., *Procesowa a informacyjna dojrzałość przedsiębiorstw – wyniki badań*, [w:] *Problemy społeczeństwa informacyjnego*, red. A. Szewczyk, t. 1, Wyd. US, Szczecin 2007.

⁶ Kossecki J., *Metajęzyk nauki w świetle cybernetyki*, „Studia Methodologica” 2004 No 14, Tarnopol 2004.

metacybernetyczny, którego istotą jest regulowanie i sterowanie przepływami energii, informacji i materii⁷.

E-procesy związane są przede wszystkim z komunikowaniem się. Ich rolą jest dostarczenie zasileń na wejściu w postaci energoinformacji, które przekształcane są w rezultaty na wyjściu, czyli w energomaterię. System sprzężeń powoduje, że cykl ten zamyka się zasileniami z rezultatów działania i ponownie wchodzi w cykl.

Z uwagi na główną funkcję e-procesów, których rolą jest dostarczanie użytecznej wiedzy, istota badań wszelkich zjawisk, w tym zjawisk zachodzących w zarządzaniu, sprowadza się do postępowania zgodnie z triadą: dedukcja, wnioskowanie przez analogię i indukcja. Dedukcja służy do formułowania zdań syntetycznych a priori, czyli takich, których podstawą są wyłącznie badania literaturowe, na bazie których wnioskowanie odbywa się poprzez projektowanie takich sądów. Z kolei wnioskowanie przez analogię pozwala sformułować założenia, których prawdziwość może być oceniona poprzez ich odniesienie do już istniejących zachowań ww. organizacji (benchmarking). Na wyjściu procesu badawczego stosuje się indukcję, czyli wnioskowanie a posteriori, a więc takie, które pozwala określać hipotezy wstępnie zweryfikowane w praktyce lub empirii. Reguluje to system sprzężenia zwrotnego ujemnego, wskazując na konieczność interpretacji uzyskanych wyników, które stanowiąc będą z kolei zasilenie na wejściu procesu dedukcji.

Wiedza nie jest wytworem abstrakcyjnym. Ma swoje źródło w trzech metodach wnioskowania, dedukcji, wiedzy pozyskiwanej a priori, analogii, wiedzy pozyskiwanej z benchmarków oraz indukcji, wiedzy pozyskiwanej a posteriori. Model powyższy zakłada, że na ostateczny kształt pozyskanej wiedzy ma wpływ zarówno to, co zdarzy się w przyszłości (energoinformacja w postaci planów działania), jak i to, co się już zdarzyło. Sprzężenie zwrotne poprzez interpretację pola znaczeń, jakie mają zdarzenia zachodzące w organizacji i jej przestrzeni cybernetycznej, umożliwia wprowadzenie mechanizmu organizacyjnego uczenia się, co może stanowić podstawę w budowie przewagi konkurencyjnej. Zarządzanie procesami wiedzy, których nośnikami są e-procesy, musi być koherentne z cyklem życia procesów realnych i kierowniczych.

Poniżej opisano rozwój koncepcji cybernetyczno-procesowej, od funkcjonalnej, przez procesową do zarządzania e-procesowego (3.1.). W podrozdziale 3.2. opisano model podejścia procesowego w zarządzaniu wiedzą, a w podrozdziale 3.3. model zarządzania e-procesami w zarządzaniu wiedzą.

3.1. Rozwój koncepcji – od funkcji, przez procesy do e-procesów

Istotnym elementem zarządzania wiedzą jest wsparcie otrzymywane przez systemy informatyczne i teleinformatyczne. Wiedza, obok produktu, stała się wartością tak dla organizacji i systemu zarządzania nią, jak i dla budowy przewagi konkurencyjnej. O podejściu

---

⁷ Kossecki J., *Metacybernetyka*, Studia i Materiały, Wydział Zarządzania i Administracji Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce, Warszawa 2005.

procesowym jest mowa w kategoriach poprawy efektywności, jakości zarządzania czy też informatyzacji⁸. A zatem, obecna wiedza dotyczy orientacji na procesy w tradycyjnych przedsiębiorstwach. Brak szczegółowej wiedzy badawczej na temat dynamiki e-procesów biznesowych, które coraz częściej występują jako element poszukiwania przewagi konkurencyjnej oraz kreowania innowacji, której podstawą jest pozyskana wiedza. W tym zakresie wskazać można jedynie na określone trendy badawcze, jak na przykład:

1. Bankowość detaliczna – idee, modele, procesy.
2. Podejście procesowe a wdrażanie systemów informatycznych.
3. Zarządzanie dyfuzją wiedzy w sieciach.
4. Zarządzanie informacją i informatyzacja a cyberprzestrzeń.
5. Orientacja na procesy a rozwój organizacyjny przedsiębiorstw.
6. Procesy biznesowe w przedsiębiorstwie a budowa systemu podnoszenia efektywności organizacyjnej.
7. Podejście procesowe a obszary funkcjonalne przedsiębiorstw.
8. Strukturalno-systemowy oraz interakcyjny paradygmat zarządzania a systemowe ujęcie procesów controllingu.
9. Interpretatywizm poznawczy w nauce o zarządzaniu a procesowy opis zarządzania.
10. Orientacja na procesy a konfiguracja elementów struktury organizacyjnej przedsiębiorstw.
11. Turbulentne i laminarne procesy gospodarcze – uwarunkowania i funkcjonowanie.
12. Orientacja na struktury projektowe i outsourcing jako narzędzie restrukturyzacji działań w organizacji.
13. Strategia przedsiębiorstwa a architektura procesów gospodarczych.
14. Procesy gospodarcze a poziomy referencyjności i ich wykorzystanie w modelowaniu i projektowaniu organizacyjnym.
15. Podejście procesowe a wymagania systemów logistycznych.
16. Procesualizacja zarządzania a „wiedzowy” i „zdarzeniowy” paradygmat działania współczesnych przedsiębiorstw, w szczególności sieci gospodarczych⁹.
17. Dynamika sieci gospodarczych¹⁰.

---

⁸ Cieśliński W.B., 2011, op.cit.

⁹ Perechuda K., *Dyfuzja wiedzy*, PWN, Warszawa 2005.

¹⁰ Zimniewicz K., *Współczesne koncepcje i metody zarządzania*, PWE, Warszawa 2000.

3.2. Model rozwoju przedsiębiorstw – perspektywa zarządzania procesami wiedzy

Można przyjąć, że etapy rozwoju gospodarczego w skali makro pokrywają się z trendami rozwoju w skali mikro, pojedynczych przedsiębiorstw. W okresie przedindustrialnym główny nacisk kładziono na specjalizację, struktury funkcjonalne oraz na dynamiczne odwzorowanie działania organizacji, czyli strukturę procesową. Nie rozwinęło się to dlatego, że brakowało systemów wsparcia informatycznego. Główny akcent był położony na procesy realne, czyli procesy produkcyjne. Zmiany w kierunku wsparcia informatycznego spowodowały rozwój orientacji na procesy i ich dynamiczny wzrost, ukierunkowany na procesy, których efektem miały być podejmowane decyzje, czyli procesy kierowania. Ostatecznie, rozwój systemów teleinformatycznych wygenerował nowy model biznesu, a mianowicie cyberprzestrzeń biznesową przedsiębiorstw, której istotą jest zarządzanie przepływami wiedzy oraz koordynowanie procesów realnych i kierowniczych (tabela 1).

Skala rozwoju systemów teleinformatycznych spowodowała, że nawet bardzo aktualne niedawno koncepcje tracą na znaczeniu, albo uzupełniane są – jak w przypadku podejścia procesowego – o systemy teleinformatyczne i rozwijane z dynamizmem, jakie miały od początku swojego istnienia.

TABELA 1. MIKRO- I MAKROSKALA ROZWOJU GOSPODARCZEGO PRZEDSIĘBIORSTW A ORIENTACJA NA PROCESY

Rodzaj procesów/ery rozwoju gospodarczego	Przedindustrialna	Industrialna	Postindustrialna
Procesy realne	x ←	—————	
Procesy kierownicze	—————→	x ←	—————
E-procesy	—————		—————→ x

Źródło: Opracowanie własne.

Rozwój gospodarczy to era przedindustrialna, w której dominowały procesy realne, a ich głównym celem było tworzenie wyrobu spełniającego oczekiwania rynku. Era industrialna to poszukiwanie możliwości optymalizacji działań menedżerskich koordynujących procesy realne, których celem było podejmowanie decyzji. Era postindustrialna to tworzenie przestrzeni gospodarczej dla procesów realnych i kierowniczych, czyli zarządzanie e-procesami, wspierane systemami teleinformatycznymi umożliwiającymi szybkie i skuteczne pozyskiwanie danych, przetwarzanie ich w informacje i tworzenie na ich podstawie wiedzy użytecznej tak dla procesów realnych i kierowniczych, jak i dla celów komercyjnych.

3.3. E-zarządzanie i e-procesy a zarządzanie wiedzą

E-zarządzanie e-procesami to „dramatyczna” walka o sposoby zorganizowania się przedsiębiorstw oraz sposoby wykorzystania sieci intra-, inter- i ekstranetowej do pozyskiwania, dyfuzji i komercjalizacji wiedzy (tabela 2). W szczególności można powiedzieć, że: E-zarządzanie to planowanie, organizowanie, kontrolowanie i motywowanie oraz kreowanie przywództwa w cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw. Nośnikami tych funkcji zarządzania są e-procesy występujące w przestrzeni cybernetycznej przedsiębiorstw.

Przestrzeń tę tworzą w szczególności intra-, inter- i eksterprocesy przepływu wiedzy (tabela 2). Zasadniczymi problemami występującymi w cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw są: jak planować, organizować i kontrolować e-procesy. Dodatkowo wskazuje się na problem e-motywowania i kreowania e-przywódcy oraz problemy monitorowania efektywności zarządzania wiedzą. W tym ostatnim przypadku należy wskazać, że cyberprzestrzeń organizacyjna przedsiębiorstw generuje bardzo duże ilości danych, które często w ogóle nie są wykorzystywane do tworzenia informacji, a w konsekwencji wiedzy. Idea monitorowania efektywności sprowadza się do prostego wskaźnika, jakim jest stosunek skomercjalizowanej wiedzy do ilości danych pozyskanych z cyberprzestrzeni. Jednym słowem, im mianownik większy (dąży do nieskończoności), tym mniejsze prawdopodobieństwo uzyskania skomercjalizowanej wiedzy. Ilość danych przeszkadza w wyborze istotnych elementów kreujących nową wiedzę i możliwość jej komercjalizacji. Poniżej opisano prototyp modelu zarządzania e-procesami.

TABELA 2. MODEL MATRYCY ZARZĄDZANIA W CYBERPRZESTRZENI ORGANIZACYJNEJ PRZEDSIĘBIORSTW

E-zarządzanie/ e-procesy	e-planowanie	e-organizacja	e-kontrola
Intraprocesy	Pozyskiwanie wiedzy wewnętrznej (jawnej) dla opracowania planów	Wewnętrzny system przepływów wiedzy jawnej dla efektywności podejmowanych decyzji	Porównywanie „pól znaczeniowych” słów kluczowych i bliskoznacznych dla zweryfikowania poprawności pozyskanej wiedzy jawnej
Interprocesy	Pozyskiwanie wiedzy zewnętrznej (niejawnej) dla planowania rozwoju	Zewnętrzny system przepływów wiedzy niejawnej w celu podjęcia decyzji o uruchomieniu planów rozwojowych	Porównywanie za pomocą „wszystkich historii znaczeń” danego znaku, w celu oceny ich przydatności do działań innowacyjnych
Eksterprocesy	Pozyskiwanie wiedzy niejawnej zewnętrznej, z sieci kooperujących podmiotów w celu rozwiązywania innowacyjnych koncepcji działania	Przepływy wiedzy niejawnej związanej z podejmowaniem decyzji o działaniach innowacyjnych	Porównanie innych, przyjętych przez kooperantów wewnętrznych sieci, wszystkich historii znaczeń jako wiedzy użytecznej, skutecznie wykorzystanej przez innych

Źródło: Opracowanie własne.

Poruszone w opisywanych badaniach problemy, czyli jakie i w jaki sposób funkcjonują w COP procesy, jak nimi zarządzać, czym różnią się one od procesów w typowych przedsiębiorstwach, jakie są te różnice, stanowią lukę poznawczą w badaniach nad COP i systemem przepływów wiedzy.

Jedną z głównych determinant rozwoju i doskonalenia e-procesów jest konfiguracja struktur organizacyjnych i architektury systemu teleinformatycznego w kierunku tworzenia

mechanizmów rozwojowych cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw (intra-, inter- i eksternetowych), umożliwiających efektywne pozyskiwanie, dyfuzję i komercjalizację wiedzy.

W poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie jak koordynować funkcjonowanie trzech różnych procesów z uwagi na cel, jaki one mają, wskazuje się na konieczność budowy spójności w cyklach ich przebiegu oraz badaniach, które pozwolą zdefiniować, na jakim poziomie rozwoju w zakresie standardów zarządzania wiedzą znajduje się przedsiębiorstwo. Aby na to pytanie odpowiedzieć, należy zbudować mechanizm monitorowania pola znaczeń danych, informacji i wiedzy w cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw.

4. DOJRZAŁOŚĆ SEMANTYCZNA PRZEDSIĘBIORSTW JAKO PODSTAWA BUDOWY STANDARDÓW W PRZEPLÝWACH WIEDZY

Jak już wcześniej wspomniano, istotnym problemem jest monitorowanie efektywności zarządzania wiedzą, z uwagi na znaczną, tworzoną w postępie geometrycznym, ilość danych budowanych na bazie zidentyfikowanych znaków. Stąd istnieje konieczność wstępnej selekcji, którą można uzyskać za pomocą narzędzia, jakim jest analiza dojrzałości semantycznej COP. Dojrzałość semantyczna oznacza uzyskiwanie coraz wyższego standardu w interpretacji znaków pojawiających się w cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw. Im bardziej COP dojrzałe, tym lepiej radzi sobie z coraz większą ilością danych, informacji i wiedzy. Stosowane w przedsiębiorstwach systemy teleinformatyczne są z jednej strony nośnikami danych, informacji i wiedzy, z drugiej strony, zalgorytmizowanymi systemami interpretacyjnymi. Powstaje model miękkiego zarządzania, w którym człowiek dokonuje ostatecznej interpretacji oraz twardego zarządzania, czyli automatyzacji procesów interpretacyjnych. Pole dojrzałości semantycznej przedsiębiorstw oznacza cykl rozwojowy organizacji (od dojrzałych, wprowadzających tzw. furtki heurystyczne, do niedojrzałych, automatyzujących swoje procesy biznesowe, nieuwzględniające czynnika ludzkiego). A zatem, im wyższa dojrzałość, tym efektywniej organizacja dokonuje interpretacji zdarzeń, jako znaków w swojej przestrzeni w kierunku tworzenia wiedzy użytkowej. Przestrzeń organizacyjną tworzy pole dojrzałości semantycznej przedsiębiorstwa, co oznacza możliwość konotacji i denotacji znaków, których nośnikami są zdarzenia gospodarcze. COP tworzą zdarzenia, których tworzywem nie jest energomateria, ale energoinformacja, czyli zdarzenia z przestrzeni wirtualnej¹¹.

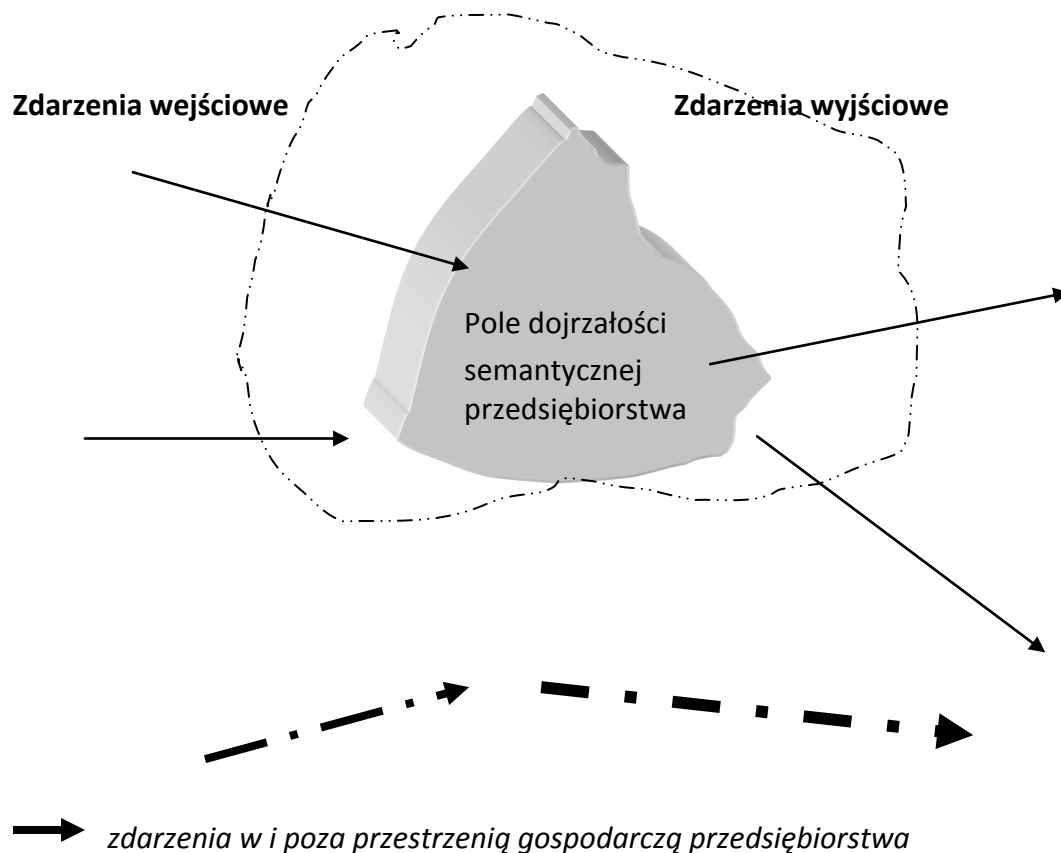
Istotą wyżej opisanego modelu jest założenie, że dojrzałość organizacyjna przedsiębiorstw, w tym dojrzałość procesowa i informatyczna i informacyjna oraz – a może przede wszystkim – dojrzałość zasobowa wskazują, iż organizacja i jej przestrzeń zdeterminowane są polem znaczeń. Im większe, tym sprawniej organizacja może poszerzać swoją przestrzeń, a tym

---

¹¹ Cieśliński W.B., *Procesowa a informacyjna dojrzałość przedsiębiorstw – wyniki badań*, [w:] *Problemy społeczeństwa informacyjnego*, red. A. Szewczyk, t. 1, Wyd. US, Szczecin 2007; Perechuda K., Cieśliński W.B., *Ontological grounds for process oriented maturity of enterprises – the perspective of information management*, [in:] *Information management*, eds. B.F. Kubiak, A. Korowicki, Gdansk University Press, Gdańsk 2007.

samym poprawiać w kategoriach ilościowych i jakościowych skuteczność interpretacji znaczeń, których nośnikami są zdarzenia gospodarcze i e-procesy (rysunek 1).

RYSUNEK 1. TRANSFORMACJA ZDARZEŃ GOSPODARCZYCH A POLE DOJRZAŁOŚCI SEMANTYCZNEJ PRZEDSIĘBIORSTW

Źródło: Opracowanie własne.

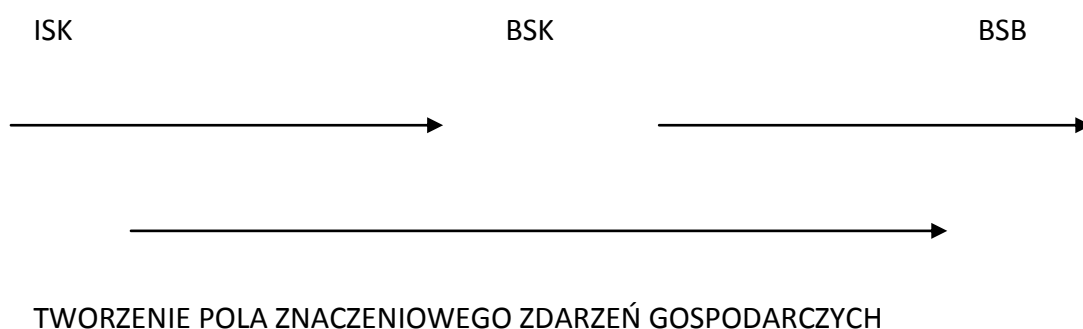
Należy wskazać, że pole dojrzałości semantycznej (znaczeniowej) przedsiębiorstw determinuje dojrzałość gospodarczą, w tym organizacyjną i procesową przedsiębiorstw, rozumiane również jako budowa standardów w kierunku optymalnej konfiguracji więzi organizacyjnych i architektury systemu informatycznego [Cieśliński, 2011]. Wraz z tak rozumianym rozwojem możliwe jest doskonalenie cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw. Zasadniczym elementem przestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstwa jest jego „pole”, na które składają się procesy tworzące wewnętrzny system relacji i powiązań wewnątrzorganizacyjnych przedsiębiorstwa. Zewnątrzorganizacyjne powiązania tworzą przestrzeń organizacyjną przedsiębiorstw. Rozwój relacji i powiązań gospodarczych jest między innymi wynikiem zastosowania systemów teleinformatycznych. Oznacza to, że przedsiębiorstwa do rozwoju swojej cyberprzestrzeni wykorzystują systemy informatyczne pozwalające na tworzenie, lepszą koordynację i w niektórych przypadkach automatyzację przepływów zasobów energomaterialnych oraz informacji i wiedzy.

Pole semantyczne to suma wszystkich znaczeń danego znaku w procesie jego oznaczania. Analiza pola znaczeń obejmuje denotację (zbiór wszystkich desygnatów znaku) i konotację (współznaczenie znaków, przypisywanie znaczenia ponad to, co desygnuje,

a co wynika z kontekstu)¹². Do pola semantycznego danego znaku należą te znaki, których krytyczne cechy mieszczą się w jego konotacjach. Pole semantyczne = pole znaczeniowe: (zastosowanie w analizie efektywności komunikacyjnej stron internetowych, sieciach semantycznych WEB), czyli (rysunek 2):

- Identyfikacja słów kluczowych (ISK);
- Tworzenie bazy słów kluczowych (BSK);
- Tworzenie bazy słów bliskoznacznych (BSB).

RYSUNEK 2. MODEL SYSTEMU OZNACZANIA W COP

Źródło: Opracowanie własne.

Fazowość doskonalenia w rozwoju cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstwa i zarządzania procesami wiedzy uwarunkowana jest następującymi czynnikami:

1. Rozwojem systemów teleinformatycznych.
2. Wdrożeniem standardów semantycznych.
3. Monitorowaniem „pola znaczeń” – wskazuje, że jest ono w stanie lepiej „wychwytywać” niskosygnałowe zdarzenia¹³.

4.1. W poszukiwaniu koherencji procesów biznesowych a analiza pola znaczeń

W organizacji występują trzy rodzaje procesów: realne, kierownicze i e-procesy. Efektem przebiegu tych pierwszych jest produkt, drugich decyzja, e-procesy generują wiedzę.

Cykle wytwarzania produktu, podejmowania decyzji i generowania wiedzy są różne. Pierwsze przebiegają z małą częstotliwością, ponieważ ich tworzywem jest materia, realny wynik ich działania. Drugie mają średni cykl częstotliwości, cykliczność ostatnich jest największa, ponieważ ich tworzywem są dane, informacja i wiedza.

Stąd konieczność poszukiwania ich spójności. Koherencja oznacza spójność przebiegu i oczekiwanych efektów. Jeżeli procesy są niekoherentne, efekt ich działania staje się

¹² Jadacki J.J., *Spór o granice języka*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2002.

¹³ Perechuda K., Cieśliński W.B., op.cit.

spóźniony albo przedwczesny, co powoduje, że nie można uznać za prawidłowe ich działania. E-procesy nie dostarczyły na czas danych, informacji czy wiedzy do podjęcia decyzji, te z kolei, których celem jest przepływ decyzji, nie były w stanie w sposób racjonalny dostarczyć jej w określonym czasie i miejscu. Procesy realne, przy braku koherencji z procesami kierowniczymi, przebiegały w sposób niekontrolowany przez kadrę kierowniczą i jej decyzje.

Budowa koherentnego modelu przepływów pracy, decyzji i wiedzy stanowi zatem podstawę racjonalnego działania organizacji. W cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw poszukuje się więc takiego modelu, który będzie interferencyjny, czyli taki, który stworzy organizację działającą racjonalnie. Jednym z kierunków budowy takich modeli jest wykorzystanie „pól znaczeń” w zarządzaniu cyberprzestrzenią. Pozwoli to organizacjom szybciej i na czas dostarczać wiedzę niezbędną do podejmowania decyzji związanych z przebiegiem procesów realnych.

5. PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Metacybernetyka może być przydatnym narzędziem zarządzania procesami wiedzy w cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstwa. Cyberprzestrzeń to coraz częściej występujący byt organizacyjny, którego elementem składowym są e-procesy jako nośniki danych, informacji i wiedzy. Wiedza jest tworzona za pomocą systemów teleinformatycznych i często procesy przez nie obsługiwane automatyzują je, co z jednej strony standaryzuje działania organizacji, a z drugiej uniemożliwia wdrażanie „furtok heurystycznych”, tworzących potencjał do tego, aby wiedzę komercjalizować. Opracowanie prototypu mechanizmu regulacji i sterowania dynamiką e-procesów (dynamiką znaczeń pól semantycznych) w cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw umożliwi zwiększenie potencjału organizacyjnego przedsiębiorstw w kierunku dynamicznego rozwoju jego cyberprzestrzeni, czyli nowoczesnego modelu współczesnego biznesu bazującego na pozyskiwaniu, dyfuzji i komercjalizacji wiedzy.

1. W przedsiębiorstwie procesy realne, kierownicze i e-procesy muszą być spójne.
2. Przepływy pracy w procesach realnych oraz ich wynik w postaci produktu muszą być wspierane przepływami decyzji w procesach kierowania.
3. Przepływy wiedzy stanowią „krwiobieg” w organizacji, dostarczając jej tam, gdzie jest ona niezbędna, tak dla celów planistycznych, koncepcyjnych, jak i realnych.
4. Zarządzanie e-procesami to planowanie, nawigowanie i sterowanie przepływami wiedzy w cyberprzestrzeni.
5. Cyberprzestrzeń organizacyjna przedsiębiorstw to przestrzeń utworzona przez serwery i systemy teleinformatyczne, za pomocą których przepływają dane, informacja i wiedza.
6. Mechanizmem rządzącym COP jest system identyfikacji znaków i nadawania im znaczeń, co może pomóc przy tworzeniu wiedzy. Miarą rozwoju tego mechanizmu jest dojrzałość w oznaczaniu pola semantycznego, to znaczy wystandaryzowane metody oznaczania wsparte systemami informatycznymi.

7. Należy poszukiwać możliwości standaryzowania poprzez zastosowanie modelu dojrzałości procesów kierowniczych, realnych i e-procesów.
8. Idealnej spójności między fazą przepływu produktu w procesach realnych, fazami podejmowania decyzji w procesach kierowniczych a przepływami wiedzy w e-procesach nie można uzyskać z uwagi na rozwarstwienie ontologiczne, czyli że światem realnym rządzą inne mechanizmy niż światem w cyberprzestrzeni.
9. Model interferencyjny to model zakładający idealny przepływ pracy (procesy realne), przepływ decyzji (procesy kierownicze) i przepływ wiedzy (e-procesy).
10. Aby ograniczyć wpływ wielu danych, które rosną wraz z rozwojem COP do nieskończoności, można i należy stosować narzędzie standaryzujące sposoby eliminowania zbyt dużej ilości danych w postaci analizy dojrzałości pola semantycznego cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw.

BIBLIOGRAFIA

1. W. van der Aalst, K. van Hee, *Workflow Management. Models, Methods, and Systems*, MIT Press, Cambridge, MA, 2002.
2. *Canadian Telework Association*, Maier G., Traxler H., *The Emergence of the Virtual Enterprise? How Austrian Companies Use the Internet*, European Congress of the Regional Science Association, Odense 1995.
3. Cieśliński W.B., *Procesowa a informacyjna dojrzałość przedsiębiorstw – wyniki badań*, [w:] *Problemy społeczeństwa informacyjnego*, red. A. Szewczyk, t. 1, Wyd. US, Szczecin 2007.
4. Cieśliński W.B., *Procesowa dojrzałość przedsiębiorstw – wyniki badań empirycznych*, [w:] *Procesowa orientacja przedsiębiorstw*, red. S. Nowosielski, Wyd. AE, Wrocław 2009.
5. Cieśliński W.B., *Doskonalenie procesowej orientacji przedsiębiorstw. Model platformy treningu procesowego*, Wyd. UE, Wrocław 2011.
6. Cieśliński W.B., *Cyberprzestrzeń organizacyjna przedsiębiorstw – bariery wzrostu i rozwoju*, [w:] *Zmiana warunkiem sukcesu. Przełamywanie barier rozwoju i wzrostu przedsiębiorstw*, red. J. Skalik, Wyd. UE, Wrocław 2011(a).
7. Cieśliński W.B., Perechuda K., „Przegląd Filozoficzny” (w druku), referat wygłoszony na IX Zjeździe Filozoficznym, Wiśła 2012, pod tytułem „Problemy nieoznaczoności w badaniu nieliniowych procesów biznesowych”.
8. Cyfert Sz., Krzakiewicz K., *Strategiczna karta wyników jako narzędzie dostosowania przedsiębiorstwa do warunków gospodarki rynkowej*, [w:] *Dostosowanie polskich przedsiębiorstw i instytucji do wymogów gospodarki rynkowej. Zarządzanie zasobami*, red. R. Rutka, Wyd. UG, Gdańsk 2003.
9. Davenport T.H., *Reed radical innovation and continuous improvement? Integrate process reengineering and TQM*, „Planning review” 2003 No. 3, May/June.

10. Durlik I., *Restrukturyzacja procesów gospodarczych. Reengineering: teoria i praktyka*, Wyd. Placet, Warszawa 1998.
11. Edelman D., *Patterns of Deconstruction: The Orchestrator*, Boston Consulting Group, 1998.
12. Harter D.E., Krishnan M.S., Slaughter S.A., *Effects of Process Maturity on Quality, Cycle Time, and Effort in Software Product Development*, „Management Science” Vol. 46, No. 4, Information Technology Industry (Apr., 2000).
13. Fajfer P., Pawlak R., Swoboda B., *Procesowe zarządzanie w zintegrowanych systemach informatycznych*, Wyższa Szkoła Logistyki, Poznań 2009.
14. Grajewski P., *Koncepcja struktury organizacji procesowej*, Wyd. Dom Organizatora, Toruń 2003.
15. Grajewski P., *Organizacja procesowa – współczesne wyzwanie*, „Przegląd organizacji”, 2004 nr 12.
16. Grefen P., Aberer K., Ludwig H., Hoffner Y., *Cross Flow: Cross-Organizational Workflow Management for Service Outsourcing in Dynamic Virtual Enterprises*, „Bulletin of the Technical Committee on Data Engineering”, 2001 No. 24 (1).
17. Gruchman G., *Orientacja na procesy biznesowe*, „Manager”, 2002 nr 7.
18. Hammer M., Santon S., *Jak naprawdę funkcjonuje firma zarządzana procesowo*, „Harvard Business Review Polska”, 2003 nr 7.
19. Jadacki J.J., *Spór o granice języka*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2002.
20. *Modele referencyjne w zarządzaniu procesami biznesu*, red. T. Kasprzak, Wyd. Difin, Warszawa 2005.
21. Kossecki J., *Metacybernetyka*, Studia i Materiały, Wydział Zarządzania i Administracji Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce, Warszawa 2005.
22. Kossecki J., *Metajęzyk nauki w świetle cybernetyki*, „Studia Methodologica” 2004 No 14, Tarnopol 2004.
23. Krawczyk S., *Zarządzanie procesami logistycznymi*, PWE, Warszawa 2001.
24. *Procesowa orientacja przedsiębiorstw*, red. S. Nowosielski, Wyd. AE, Wrocław 2009.
25. *Procesy i projekty logistyczne*, red. S. Nowosielski, Wyd. UE, Wrocław 2009.
26. Perechuda K., Cieśliński W.B., *Ontological grounds for process oriented maturity of enterprises – the perspective of information management*, [in:] *Information management*, eds. B.F. Kubiak, A. Korowicki, Gdansk University Press, Gdańsk 2007.
27. Perechuda K., *Dyfuzja wiedzy*, PWN, Warszawa 2005.
28. Perechuda K., *Organizacja wirtualna*, Wyd. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Wrocław 1997.
29. Płoszajski P., *Knowledge for change: developing practical theory*, Polish Academy of Sciences, Warszawa 1990.
30. Scheler M., *Problemy socjologii wiedzy*, PWN, Warszawa 1990.
31. Skyrme D.J., *Virtual Organizations: The Fifth Dimension*, [in:] I3 Update/Entovation International News, Issue No. 30, June 1999, Highelere, England 1999.

32. Van Doren Ch., *Historia wiedzy od zarania dziejów do dziś*, Wydawnictwo „al fine”, Warszawa 1997.
33. Zimniewicz K., *Współczesne koncepcje i metody zarządzania*, PWE, Warszawa 2000.
34. http://www.swo.ae.katowice.pl/_pdf/400.pdf/12/2011
35. www.sei.com/11/2010

STRESZCZENIE

Artykuł prezentuje metacybernetyczne aspekty procesów zarządzania wiedzą. Jest próbą wyjaśnienia mechanizmów procesów zarządzania wiedzą cyberprzestrzeni organizacyjnej przedsiębiorstw. Wskazano, że istotnym elementem zarządzania są procesy organizacyjne, znajomość cyberprzestrzeni jest podstawą budowy spójnego modelu biznesowego, która zależy oczywiście od cykliczności trzech głównych procesów: rzeczywistych procesów, zarządzania i e-procesów jako nośnika wiedzy. Warunkiem koniecznym skutecznego zarządzania procesami organizacyjnymi jest znajomość cyberprzestrzeni przedsiębiorstwa w celu ujednoczenia zasad. Kluczowym aspektem tego przepływu jest interpretacja danych i informacji w formie użytecznej wiedzy. Do interpretacji danych i informacji może być stosowana metoda „analizy pola semantycznego znaków”.

SAMORZĄD TERYTORIALNY JAKO PRZEDMIOT ZAINTERESOWANIA SKNST

1. SAMORZĄD TERYTORIALNY W POLSCE

Reforma samorządu terytorialnego z 1990 roku doprowadziła do przeniesienia części kompetencji władz centralnych państwa na niższy szczebel zarządzania – jednostki gminne. Zaowocowało to nie tylko poprawą efektywności władzy, ale także wzrostem zaufania społecznego do struktur lokalnych. Kolejnym krokiem w kierunku decentralizacji było utworzenie w 1999 roku trójstopniowego podziału terytorialnego na gminy, powiaty i samorządowe województwa. Celem wprowadzonych zmian było polepszanie jakości zarządzania i poprawa realizacji potrzeb publicznych mieszkańców. Zadania przypisane jednostkom samorządu terytorialnego uzupełniają się, stąd też bardzo ważną kwestią jest współpraca na poszczególnych poziomach samorządów terytorialnych.

Istotą funkcjonowania JST w Polsce jest przede wszystkim ich samorządność i samodzielność finansowa, przejawiająca się w swobodzie stosowania prawa i budowania własnej polityki finansowej. Niemniej jednak na funkcjonowanie JST wpływają również zasady jawności, kontroli i ograniczenia długu publicznego. Stąd też poszczególne szczeble samorządów terytorialnych uznać można z jednej strony za jednostki całkowicie samodzielne, cieszące się swobodą w podejmowaniu decyzji o rozdysponowywaniu środków pieniężnych oraz o planowaniu inwestycji. Z drugiej zaś strony JST, jako jednostki publiczne, podlegają kontroli zwierzchniej oraz muszą funkcjonować według ściśle określonych zasad dotyczących m.in. sposobów rozliczeń finansowych, sporządzania budżetu oraz udostępniania swoich opracowań do wglądu opinii publicznej.

Proces decentralizacji władzy jest szansą na jawną i sprawiedliwą politykę, zwłaszcza politykę regionalną, ale prowadzi też do wielu trudności i problemów w zarządzaniu JST. Niemal każda jednostka samorządu terytorialnego boryka się jednak z wieloma problemami, które nurtują nie tylko osoby bezpośrednio z nimi związane (władze miast, powiatów, skarbników, pracowników), ale także pracowników naukowych i społeczność akademicką.

Kwestia ta stała się przyczyną zainteresowania studentów Wydziału Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu w Białymstoku tematyką samorządności w Polsce. Przy współpracy i wsparciu pracowników naukowych z Zakładu Ekonomiki i Finansów Samorządu Terytorialnego, w grudniu 2011 roku zostało

Rys. 1. LOGO SKNST

---

¹ Student, Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Ekonomii i Zarządzania.

założone Studenckie Koło Naukowe Samorządu Terytorialnego. Opiekunem naukowym koła została pani prof. dr hab. Marzanna Poniatowicz.

Koło zostało utworzone w celu zintegrowania studentów zainteresowanych tematyką funkcjonowania samorządu terytorialnego. To okazja do pogłębienia swojej wiedzy z tego zakresu, a także spopularyzowania informacji na ten temat wśród pozostałych studentów.

Szczególnym przedmiotem zainteresowania koła naukowego są takie kwestie związane z samorządem terytorialnym, jak:

- * istota i specyfika sektora samorządowego jako komponentu sektora finansów publicznych;
- * funkcje i zadania jednostek samorządu terytorialnego;
- * źródła dochodów i problematyka jego samodzielności finansowej;
- * zasady dokonywania i racjonalizacji wydatków;
- * deficyt budżetowy i zadłużenie sektora;
- * wieloletnie planowanie finansowe w sektorze;
- * dyscyplina finansów publicznych;
- * samorządowa gospodarka budżetowa;
- * absorpcja bezzwrotnych środków zagranicznych;
- * specyfika zarządzania i nadzoru w sektorze samorządowym;
- * ekonomika i strategia rozwoju lokalnego i regionalnego;
- * współpraca sektora samorządowego z organizacjami pozarządowymi i sektorem prywatnym;
- * gospodarka przestrzenna jednostek samorządu terytorialnego;
- * marketing terytorialny.

Zgodnie ze statutem koła naukowego członkiem może zostać każdy student Uniwersytetu w Białymstoku, zarówno pierwszego, drugiego, jak i trzeciego stopnia, który złożył oświadczenie woli o wstąpieniu do koła oraz zaakceptował jego statut.

2. KONFERENCJA NAUKOWA „FINANSE SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO W NIESTABILNYM OTOCZENIU”

Dnia 5 czerwca 2012 roku na Wydziale Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu w Białymstoku odbyła się konferencja naukowa „Finanse samorządu terytorialnego w niestabilnym otoczeniu”, zorganizowana przez Studenckie Koło Naukowe Samorządu Terytorialnego. Jej celem było przedstawienie zagadnień, które swym zakresem obejmowały tematykę aktualnego stanu finansów jednostek samorządu terytorialnego – szczególnie w kontekście wpływu panującego kryzysu gospodarczego na sektor finansów.

Problematyka konferencji obejmowała zagadnienia takie jak:

1. Wpływ kryzysu gospodarczego na wielkość, dynamikę zmian oraz strukturę dochodów jednostek samorządu terytorialnego.
2. Deficyt budżetowy i dług sektora samorządowego.
3. Kryzys a zmiany aktywności inwestycyjnej jednostek samorządu terytorialnego.
4. Bezzwrotne środki pomocowe Unii Europejskiej jako swoisty bufor antykryzysowy w sektorze pozarządowym.
5. Kryzys a zmiany w lokalnej polityce fiskalnej jednostek samorządu terytorialnego.
6. Zarządzanie finansami jednostki samorządu terytorialnego w warunkach niestabilnego otoczenia.

Podczas konferencji referaty wygłosili najwyższej rangi specjaliści z dziedziny finansów samorządu terytorialnego:

- * prezes Regionalnej Izby Obrachunkowej w Białymstoku, dr Stanisław Srocki („Finanse samorządu terytorialnego w niestabilnym otoczeniu w świetle doświadczeń Izby”);
- * naczelnik Wydziału Informacji Analiz i Szkoleń Regionalnej Izby Obrachunkowej w Białymstoku Ewa Czołpińska („Finanse samorządu terytorialnego w niestabilnym otoczeniu w świetle doświadczeń Izby”);
- * skarbnik miasta Białegostoku Stanisława Kozłowska („Wpływ ulg ustawowych na kondycję finansową samorządów”);
- * skarbnik województwa podlaskiego Henryk Gryko („Dylematy obecnego i przyszłych budżetów województwa podlaskiego”);
- * prof. dr hab. Marzanna Poniaticz, kierownik Zakładu Ekonomiki i Finansów Samorządu Terytorialnego („Lokalny stres finansowy, czyli o zestresowanych jednostkach samorządu terytorialnego”);
- * dr Dorota Wyszowska, adiunkt w Zakładzie Ekonomiki i Finansów Samorządu Terytorialnego Wydziału Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu w Białymstoku („System finansów lokalnych w świetle kryzysu gospodarczego”).

FOT. 1. MGR KAMIL WALIGÓRA W TRAKCIE PREZENTACJI SWOJEGO REFERATU

W trakcie drugiej sesji wygłoszono referaty przygotowane przez studentów i doktorantów zainteresowanych tematyką konferencji:

- * mgr Kamil Waligóra, doktorant Wydziału Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu w Białymstoku („Zadłużenie jednostek samorządu terytorialnego w aspekcie realizacji projektów

współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej na przykładzie Białegostoku”);

- * mgr Ewa Lotko, Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku („Propozycje Ministerstwa Finansów w aspekcie reglamentacji deficytu i długu sektora samorządowego”);
- * mgr Karol Marciniak, Wydział Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu w Białymstoku („Wpływ funduszy strukturalnych Unii Europejskiej na aktywność inwestycyjną oraz wzrost zadłużenia jednostek samorządu terytorialnego w Polsce”);
- * Anna Bietkał, Magda Skindzielewska, Wydział Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu w Białymstoku („Partnerstwo publiczno-prywatne jako alternatywny instrument finansowania rozwoju lokalnego”);
- * Agata Rabczko, Karol Puszek, Wydział Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu w Białymstoku („Czy polskim jednostkom samorządu terytorialnego grozi widmo spirali zadłużenia?”).

Wszystkim uczestnikom konferencji zostały wydane certyfikaty potwierdzające ich udział. Konferencja zostanie podsumowana w formie monografii, w której znajdą się artykuły pozytywnie zaopiniowane przez recenzentów.

3. PLANY SKNST NA ROK AKADEMICKI 2012/2013

Nasze koło, mimo że działa od grudnia 2011 roku, prężnie się rozwija. W pierwszym roku działania nawiązaliśmy współpracę z Portalem Giełda Inwestora oraz dołączyliśmy do Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Kół Naukowych. Jesteśmy również współorganizatorem Ogólnopolskiego Konkursu Progress Accounting Competition oraz Konferencji GOAL.

Dużym zainteresowaniem cieszyła się przeprowadzona w grudniu 2012 roku rekrutacja nowych członków. Procedurę rekrutacyjną pozytywnie przebrnęło 5 osób i obecnie koło liczy 18 członków, którzy z ogromnym zapałem i pasją angażują się w działalność naszej organizacji.

W okresie styczeń-luty 2013 przeprowadzono cykl seminariów z przedstawicielami samorządów terytorialnych, banków i doradców finansowych na tematy związane z pozyskiwaniem zwrotnych środków przez JST. W kwietniu 2013 roku zorganizowano Ogólnopolską Konferencję Naukową, której tematyka była zgodna ze statutowymi dziedzinami działalności SKNST, po której zostanie opublikowana monografia pokonferencyjna. Oprócz tego członkowie naszego koła aktywnie angażują się w szerzenie wiedzy na tematy związane z funkcjonowaniem JST podczas Podlaskiego Festiwalu Nauki i Sztuki.

FOT. 2. CZŁONKOWIE SKNST WRAZ Z OPIEKUNEM NAUKOWYM PANIĄ PROF. DR HAB. M. PONIATOWICZ

4. ZAKOŃCZENIE

Na zakończenie pragniemy zaprosić wszystkich zainteresowanych do współpracy. Jesteśmy otwarci na wszelkie propozycje, które pozwolą nam oraz naszym potencjalnym partnerom zdobyć nowe doświadczenia i przyczynić się do sukcesu wszystkich organizowanych wspólnie przedsięwzięć.

Zachęcam do śledzenia nas na Facebooku i zaglądania na naszą stronę: <http://www.weiz.uwb.edu.pl/kola-naukowe/2460-studenckie-kolo-naukowe-samorzadu-terytorialnego.html>, gdzie znajdziecie więcej informacji o nas i naszych działaniach.

Kontakt – e-mail koła: sknst.uwb@gmail.com, przewodniczący koła Karol Puszek: karolpuszek@gmail.com.